

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

В.А. Бітаєв, В.Д. Шульгіна, С.Ю. Шман

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Навчально-методичний посібник

*Схвалено Міністерством культури і туризму України
для використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних
закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації*

Київ – 2010

УДК 351.862.22-001.8
ББК 85+67.401.21я73
Б-66

Рецензенти:

О.М. Олексюк, доктор педагогічних наук, професор;
М.Б. Степаненко, кандидат мистецтвознавства, професор;
Т.Й. Посталовська, кандидат мистецтвознавства, доцент.

*Схвалено Міністерством культури і туризму України
для використання в навчально-виховному процесі вищих навчальних
закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації
(Лист № 7-4/230-07 від 25.06.2009)*

Бітаєв В.А., Шульгіна В.Д., Шман С.Ю.

Б-66 Методичні засади експертного дослідження культурних
цінностей : навчально-методичний посібник. – К. : НАКККіМ,
2010. – 128 с.
ISBN 978-966-452-024-6

У навчально-методичному посібнику розглядаються основні
нормативно-правові документи щодо переміщення культурних
цінностей через державний кордон України. Найбільше уваги
приділено критеріям та методам оцінювання творів мистецтва.

Призначений для студентів та аспірантів Національної ака-
демії керівних кадрів культури і мистецтв, слухачів курсів під-
вищення кваліфікації.

УДК 351.862.22-001.8
ББК 85+67.401.21я73

ISBN 978-966-452-024-6

© Бітаєв В.А., 2010
© Шульгіна В.Д., 2010
© Шман С.Ю., 2010
© Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ВСТУП	6
1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ.....	7
2. БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	12
2.1. Проблеми фахової підготовки експертів.....	12
2.2. Методи експертного дослідження	15
2.3. Структура експертного дослідження.....	16
2.4. Поняття атрибуції культурних цінностей	17
2.5. Атрибуція музичних інструментів.....	20
3. МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА	26
3.1. Критерії оцінювання творів мистецтва	26
3.2. Сучасні методи оцінювання	31
3.3. Технологічні методи дослідження	48
4. МЕТОДИКА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА (на прикладі структурно-складових елементів лялькового театру <i>вертен</i>)	54
4.1. Визначення належності матеріальних носіїв художньої творчості до відповідної епохи і стилю	54
4.2. Експертиза нот Галаганівського та Славутинського вертепів.....	63
4.3. Експертиза музичних інструментів	72
ЛІТЕРАТУРА.....	87
ДОДАТКИ.....	94
Додаток 1	95
Додаток 2	108
Додаток 3	113
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	124
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	127

ПЕРЕДМОВА

Сьогодні, коли навколишній світ потерпає від наростаючої кількості екологічних, економічних, політичних і соціальних катаклізмів, культура і мистецтво постають одним зі своєрідних острівців духовної гармонії в бурхливому морі сучасної світобудови, що дозволяє кожній Людині відчувати себе в єдності всього процесу історико-культурного розвитку Людства.

Мета даної роботи – привернути суспільну увагу до неминуючих цінностей, що поєднують людей, сприяти відродженню загальнолюдської історичної пам'яті, духовному взаємозбагаченню культур держав і народів, ствердженню взаємоповаги до їхньої суверенності та самобутності.

Розуміння цієї задачі багато в чому дає відповідь на запитання: чому все більша кількість наших сучасників, що живуть на різних континентах і в різних країнах, часом різних за своїм походженням і професією, віросповіданням і політичними поглядами, соціальним статусом і рівнем матеріального забезпечення, все частіше звертаються до культурно-історичного минулого, “заражаються” збиранням і колекціонуванням культурно-історичних цінностей і предметів старовини?

Водночас відповідь не є вичерпною і повною. Мотивації зростаючого суспільного інтересу до предметів колекціонування, а, відповідно, і поповнення когорти самих колекціонерів можуть бути різними.

Колекціонування – це й інтелектуально-елітна школа культурно-історичного пізнання, і модне хобі, що дозволяє підвищити свій соціальний престиж, і сфера перспективно вигідного вкладення капіталу. Однак, не аналізуючи критично окремо чи разом узяті перераховані мотивації, відзначимо, що в кожному з випадків колекціонування – це прогресуюче суспільно-соціальне явище, авторитет якого заслуговує на увагу і повагу.

Говорячи про колекціонерів і їхні скарби, не можна не порушити найбільш животрепетне коло проблем. Безумовно, не все так “просто і гладко” – як у середовищі колекціонерів, так і в решті учасників, які ризикнули “поплавати на хвилях” досить бурхливої і небезпечної справи, іменованої *антикваріатом*. Відомо чимало випадків крадіжок, збуту підробок і юридичних суперечок на багатомільйонні суми. І якщо врахувати прогнози аналітиків, слідом за постійним зростанням цін очікується більш бурхливий попит на антикваріат. Невиріше-

них проблем у середовищі колекціонування і торгівлі культурно-історичними цінностями нині у всьому світі досить багато. Це, очевидно, і змушує величезну масу шанувальників старовини не афішувати предмети свого захоплення. А, приміром, для багатьох колекціонерів-громадян країн території колишнього СРСР ще свіжі в пам'яті випадки конфіскації збройових і ювелірних колекцій під абсолютно неаргументованими у світлі Декларації Прав Людини доводами запопадливих чиновників. Очевидно – суспільство і культура кожної держави багато б виграли, якби на міжнародному рівні була б прийнята єдина система оцінки предметів колекціонування.

***Бітаєв В.А.,** доктор філософських наук, професор, заслужений діяч мистецтв України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, член-кореспондент Академії мистецтв України, академік Академії наук вищої освіти України, проректор з наукової роботи НАКККиМ*

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку освіти, науки, культури актуальною проблемою залишається збереження національних надбань у світовому контексті. Однією з найменш висвітлених галузей мистецької діяльності є експертна практика. Вирішення цього завдання потребує відповідної спеціальної підготовки майбутніх експертів, складовою якої є дисципліна “Експертиза творів мистецтва”. Предмет ґрунтується на фундаментальних знаннях проблем законодавства цієї галузі, історії світової культури, історії України, а також на спеціальних професійних знаннях з історії та теорії музичного мистецтва, інструментознавства, технології експертного дослідження, методів атрибуції та експертної оцінки матеріальних носіїв музичної творчості.

Мета курсу – висвітлення основ правового регулювання переміщення культурних цінностей; формування спеціальних знань із мистецтвознавства та технології проведення експертизи; сприяння вивченню пам’яток культури.

Завдання курсу:

- опанування знаннями щодо методів оцінки;
- ознайомлення із сучасними методами неруйнівної експертизи;
- оволодіння методами атрибуції творів мистецтва;
- загальна класифікація ознак різних видів культурних цінностей.

Студенти повинні **вміти**:

- ідентифікувати культурні цінності;
- класифікувати твори мистецтва за групами та видами;
- виявляти особливості творів мистецтва;
- володіти сучасними методами оцінки культурних цінностей;
- правильно описувати твори мистецтва;
- оформлювати експертні висновки щодо пам’яток культури.

Необхідність поєднання знань із мистецтвознавства, права, історії, музикознавства потребує лаконічності в поданні матеріалу, акцентування уваги на практичному аспекті отриманих знань.

1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

Визначення поняття *культурні цінності* зафіксовано у Законі України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (№ 1068 від 21.09.1999 р.), де “культурні цінності” – це об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

- оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;
- предмети, пов’язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтв;
- предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;
- складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам’яток і пам’яток монументального мистецтва;
- старовинні книги та видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;
- манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фотодокументи, окремо чи в колекції;
- унікальні та рідкісні музичні інструменти;
- різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;
- рідкісні поштові марки, філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;
- рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;
- зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність. Рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології (*розділ I, ст. 1*).

До нормативно-правових документів, які регулюють переміщення культурних цінностей (*додаток I*), належать:

Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”;

Закон України “Про наукову та науково-технічну експертизу”;

Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 № 1343 “Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення”;

Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 984 “Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей з території України”;

Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258 “Про затвердження Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їхнім переміщенням через державний кордон України”;

Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 15.11.2002 р. № 647 “Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей”;

Наказ “Про затвердження Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам’яток Музейного фонду України” від 13.07.1998 р. № 325;

Наказ “Про затвердження Порядку занесення унікальних пам’яток до музейного фонду України” від 25.10.2001 р. № 653;

“Перелік музеїв, у яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 2.02.2000 р.

Перераховані документи визначають правове поле в процесах, пов’язаних зі сферою переміщення раритетних, історичних, меморіальних пам’яток культури, регулюють ставлення до них держави та власників культурних цінностей.

Отже, основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини, пов’язані з переміщенням культурних цінностей, є Закон України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”.

У першому розділі надається визначення термінів, які вживаються, та пояснюється їхнє значення, а саме: *культурні цінності, колекції культурних цінностей, родинні цінності, вивезення культурних цінностей, ввезення культурних цінностей, тимчасове вивезення культурних цінностей, тимчасове ввезення культурних цінностей, транзит культурних цінностей через територію України, незаконно вивезені культурні цінності, незаконно ввезені культурні цінності, повернення культурних цінностей.*

Другий розділ присвячений питанню управління та контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей.

Державна служба контролю – це орган, який контролює процедуру переміщення культурних цінностей у взаємодії з Головним архівним управлінням України, Державною митною службою України та правоохоронними органами.

До компетенції Державної служби контролю входять:

- розгляд клопотання власника культурних цінностей;
- забезпечення проведення державної експертизи культурних цінностей (до вивезення та тимчасового вивезення);
- прийняття рішення про можливість переміщення культурних цінностей;
- видання свідоцтва на право вивезення культурних цінностей;
- складання переліків культурних цінностей, що вивозяться (тимчасово вивозяться), та встановлення режиму вивезення;
- здійснення заходів для повернення викрадених, незаконно вивезених та евакуйованих і не повернених культурних цінностей.

Умовно процедуру вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей можна поділити на декілька етапів. Перший – звернення до Державної служби контролю з клопотанням власника цінностей. Другий – державна експертиза культурних цінностей, заявлених до вивезення. Третій – на підставі висновку державної експертизи уповноважений Державної служби контролю приймає рішення про можливість або неможливість вивезення культурних цінностей.

Процедура вивезення починається з письмової заяви власника, так званого клопотання (подається не пізніше, ніж за місяць до дати вивезення) про право на вивезення культурних цінностей, із зазначенням мети вивезення, а при тимчасовому вивезенні – і терміну вивезення культурних цінностей, що подається до Державної служби контролю або уповноваженому Державної служби контролю.

Уповноважений Державної служби контролю – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) державної адміністрації для виконання завдань з оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей із території України.

Питання, пов'язані з державною експертизою, та порядок її проведення регламентуються Законом України “Про наукову та науково-технічну експертизу”, конкретизуються постановами Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343 “Про затвердження Порядку

проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення” та Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 984 “Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей із території України”, також доповнюється переліком державних установ, закладів культури, яким надається право проведення державної експертизи.

Проведення експертизи культурних цінностей є складною та важливою справою в системі заходів, спрямованих на збереження національних надбань. Нормативні документи містять таке визначення: *експертиза* – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які потребують спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку (*додаток 2, п. 1.3*). Існує єдиний зразок експертного висновку для всіх категорій культурних цінностей, затверджений Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон. У разі, якщо результат державної експертизи дає підстави для занесення заявленої до вивезення культурної цінності до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи передаються відповідному центральному органу виконавчої влади, незалежно від згоди особи, яка порушила клопотання (*додаток 1, ст. 11*).

На підставі висновку державної експертизи уповноважений Державної служби контролю приймає рішення про можливість або неможливість вивезення культурних цінностей. У разі прийняття рішення про можливість вивезення культурних цінностей, власнику видається свідоцтво встановленого зразка на право вивезення, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Свідоцтво є підставою для пропуску зазначених у ньому культурних цінностей за межі території України. Термін дії свідоцтва впродовж 6 місяців від дати його видачі. У Законі України (*додаток 1*) перераховані культурні цінності, які категорично не можуть бути вивезені з території України. Це пам’ятки, включені до Національного архівного фонду та до Музейного фонду України (*додаток 1, ст. 14*). Виняток може бути для культурних цінностей, які тимчасово вивозяться для організації виставок, проведення реставраційних робіт та наукових досліджень, пов’язаних із театральною, концертною та артистичною діяльністю (*додаток 1, ст. 23–27*).

При виїзді за кордон України власник цінності повинен представити для огляду предмети та документацію (свідоцтво на право вивозу, перелік предметів та їхні фотографії). У разі, коли подані власником під час здійснення митного контролю культурні цінності не відповідають інформації, що міститься у свідоцтві або доданих до нього переліку і фотографіях, мистецтвознавець вилучає це свідоцтво (додаток. 2, п. 4.3).

Запитання для самоперевірки

- 1. Які твори мистецтва відносять до матеріальних і духовних цінностей?*
- 2. Які нормативно-правові документи регулюють відносини, пов'язані з переміщенням культурних цінностей?*
- 3. Які основні етапи процедури вивезення культурних цінностей?*
- 4. Дайте визначення поняття “експертиза”.*
- 5. Які основні критерії експертної діяльності?*
- 6. Що є підставою для пропуску культурних цінностей за межі території України?*
- 7. Який термін дії “Свідоцтва на право вивезення”?*

2. БАЗОВІ ПОНЯТТЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Проблеми фахової підготовки експертів

Проблема систематизації знань про розвиток мистецтвознавства, антикварного ринку та значення експертизи – одна з найактуальніших. Нерозробленість знань про чинну нормативно-правову базу, цілі експертизи та методи оцінювання творів мистецтва призводять до підміни їх загальним інформуванням, вказують, що треба робити, замість відповіді за питання, чому саме так слід робити. Це не дає можливості здійснювати випереджаючу функцію і визначати шляхи розв’язання суперечностей.

Питання місця сучасної експертної діяльності сьогодення досить дискусійне. Існує багато думок, згідно з якими експертна діяльність – це галузь не наукових, а суто практичних знань. Вони спираються на відповідну аргументацію, на те, що бракує чітко розробленої системи понять. Класифікація об’єктів мистецтва досить розпливчата і неоднозначна, а головне – відсутні сформульовані критерії оцінки, чітка наукова база для побудови всієї архітоніки накопичених знань. У такому випадку зазначається, що експертна діяльність є сферою переважно практичного досвіду. Безперечно, в експертній діяльності велику роль відіграє наявність відповідних здібностей. Однак, не виникає сумніву, що орієнтиром будь-якої діяльності, помічником у виборі тактики, цілей і напрямів є саме професійні теоретичні знання.

Звернемо увагу на те, що “професійна майстерність” використовується у двох значеннях: як певний вид ремесла та як характеристика рівня володіння своїм досвідом у тій чи іншій галузі діяльності, ступінь її досконалості і неповторності.

На відміну від інших сфер діяльності, мета експертизи не спрямована на створення чогось принципово нового, оригінального. Втім, для вирішення типових і нестандартних завдань фахівець будує свою діяльність відповідно до загальних складових пошуку: аналізує ситуацію, проектує бажаний результат на основі досліджених даних, обирає доцільні засоби його одержання та перевірки, оцінює здобуті дані.

Досвід експерта, з одного боку, набувається у процесі тривалої практичної діяльності, а з другого, є результатом фахової підготовки. Експерт вигідно відрізняється від просто досвідченого мистецтвознавця або музикознавця вмінням поєднувати глибокі знання, особисті та професійні якості. Важливим є подолання професійної обмеженості,

здатності розглядати спеціальні питання з широких позицій. Адже специфіка експертної діяльності передбачає опанування майбутніми фахівцями різнобічного кола гуманітарних знань із різних видів мистецтва. Лише ерудований фахівець, на основі глибокого аналізу проблем, що виникають, здатний віднайти оригінальний та ефективний шлях досягнення поставленої мети.

У процесі своєї діяльності фахівці розв'язують власні проблеми з використанням даних різноманітних наук. Проблематику фахової підготовки можна умовно поділити на три групи.

Перша пов'язана з філософією мистецтва, в котрій кристалізуються найзагальніші знання про закони мистецтва, пояснюються закономірності впливу мистецтва на людину та способи досягнення художніх творів, значення і місце творів у загальній системі людської культури.

Другу групу становить культурологічна галузь знань, спрямована на розкриття специфіки суспільного життя мистецтва, об'єктивно-реальних художніх цінностей, а також функції мистецтва, що забезпечують поширення, обмін і споживання.

Третя група стосується перспективи удосконалення фахової підготовки, що ґрунтується на виробленні загальнометодичних орієнтирів.

Отже, зміст експертної галузі знань охоплює вивчення самого мистецтва як самодостатньої системи і його функцій. Проблематика фахової підготовки потребує тих якостей мислення, які найбільше відповідають сучасним вимогам експертного дослідження.

Підготовка експертів-мистецтвознавців і музикознавців здійснюється в НАКККиМ. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв – авторитетний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, в якому здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації нової генерації управлінських кадрів культури і мистецтв. НАКККиМ створена (Постанова Кабінету міністрів України від 31 серпня 1998 р. № 1358) на базі Інституту підвищення кваліфікації працівників культури. В роботі Академії врахована модель безперервної підготовки фахівців різних ступенів освіти та науковців: бакалаврів, спеціалістів, магістрів, кандидатів та докторів наук.

Академію з 1985 р. очолює В.Г. Чернець, доктор філософії, професор, заслужений працівник освіти України, дійсний член (академік) Української академії наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Серед стратегічних цілей освітньої політики Академії – інтегрування у світову освітянську систему, забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців, практиків, формування творчих особистостей. В Академії працюють висококваліфіковані викладачі та науковці, професіонали вищої школи та освітньої діяльності.

Кафедра мистецтвознавства та експертної діяльності – єдина в СНД, яка готує фахівців з експертизи творів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Викладачі кафедри – провідні науковці в галузі мистецтвознавства, практики експертної діяльності, директори та керівники структурних підрозділів відомих музеїв України та реставраційних центрів. Очолює кафедру академік АН ВО України, доктор філософських наук, професор Ю.Л. Афанасьєв.

Новим напрямком у музичній освіті є також є підготовка в Академії музикознавців-експертів, яких навчають робити кваліфіковані експертизи історико-культурних цінностей, визначати унікальні акустичні можливості різних інструментів: клавішних (включаючи старовинні клавесини, клавикорди, піано форте, органи), струнно-смичкових, духових і народних інструментів, цінність нотних рукописів і стародруків, аудіовізуальних носіїв. Відомо, що багато українських культурних надбань намагаються вивезти за кордон. Для запобігання цьому й готують кваліфікованих спеціалістів.

Завідувачка кафедри музикології, доктор мистецтвознавства, професор В.Д. Шульгіна підтверджує актуальність підготовки експертів тим, що спеціалізація є конкурентоспроможною за сучасних соціально-економічних умов України. Викладачі кафедри Н.С. Свириденко, Ю.А. Рудчук, Л.М. Черкаський є членами експертної ради з дослідження музичних інструментів.

Фахівці-експерти можуть виконувати державні замовлення щодо ідентифікації інструментів у музеях, на митниці, а також у приватних колекціях. Перші випускники-фахівці цієї спеціальності вже працюють експертами в Головному управлінні культури і мистецтв при Київській державній адміністрації, Державній службі контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, на митницях у Борисполі, Бресті, Луцьку тощо.

2.2. Методи експертного дослідження

В експертній діяльності використовуються теоретичні та емпіричні методи дослідження. Теоретичні: аналіз і синтез, порівняння, класифікація, моделювання. За допомогою аналізу виділяються та досліджуються окремі ознаки предмета. Це дає можливість вивчити його структуру, відокремити суттєві риси від несуттєвих, розкрити різнобічні зв'язки розглядуваного предмета мистецтва.

Таким чином, аналіз виходить із певного цілого. Це означає, що синтез міститься вже у самому аналізі, а не існує поза ним. Після аналітичного процесу кожен звертається до синтезу, тобто поєднання частин, розрізнених засобами аналізу. У результаті цього формуються нові уявлення про предмет, в якому виділені суттєві, типові риси, уточнюються і збагачуються знання про нього.

Метод, за яким відбувається зіставлення досліджуваних предметів та встановлення їхньої подібності або відмінності, називається порівнянням. На рівні чуттєвого пізнання фіксується зовнішня подібність або відмінність, що дає змогу виявити певні закономірності.

На початкових стадіях дослідження застосовується метод класифікації та упорядкування об'єктів експертизи на основі визначення їхньої однорідності. Тим самим класифікація відкриває шлях для подальшого дослідження творів мистецтва. Від вибору єдиних ознак залежить продуктивність класифікації.

До емпіричного рівня дослідження належить робота, яка безпосередньо пов'язана з вивченням конкретних речей і забезпечує накопичення, фіксацію та узагальнення дослідного матеріалу. Провідними серед них є візуальне дослідження, технологічний аналіз, аналіз індивідуальної манери митців, стилістичний аналіз пам'ятки культури. Отримані за допомогою цих методів дані є основою аргументованого експертного висновку або оцінки творів мистецтва. У висвітленні методів експертного дослідження автори спиралися на найбільш науково ґрунтовні сучасні дослідження вітчизняних авторів та авторських колективів [25; 49; 54; 64; 77; 80].

2.3. Структура експертного дослідження

Вже йшлося про те, що процес дослідження творів мистецтва здійснюється на різних рівнях. Відповідно до них, виділяють певні завдання та цілі, з урахуванням яких складається послідовність дій. Експертне дослідження спрямоване на оцінку якостей культурних цінностей, яка залежить від характеристик об'єкта та одержаних даних про якісні і кількісні зміни, що відбуваються у процесі складного аналітичного судження. За умов якісного підходу дослідник користується словесними визначеннями сторін об'єкта, які він вивчає (оцінює), та за умов кількісного – числами. Ці два види характеристик взаємозалежні і не можуть розглядатися самотійно, окремо один без одного. Тому необхідно ще до проведення атрибуції та оцінки чітко визначити якісні параметри об'єкта.

Експертне дослідження має складну структуру та здійснюється за допомогою групи методів. Основна мета полягає у глибокому вивченні та підтвердженні оригінальності або фальсифікації творів мистецтва. За умовами проведення експертні дослідження класифікуються на візуальні (експрес-дослідження) та лабораторні.

Візуальне дослідження проводиться у звичайних умовах з використанням нескладних приладів, результати готові для безпосереднього проголошення.

Лабораторні дослідження здійснюються шляхом вивчення предмета до такого ступеня, який дає змогу найповніше дослідити всі якісні та кількісні особливості об'єктів. Ця форма дослідження здійснюється за суворо визначених умов. Дані дослідження мають бути чітко зафіксованими, для чого їх треба описувати за такими показниками:

- початкові дані предмета, що досліджується;
- технологічний аналіз;
- аналіз індивідуальної манери твору;
- стилістичний аналіз пам'ятки культури;
- експертний висновок.

В окремих випадках, як виняток, проводиться повторне дослідження, що ґрунтується на вивченні одного й того самого об'єкта двічі.

2.4. Поняття атрибуції культурних цінностей

Науковий рівень вивчення культурних надбань, якість науково-уніфікованої документації, складеної в процесі мистецтвознавчого дослідження, є важливою і невід'ємною умовою при оцінюванні творів мистецтва.

Загальна система культурних цінностей та фахове профілювання спеціалістів передбачає проведення атрибуції творів мистецтва.

Атрибуція культурних цінностей (лат. *attributio* – *приписування*) – це вид діяльності, спрямований на дослідження, виявлення основних ознак, що визначають назву, призначення, устрій, матеріал, розміри, техніку виготовлення, авторство, хронологію і географію створення та побутування анонімних пам'яток історії та культури, встановлює їхню достовірність. У ході атрибуції встановлюється зв'язок предмета з історичними подіями або особами, з певним історичним середовищем, розшифровуються написи, клейма, марки та інші позначки, нанесені на предмет, та стан збереження предмета.

Робота з атрибуції є процесом поступового накопичення наукових знань про пам'ятку з подальшим документальним оформленням усього комплексу корисної інформації про неї.

Визначення предмета залежить від ступеня інформації і значущості явища або події, до яких відноситься предмет, від типу, до якого він належить, від призначення, від того, чи він був придбаний під час явища або події, що розглядається, або знайдений багато років по тому, знайдений на тому самому місці, де відбувалася подія, або в іншому, знайдений один предмет або в комплексі з іншими предметами тощо. У процесі атрибуції виявляються всі його суттєві ознаки.

За наслідками атрибуції укладається документація про пам'ятку – науково-уніфікований паспорт або спеціальний атестат (супровідний документ) із подальшим використанням цих відомостей у Протоколі оцінки пам'ятки культури, а також при створенні спеціалізованих банків інформації, систематизації результатів наукових досліджень або як інформаційний носій при здійсненні науково-дослідної і культурно-освітньої роботи у музейній справі.

Визначення предмета дає можливість класифікувати його, тобто встановити належність до тієї чи іншої групи предметів, об'єднаних за тими чи іншими ознаками, а потім виявити місце предмета у системі цих груп. Природа предметів обумовлює їхні інформативні можливості й особливості, визначає їхню належність до конкретного типу.

Атрибуція культурних цінностей здійснюється за допомогою аналітичного, документального, лабораторного (техніко-технологічного) методів дослідження шляхом стилістичного, порівняльного аналізів та інтерпретації.

Функціями атрибуції є: наукова, інформаційна, облікова.

Атрибуція культурних цінностей проводиться за принципами об'єктивності, історизму, всебічності та комплексності.

Ключовим по відношенню до будь-якої пам'ятки є комплекс запитань, описаних у науково-уніфікованому паспорті. Однак у ході атрибуції можуть бути виявлені інші важливі інформаційні аспекти, які суттєво впливатимуть на результати визначення загальної культурної цінності пам'ятки.

Під час атрибуції пам'яток велике значення відіграє наукова і довідкова літератури: монографії, визначники, довідники, енциклопедії, каталоги, альбоми, архівні матеріали.

Складний лабіринт пошуків потребує чималого досвіду і професійних знань, уміння виділяти головні і другорядні питання, оцінювати достовірність наявних доказів. Адже помилка експерта при атрибуції позначається на оцінці пам'ятки. Тому ми радимо враховувати думку досвідчених фахівців саме на етапі атрибуції.

Пам'ятки вивчаються за допомогою сукупності методів різних дисциплін. Дослідження предметів із різних точок зору в різних аспектах і становить основний зміст наукової обробки пам'яток. Проте остаточне вивчення окремих пам'яток, після якого немає чого додати, не лише нереальне, але й принципово неможливе. Розвиток науки сприяє подальшому науковому дослідженню, впливає на людське сприйняття. Таким чином, "повнота" вивчення предмета залишається відносною й обмеженою, залежно від можливостей науки на кожному з етапів її розвитку і від можливостей людського суспільства. Вивчення предмета не має сенсу без знань про суспільне значення його в історії і у відповідний сучасний період.

Незважаючи на спільність рис пам'яток культури, що відносяться до будь-яких типів, під час атрибуції кожна з них потребує індивідуального підходу.

Величезне значення для наукової атрибуції має вміння експерта відрізнити оригінал від копії. Для встановлення оригінальності предмета передусім потрібні знання багатьох ознак, характерних для того чи іншого предмета, починаючи з технічних деталей до загальних рис стилю. Тут потрібні глибокі знання, безпосереднє відчуття від

споглядання предмета. Отож, атрибуція здійснюється відчуттями, що ґрунтуються на знаннях, у поєднанні смаку і наукового аналізу.

Атрибуція копій з оригіналів авторів або копій самих авторів не є складним завданням за умови, що експерту відомий перший примірник оригіналу. Атрибуція дублетного твору проводиться шляхом його детального порівняння з першим примірником авторського твору. Частіше дублетні фарфорові статуетки, виготовлені на заводах серійно, відрізняються від оригіналів менш детально проробленими формами.

Схема атрибуції творів мистецтва включає такі дані:

1. Авторство. Встановлюються відомості про автора: ім'я, по батькові, псевдонім художника (або школа), звання, стислі відомості про життя, де і в кого вчився, в яких виставках брав участь. Для гравюр, літографій та інших видів друкованої техніки необхідно встановити обох авторів (художника і гравера), з якого оригіналу зроблена гравюра.

2. Назва твору, його стислий зміст, мистецтвознавчий аналіз. Оригінал, копія (місце збереження оригіналу). У характеристиці змісту твору розкриваються тема, сюжет, композиція, колорит, стиль, школа, напрямок. Слід детально викласти, що зображено на першому, другому, третьому планах картини або графічного листа. Від того, наскільки глибоко і точно складено характеристику предмета, залежить, як глибоко і всебічно буде розкрито зміст твору. Якщо ми просто скажемо, що дана картина написана на євангельський сюжет, то ми нічого не скажемо ні про картину, ні про художника. Слід зазначити, що до опису предмета вносяться дані лицьового та зворотного боків твору.

3. Творча історія: виникнення теми, час та місце створення твору, процес створення (використання натури, фото тощо). В описі гравюр, літографій та інших видів друкованої продукції зазначається також дата оригіналу, з якого зроблена гравюра, і різниця в датуванні виготовлення дошки даного відтиску. У разі розходження з датою, зазначеною на самому творі, це теж необхідно вказати.

4. Історія побутування твору (в яких колекціях перебувала, на яких виставках експонувалася).

5. Матеріал, техніка, розміри. Ці позиції потребують спеціальних знань, а іноді і спеціального аналізу. Зазначаючи розміри, слід мати на увазі, що для площинних предметів вказується висота і ширина, для об'ємних – висота, ширина і глибина. Для друкованої графіки – два розміри: розмір листа і розмір дошки, судячи з відтиску.

6. Обрамлення (рами тощо).

7. Комплектність.

8. Наявність позначок: підписів і написів. Написи, пов'язані із сюжетом твору, слід наводити повністю тією самою мовою і з тим самим написанням, як вони існують на предметі.

9. Стан збереження. Реставрація. Необхідно вказати: де, коли, ким і як проводилася реставрація, номер і дату протоколу реставраційної ради.

10. Наявність копій.

11. Бібліографія. Публікації (де друкувалися, репродукувалися), спосіб друку, тираж, копії (ким виготовлялися, коли, де, з якою метою), відгуки і рецензії.

12. Джерело надходження (архівні дані, літературні, усні та ін.).

13. Додатки (фото, замальовки, письмові свідоцтва та ін.).

Отже, встановити оригінальність твору, датування, авторство, школу, сюжет твору можна лише після використання всіх методів у комплексі.

2.5. Атрибуція музичних інструментів

Послідовно вивчаючи малодосліджену в Україні тему атрибуції музичних інструментів, зупинимося на окремих особливостях цього виду діяльності.

Атрибуція музичних інструментів є складним завданням. Іноді на правильну атрибуцію потрібні десятки років. Під час атрибуції інструментів головним є визначення оригінальності, авторства та датування.

Вивчаючи історію створення і функцію музичних інструментів, як і інших культурних цінностей, треба враховувати їхню самотність, а саме:

- основні етапи становлення і розвитку кожної групи музичних інструментів (струнних, духових, ударних);
- шляхи становлення вищезазначених груп;
- конструктивні особливості, параметри та їхні властивості;
- найхарактерніші особливості інструментів, виготовлених провідними майстрами.

З огляду на сформовану систему вивчення музичних інструментів, при рішенні задачі автентичності кожного окремого предмета беззастережно переважає проблема оригінальності. Очевидно, що мистецтвознавчі оцінки мають суб'єктивний характер, а результати досліджень і висновки прямо залежать від інтерпретування експертом формально-стилістичної канви інструмента. Такий підхід домінує в

процесах нагромадження, систематизації будь-яких нових даних про музичні інструменти. Визначення оригінальності музичних інструментів – найважливіший момент атрибуції.

Фахівець, копіюючи музичний інструмент, може використати матеріали відповідного до оригіналу часу, точно дотримуючись розмірів оригіналу, імітуючи манеру роботи майстра, але склад ґрунтів та лаків, якими покривають копію, буде іншим, ніж в оригіналі. Складність виявлення копії залежить від майстерності копіюста і мети, яку він ставив, створюючи копію. Оригінальність пам'ятки можна відрізнити від копії за допомогою методу зіставлення.

Дослідження етикетів, авторських підписів на музичних інструментах сприяє визначенню оригінальності. Проте етикетки на них можуть бути підробленими, попри те, що вони точно імітують підпис автора і зроблені тією самою технікою. Відомі випадки, коли майстри ставили свої підписи на роботах своїх учнів. Тому навіть оригінальний підпис автора не завжди є доказом авторської належності інструмента.

Експерти музичних інструментів застосовують кілька доказів у своїх дослідженнях.

Технологічні докази пов'язані з історією виготовлення матеріалів і розвитком технік. Для того, щоб отримати вичерпну інформацію про склад, структуру матеріалів, техніку виконання та визначити оригінальність, необхідно звернутися до техніко-технологічних методів дослідження. Ці докази теж потребують допомоги наук, що вивчають хімічні властивості матеріалів і технологічні процеси, пов'язані з виробництвом, застосуванням і збереженістю ґрунтів, лаків, дерева тощо. Треба знати способи їхнього нанесення, що застосовувалися в різні часи; для визначення оригінальності етикетів, важливо знати історію виробництва паперу, його знаків, застосування різних технік різних епох.

Існують руйнівні і неруйнівні методи дослідження пам'яток. До неруйнівних методів належать візуальні й мікроскопічні дослідження, фотографічні, рентгенографічні, в монохромному світлі, в ультрафіолетовому та інфрачервоному випромінюванні. До руйнівних методів дослідження відносять дослідження мінеральних складових штифтів, світлову мікроскопію, фізико-хімічні методи дослідження пігментів тощо.

Документальні докази – це різнобічні свідчення перевірених і підтверджених письмових джерел: архівних матеріалів, щоденників, листів, бібліографічних матеріалів, друкованих видань, репродук-

цій, каталогів тощо. З документальних джерел можна дізнатися біографію майстра, рік і місце створення інструмента і багато іншої корисної інформації. Документальні джерела можуть підтвердити або спростувати достовірність авторства, дату створення і т. ін.

Особливе місце займає тут підпис на етикеті, зроблений майстром. З одного боку – це найбільш переконливий доказ, з другого – доказ, який потребує детальної перевірки, тому що саме підписи часто бувають підробленими. Ідентифікувати ознаки етикету можна за допомогою:

- ознак письмової мови: граматичних особливостей, у тому числі помилок у словах, побудові речень, знаків пунктуації;

- ознак почерку: топографічних (особливості розміщення на папері тексту і його частин – абзаців, інтервалів між словами, рядками, підписи, дати та ін.), загальних ознак, що характеризують письмово-рухомі навички всієї системи письмових рухів (почерк, його розмір, нахил та ін.), окремих ознак, які характеризують індивідуальні письмові навички під час автоматизованого виконання окремих письмових знаків.

Вище перераховані докази побудовані на порівняльному аналізі. Порівняльний аналіз особливостей стилю і техніки виконання дає можливість встановити ідентичність інструментів, ідентифікувати характерні ознаки манери майстра і т. ін.

Схема атрибуції музичних інструментів включає такі дані:

1. Авторство. Встановлюються відомості про автора: ім'я, по батькові, псевдонім майстра (або школа), звання, подаються стислі відомості про життя, де і в кого вчився.

2. Історія: час та місце створення інструмента, процес створення (використання шаблонів).

3. Історія побутування інструмента (в яких колекціях була, на яких аукціонах продавалася).

4. Матеріал, техніка, розміри. Ці позиції потребують спеціальних знань, а іноді і спеціального аналізу.

5. Наявність позначок: підписів і написів. Написи, пов'язані із власниками інструмента, слід наводити повністю тією самою мовою і з тим самим написанням, як вони існують на предметі.

6. Стан збереження. Реставрація. Необхідно вказати, де, коли, ким і як проводилася реставрація, номер і дата протоколу реставраційної ради.

7. Наявність копій.

8. Бібліографія майстра. Публікації (де друкувався), відгуки і рецензії, копії (ким виготовлялися, коли, де, з якою метою).

9. Джерело надходження (архівні дані, літературні, усні та ін.).

При проведенні атрибуції старовинних струнно-смичкових інструментів фахівець обов'язково торкається проблем конструктивних особливостей та матеріалознавства. Для виготовлення інструментів стародавніми майстрами застосовувалося: для верхніх дек частіше – ялина, рідше – сосна або ялиця; для нижніх дек, боків і голівки – явір різних сортів, тополя, береза, груша; для внутрішніх частин (клоців, обручків) – ялина, липа, верба, червоне, чорне дерево. Загалом, ялину, що використовувалася італійськими майстрами, можна розділити на два основних види, між якими групуються менш помітні підрозділи. Один вид – ялина російського північного типу, ніжна, з яскраво визначеними тонкими шарами, середньої щільності; другий – із більш грубим блиском у шарах часто трапляються сучки, для цієї ялини німці встановили назву *Haselfichte*.

Якісною особливістю стародавніх інструментів є, звісно, легка вага, яку приписують впливу часу. Без сумніву, висихання протягом сторіч має вплив на вагу, але головна причина цього явища полягає в тім, що стародавні майстри, особливо італійці, використовували, на той час, дуже старе дерево, навіть із червоточинами. Приміром, відома скрипка Б.Дж. Гваданіні на верхній деці має дірочки від хробака, забиті майстром; контрабас Маджині – на верхній та нижній деках червоточини, ремонтвані шматочками дерева.

Крім якості матеріалу, велике значення має форма інструментів. Уважно вивчаючи струнні інструменти, особливо наочно можна простежити техніку роботи майстра над ефами і голівкою. На багатьох завітках стародавніх майстрів не шліфувалася поверхня деталей голівки, тому сліди від стамески можна розрізнити.

Вивчаючи ефи, необхідно пам'ятати, що майже кожен італійський майстер, навіть працюючи за визначеними зразками, намагався індивідуалізувати різні деталі свого інструмента, хоча можливо встановити основні характерні риси, що відносяться до тієї чи іншої школи.

Брешіанські ефи здаються довгими, прямими, готичними, за обрисами верхні і нижні отвори в них зазвичай однакового розміру. Характерно рівнобіжне розташування ефів (*приклад 1.1*).

Кремонські ефи мають більш округлену і витончену форму. Верхні отвори менші від нижніх. Ефи братів А. та І. Амати більш вузьчі, ніж ефи Ніколо Амати і його послідовників (*приклад 1.2*).

А. Страдіварі видозмінив малюнок ефів Н. Амати. Оригінальна в нього трохи заглиблена виїмка на нижніх відростках ефів.

Приклад 1.1

Скрипка Гаспаро де Сало.

Приклад 1.2

**Скрипка Н. Амати, робота 1662 р.
Одна з найкращих форм
класичних інструментів
“Grand Pattern”.**

Багато майстрів ставили ефи вище, інші нижче чи ближче до країв. Ці відступи від норми часто вказують на роботу визначеного майстра. Найбільш короткими і закругленими є ефи Я. Штайнера. Ефи цього малюнка трапляються у багатьох римських і венеціанських майстрів, і їхня характерна форма завжди може служити ознакою німецького впливу. Коли трапляються ефи такого типу, потрібно шукати ім'я автора. Хоча простежується тяжіння, як серед майстрів німецького походження, котрі є прямими чи непрямыми учнями Я. Штайнера (приміром, Теклер у Римі і його наслідувачі), до італійських еталонів, і серед італійських майстрів – до німецьких стандартів будування струнно-смичкових інструментів (наприклад, Санто-Серафімо у Венеції).

Останнім часом положення справ в експертизі музичних інструментів почало змінюватися. Фахівці, що торкаються проблеми атрибуції, намагаються доповнювати результати візуального аналізу форм і стилю деякими даними, наданими представниками точних наук.

Одним із основних вихідних положень методології експертизи стає аксіома: об'єктивні дані науково-технічних методів дослідження, матеріального базису. Саме зі збору й аналізу починається перевірка автентичності, з якої випливають інші етапи експертизи.

Запитання для самоперевірки

- 1. Які основні проблеми фахової підготовки експертів?*
- 2. Які існують методи експертного дослідження?*
- 3. Яка структура експертного дослідження?*
- 4. Що таке атрибуція?*

3. МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТНОГО ОЦІНЮВАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

3.1. Критерії оцінювання творів мистецтва

Розглядаючи проблеми критеріїв оцінки творів мистецтва, необхідно зосередити увагу на аналізі основних принципів експертизи пам'яток культури – об'єктивності, історизму, всебічності і комплексності. Від найдавніших часів і до останніх століть мистецтвознавці, що брали на себе право визначення авторства якого-небудь предмета, ґрунтувалися у своїх висновках на аналізі якихось художніх ознак і накопичених знань, частина з яких була вирішальною. Для завершення свого дослідження експерт знаходить, на свій погляд, безперечні й об'єктивні аргументи, що надають можливість дійти висновку: об'єкт дослідження є роботою конкретного майстра або фальсифікацією. Аналогічна позиція і багатьох сучасних експертів.

Осмислення предметної культури здійснювалося людством на різних рівнях і в різних площинах, починаючи з філософських екскурсів мислителів античності, що порушували питання співвідношення утилітарності й краси, і завершуючи численними спробами практиків предметної творчості установити фактори, що визначають зміст і форму речей, намітити принципи створення цих об'єктів, вимоги до них і т. ін.

Сьогодні проблема оцінювання творів мистецтва не зводиться до розуміння об'єкта вивчення, що складається з його специфіки і типології. Також важливою є системна постановка питання, яка розглядає не лише випадкові закономірності, а й основні риси досліджуваного узагальненого об'єкта. До того ж, не окремо взятих, а тих, що утворюють систему.

Проблема виміру виникає завжди, коли стає можливим оцінювати предмети культури математичними засобами.

Кожен акт експертизи передбачає численні посилення на культурні традиції, наявне історико-культурне середовище і спосіб переміщення конкретних цінностей. Якість культурних цінностей завжди виявляється в контексті мети їхнього використання.

Важливе місце у структурі дослідження творів мистецтва займає системний підхід. Цей підхід ґрунтовно відпрацьовано в численних роботах відповідної спрямованості, що дозволило відокремити низку принципових положень, які відкрили можливість досліджувати твори

мистецтва під різними кутами зору. Йдеться про три основні взаємозалежні площини: предметно-структурну, функціональну й історичну.

Предметно-структурний аспект особливо необхідний для експертної практики. Він передбачає вивчення основних форм існування предметів мистецтва (походження, зміст, зовнішні особливості).

Питання вивчення предметів матеріальної культури – закономірності, що направляють усі процеси, через які проходить предмет протягом свого “життя”. Необхідно виявити процеси і цикли формування речей, доказово представити необхідні і достатні фактори, що визначають зміст і форму предметів. Предметно-структурний аналіз дозволяє установити взаємодії факторів із предметами, тобто моделі різного типу.

Якість культурних цінностей описують за допомогою сукупностей спеціальних параметрів і характеристик, які, звісно, стосуються лише одного їхнього різновиду. Поміж тим, експерти часто користуються принципово різними підходами до вирішення цього питання. Як правило, ніхто спеціально не розробляє таких критеріїв, і вони укладаються поступово на основі практичного досвіду у сфері аналізу результатів торгової діяльності та проведення відповідних зіставлень. Взаємодія споживача та розпорядника культурними цінностями є єдиною конструктивною основою для визначення висновків стосовно їхньої якості та споживчої цінності.

Експертне дослідження спрямоване на оцінку культурних цінностей, яка залежить від характеристик самого об’єкта, часу, умов зберігання та побутування. За умови якісного підходу дослідник користується словесними визначеннями сторін об’єкта, а за умови кількісного – числами. Ці два види характеристик взаємозалежні й не можуть розглядатися самотійно, окремо один від одного. Тому необхідно до проведення експертизи чітко усвідомити, які саме якісні чи кількісні параметри об’єкта використовуватимуться. Однак можливості структурно-предметного розгляду обмежені. Він з’ясовує складові елементи об’єктів культури, тобто, щоб наповнити отримані зв’язки життєвим змістом, установити характер, необхідний функціональний аналіз.

Функціональний аспект (художня цінність, наукова цінність) дозволяє виявити закономірності існування предмета, особливості перехідних форм практичної корисності і художньої виразності, за якої виділяються принципово різні типи предметів. Художність – формотворча характеристика мистецтва – визначає його змістовий вимір.

Цей елемент фіксують як позитивний, так і негативний досвід самовизначення людини. Це означає, що художнє само по собі є етично нейтральним і потребує єдності краси і блага, що є сутнісним виміром мистецтва.

Для класифікації та оцінювання культурних цінностей експерт повинен володіти певним інструментарієм (операцією). Структура експертної діяльності, пов'язаної з оцінкою та класифікацією будь-яких предметів, ґрунтується на принципах компетенції, незалежності, об'єктивності. Розмаїття культурних цінностей потребує від експерта застосування визначених засобів у процесі діяльності: діагностичного або ідентифікаційного.

Краса, загальна оцінка якості та споживча цінність культурних цінностей цілком визначаються змістовністю інформації про них. Це вказує на те, що сукупність наших уявлень про якість культурних цінностей складається з окремих суб'єктивних, але цілком осмислених складових тлумачень про їхні художньо-естетичні ознаки, унікальність, позитивні властивості, практичну цінність і здатність бути символами окремих родових, історичних або наукових традицій. У кожної людини перелік ознак значимості є різним, але прогнозна якість, споживча цінність і, відповідно, вартість культурних цінностей мають визначатися певною історично встановленою усною домовленістю, яка вже має вигляд цілком консолідованої суспільної думки. Окремі визначення щодо споживчої цінності та якості культурних цінностей мають водночас природу випадково прийнятих рішень на індивідуальному рівні й об'єктивних визначень на рівні суспільному. Ця єдність є основою організації суспільства. Вищесказане є однією з категоріальних ознак існування культурних цінностей [36, 25–28].

Для визначення місця та часу побутування цінностей застосовується діагностичний спосіб, за допомогою якого встановлюють факти виготовлення, визначається час створення, матеріали, виконавська техніка та ін. Критерії, що застосовують до мистецьких творів, не завжди підходять до пам'яток декоративно-прикладного мистецтва або зброї. Приміром, критерій *тираж* для творів живопису застосовувати не можна – вони завжди унікальні й неповторні. Водночас для стародруків та літографій критерій тиражу буде актуальним. Діагностичний спосіб допомагає віднести твори мистецтва до відповідної групи та правильного застосування критеріїв оцінки до цих предметів.

Шляхом ідентифікації відбувається порівняння предметів та тождність застосованих матеріалів. Система операцій, пов'язаних із ві-

зуальним, а можливо, і лабораторним визначенням параметрів творів мистецтва, забезпечує розпізнання предметів за їхніми зовнішніми характеристиками. Розпізнання та підтвердження є основним завданням другого критерію експертної діяльності.

“Експертиза – це завжди індивідуальна і суб’єктивна думка експерта, але вона має сенс, якщо вона уніфікована і повністю зрозуміла у способі її отримання [36, 9]”. Суб’єктивізм – основний фактор експертної діяльності, головна проблема. Результати діяльності експерта неможливо перевірити. Використання різних способів або підходів в оцінці культурних цінностей дає неоднозначні результати. Нині недостатньо чітко визначені критерії оцінки творів мистецтва, які б дозволили всім експертам користуватися ними на практиці.

Враховуючи можливу неоднозначність класифікації з боку експертів, під час проведення атрибуції предметів, завжди слід приймати до уваги мету використання предмета, його соціокультурну функцію. Класифікація творів мистецтва є результатом певного рівня розвитку суспільства. Тому розділ матеріальних цінностей за їхніми властивостями спирається на культурні стандарти, наприклад: культові (магічні), меморіальні, історичні, ідеологічні, естетичні тощо.

Перед початком операції з атрибуції пам’ятки експерт послідовно, аргументовано, посиляючись на документацію (в разі наявності) застосовує різні критерії, які може фіксувати.

Специфічним критерієм оцінювання є час створення пам’яток. У випадку відсутності датувальних надписів він встановлюється приблизно, з точністю, як мінімум, до століття. Для визначення часу створення творів мистецтва застосовується критерій виконавської складності або техніки виготовлення предметів мистецтва, який може значно збільшити вартість пам’ятки. Особливе значення мають також цінність матеріалів, з яких зроблені твори мистецтва, їхні розміри та стан збереження.

Застосування критерію *авторські пам’ятки* зазвичай пов’язано з творами образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва та іншими видами культурних цінностей, які за своєю природою є авторськими (музичного інструментарію, кіномистецтва, літератури). Важливе значення матимуть місце та роль майстра в історії світової культури, національного мистецтва. Застосовуючи цей критерій, необхідно посилатися на джерело інформації, документи. Наявність авторських монограм, підписів, клейм, печаток та інших знаків мають велике значення для відтворення історії створення предметів. Звісно,

такі твори класифікуються як рідкісні або унікальні. Пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, дотичні до видатних особистостей, повинні супроводжуватися документальними доказами.

Предмети серійного виробництва можна віднести до категорії *тиражовані*, якщо зроблено кілька примірників або збереглася незначна кількість подібних екземплярів. Дотичність до видатних мануфактур, мистецьких об'єднань, шкіл, як правило, потребує документальних підтверджень. Інформаційне супроводження будь-якого твору мистецтва є фактором, який визначає загальну соціокультурну цінність предмета.

Використання більшої кількості критеріїв ідентифікації пам'яток культури для визначення їхньої цінності наближує експерта до об'єктивного рішення проблем атрибуції.

3.2. Сучасні методи оцінювання

Теоретично процес усвідомлення людиною явищ навколишнього світу, дослідження законів природи або виконання експертної роботи, пов'язаної з визначенням якісних характеристик культурних цінностей, може відбуватися за двома сценаріями. Перший – це спостереження послідовності подій і підбір відповідної математичної моделі для апроксимації нею помічених закономірностей та тенденцій (асимптотичний підхід). Другий – це дослідження, які увінчуються розумінням причинно-наслідкової суті природних явищ і дають підстави науковцям для укладання такої математичної моделі, яка найкращим чином описує спостережене (евристичний підхід). Різниця між цими підходами велика, але для парадигми експертної справи в цілому непринципова.

У першому випадку ми приречені аналізувати процеси, які відбуваються на ринку, і постійно шукати все кращі й кращі способи для передбачення подій і апроксимації реальності за допомогою тих чи інших абстракцій, у другому – пояснювати численні відхилення від евристично відкритого закону. Як досить вдалий приклад наслідування асимптотичного підходу у справі вирішення експертних проблем при товарознавчому вивченні коштовностей, можна навести відому книгу Н. Дронової. В ній є практично всі необхідні рекомендації щодо експертизи коштовностей, а також у численних прикладах яскраво доведена практична ефективність як самого підходу, так і відповідної технології експертної діяльності. На жаль, відповіді на основне питання про те, чому ті чи інші якісні ознаки враховуються за допомогою саме таких апроксимаційних коефіцієнтів і чи будуть ці коефіцієнти сталими у майбутньому, немає. Результат оцінювання за такою методикою характеризується порівняно високою точністю, однак не передбачає наявності ніякої експертної аргументації, крім посилення на фіксацію середніх показників “ринкових цін”.

Для культурних цінностей, які не підлягають продажу й оцінюються з метою страхування, визначення збитків у разі їхньої втрати, вартісної оцінки музейних предметів або сімейних реліквій, асимптотичний підхід часто є малопереконливим. Аналогів окремих речей просто не існує. Однак існує цілком зрозуміла потреба знати їхню вартість.

Вирішуючи проблеми, пов'язані з оцінюванням культурних цінностей, найбільш цікавим для нас є саме евристичний підхід, в якому причинно-наслідкова сутність відіграє значно більшу роль при

поясненні причин високої вартості коштовностей. Звісно, ми розуміємо і повинні пам'ятати, що цей підхід також не є абсолютно правильним, але він якнайкраще віддзеркалює сутність основного закону товарознавства.

Показати сутність закону відповідності прогнозованої вартості культурних цінностей кількості позитивної інформації про них можна за допомогою абстрактних припущень [36, 25–28]. У книзі, за допомогою експертизи, наведені основні наукові підходи аналізу та критерії оцінки творів мистецтва.

На сьогоднішній день використовуються різні методи оцінювання культурних пам'яток.

У посібнику представлені такі методи:

- методика Міністерства культури СРСР (1983 р.);
- методика В.Д.Соловйова (1996 р.);
- методика Державного гемологічного центру України (2003 р.).

Методичні рекомендації з оцінювання творів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва культурного призначення, затверджені Міністерством культури СРСР 10 березня 1983 р., містять інформацію щодо визначення основної мети: “Рекомендации определяют примерные расценки на произведения изобразительного и декоративно-прикладного искусства культурного назначения и являются вспомогательным материалом для специалистов-искусствоведов в работе по постановке на государственный учет движимых памятников истории и культуры, находящихся в пользовании религиозных объединений, различных организаций, а также в личной собственности граждан...[24]”.

При визначенні вартості творів мистецтва враховуються такі характерні ознаки: час створення пам'ятки, художня якість, наявність чи відсутність авторського підпису, виконавська техніка, розміри, якість матеріалів (використання дорогоцінних чи напівдорогоцінних каменів, цінних порід деревини та ін.), особлива художня або історична унікальність творів, а також стан збереження.

Оцінка на предмети релігійного призначення, наприклад, **ікона** розміром 1 кв. м:

- а) ікони XIII–XIV ст. – можуть бути оцінені за допомогою високопрофесійних фахівців-експертів;
- б) XV ст. – не менше 10–15 тис. крб.;
- в) XVI ст. – не менше 6–8 тис. крб.;

г) XVII ст. – не менше 4–5 тис. крб.;

д) XVIII ст. – не менше 2–3 тис. крб.;

е) XIX ст. – початок XX ст. (у випадках, якщо вона виконана на дошці в традиційному стилі іконопису) – не менше 1 тис. крб.;

ж) XIX–XX ст., виконана олією та в стилі, наближеному до світського живопису – не менше 300–500 тис. крб.

Нагадаємо, що 1 радянський карбованець дорівнював приблизно 1 (0,78) умовній одиниці.

Вартість ікони в окремих випадках (коли вона виконана олією, має риси бароко чи ампіру, або інші високохудожні якості) може зростати. На оцінку впливають також сюжети твору (особливості композиції), складність письма. Приміром, багатофігурні ікони на 30–50 % дорожчі від ікон з однофігурним зображенням. Вартість залежить також від розмірів ікони.

Твори декоративно-прикладного мистецтва.

При оцінці предметів зі срібла та золота потрібно враховувати вартість художнього твору та вартість дорогоцінного металу (вага) (дод. 3т).

У Списку наведено рукописи, написано включно до XX ст. (епістолярна спадщина письменників, композиторів, учених, політичних діячів та ін.), та всі книги релігійного призначення до 1800 р., які вважаються для Росії стародруками – незалежно від стану збереження. Книги, видані після 1800 р., також належать до Списку.

Цінність книги визначається (табл. 1):

- ступенем старовини;
- станом збереженості;
- змістом;
- обсягом;
- використанням декоративних оздоблень, мініатюр, гравюр, орнаментів;
- якістю самого письма (для рукописів);
- наявністю записів, вказуючи на час та місце створення;
- наявністю автографів відомих діячів;
- збереженістю палітурки та його художнім оздобленням.

За основу відправних критеріїв рукописів та релігійних книг рекомендується взяти найменш цінну в історико-культурному плані групу книг задовільної збереженості з вихідними даними: без врахування вартості палітурки, в I° (формат листа 24 x 15 см та болем,

товщиною біля 250 листів – 500 сторінок), без історичних записів та прикрас. Богослужбового змісту: Службники, Псалтирі, Часослови, Акафісти, півчі книги з крюковою та лінійною нотацією.

Вартість книг для читання поза богослужбовим колом (Четї-Минеїв, Прологи, книги Старого та Нового Заповітів, збірки історичного, юридичного, природничо-наукового змісту), враховуючи їхнє історико-культурне та літературне значення, може збільшуватися на 500–100 %.

Таблиця 1

Шкала оцінювання пам'яток високої якості друку

Епоха	Богослужбні книги рукоп. (без прикрас та палітурки)	Богослужбні книги друк. (без прикрас та палітурки)	Четї книги рукоп. (без прикрас та палітурки)	Четї книги друк. (без прикрас та палітурки)	Євангеліє Апостол рукоп. (без прикрас та палітурки)	Євангеліє Апостол друк. (без прикрас та палітурки)
XV ст.	700 руб.	–	1 000 руб.	–	–	–
XVI – XVII ст.	600	700	800	–	1 000	1 000
XVIII ст.	350	100	250	200	200	150
XIX ст.	50	30	50	50	100	80
XX ст.	15	30	15	50	60	40

Пам'ятки більш високої якості друку, такі як Євангеліє і Апостол, повинні оцінюватися за окремою шкалою (табл. 2).

Вартість книг, виходячи з даної шкали, може змінюватися, залежно від:

- обсягу;
- стану збереженості.

Залежно від якості палітурки та її стану збереженості, загальна вартість книги також збільшується від 30 до 50 %. Наявність записів історичного характеру збільшує цінність книги, а також мініатюр, гравюр, орнаментів до 20 %. Орієнтовану шкалу розцінок одного аркуша з зображенням в I° (висота 20–25 см x 16–20 см), в хорошому стані, з орнаментними заставками й ініціалами (у фарбах та в кіноварі), представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Орієнтована шкала оцінювання

Епоха	Мініатюра в іконоп. манері	Мініатюра в аквар. манері	Орнаментов. лист із заставкою й ініціалом (у фарбах)	Орнаментов. лист із заставкою й ініціалом (у кіноварі)	Гравюра книжна	Орнаментна гравюра
XV ст.	1000–1500		150	100	–	–
XVI – поч. XVII ст.	800–1200	300–500	120	80	200	80
XVII ст.	700–1000	200–300	100	60	50	20
XVIII ст.	200–300	80–150	50	20	50	10
XIX – поч. XX ст.	100–150	50–100	30–40	10	30	5

Методику В.Д. Соловйова для визначення вартості творів живопису запропоновано 1996 р. Усі математичні розрахунки побудовані на чіткому знанні розмірів твору, середньої вартості робіт цього художника та низки коефіцієнтів, що визначаються за допомогою книги В.Д. Соловйова “Определитель стоимости живописи” (Quick price’96).

Для ефективного використання цієї методики треба мати книгу та додатковий матеріал (калькулятор), розроблений автором. Зовнішній вигляд приладу дуже простий: це пластинка, на лицьовій стороні якої по колу нанесені чітко прораховані математичні числа. Увесь діапазон робіт олією розбито на 12 рівнів та 11 рівнів акварельних малюнків. Зі зворотного боку калькулятора – лінійка для розрахунків вартості картин та всіх операцій множення.

Методику В.Д. Соловйова широко застосовують антиквари, некваліфіковані люди для визначення вартості картин, за обов’язкової наявності автора книги та додаткових матеріалів до неї.

Методика Державного гемологічного центру України

Методику розроблено групою дослідників: С.М. Шкляр, Е.В. Чернявською, К.В. Татарінцевою, М.В. Сибіряковою на чолі з професором В.В. Індутним. В основу методу покладено “Загальну класифікацію пам’яток за їхньою соціокультурною значимістю”.

Основні та додаткові критерії для оцінки культурних цінностей

Для вирішення поставлених вище експертних завдань із прогнозування споживчої цінності та оціночної вартості культурних цінностей, а також для прийняття рішень щодо переміщення культурних цінностей через митний кордон України з метою тимчасового експонування або вивезення без зобов’язання їхнього зворотного ввезення в Україну використовують універсальний список критеріїв, сукупність яких приймається як визначальна і всеохоплююча.

Визначаючи оціночну вартість пам’яток, базову вартість перемножують на прямі й контраверсійні коефіцієнти.

Практичне використання критеріїв при проведенні експертизи вищеназваних пам’яток потребує їхнього точного формулювання, а саме – у значенні і порядку, поданому в Протоколі оцінки пам’ятки культури (додаток 1).

1. Історія побутування пам’ятки – універсальний критерій, який застосовують для всіх видів пам’яток. Він вказує на об’єктивну необхідність збільшення споживчої цінності пам’ятки у зв’язку з можливістю експерта встановити та документально підтвердити історію пам’яток під час їхнього перебування в побуті певного історичного середовища. Критерій має три рівні ранжування. Перший – історія побутування пам’ятки невідома або документально не підтверджена. Другий – історія побутування пам’ятки частково відома або має окремі нез’ясовані деталі побутування. Третій – історія побутування пам’ятки відома повністю.

Контраверсійні обмеження на використання критерію стосуються питання щодо наявності та якості інформації про історію побутування і ранжуються на такі рівні. Перший рівень – інформація про історію побутування є повністю відомою і достовірною, однак взагалі не використовується для прогнозування вартості та споживчої цінності у зв’язку з певною специфікою мети виконання цих робіт. Вона також може бути невідомою. Другий рівень ранжування передбачає, що інформація про пам’ятку є важливою, але неповною, фрагментарною

або суперечливою і таким чином зменшує її споживчу цінність і прогнозу вартість. Третій рівень ранжування говорить про наявний брак інформації про історію побутування пам'ятки, а також про необхідність суттєвого зменшення її споживчої цінності.

2. Вік пам'ятки – спеціальний критерій, який передбачає збільшення споживчої цінності пам'яток у зв'язку з більш раннім часом їхнього створення. Час створення пам'ятки у випадку відсутності написів датування встановлюється: приблизно, з точністю, як мінімум, до століття; за можливості, із зазначенням більш певного часового періоду (початок, середина, кінець, третина, чверть століття, рубіж століть, десятиліття). Документальне, стилістичне та (або) аналітичне підтвердження часу виготовлення пам'ятки є обов'язковим. Споживча цінність збільшується пропорційно до таких рівнів ранжування: перший – це сучасні пам'ятки або пам'ятки, виготовлені в недалекому минулому (до 50 років); другий – до 100 років; третій – до 300 років; четвертий – до 1 000 років; п'ятий – до 2 000 років; шостий – понад 2 000 років. Враховуючи типологію і видову специфіку окремих груп пам'яток, критерій застосовують неоднаково.

Контраверсійні поправки до названого критерію передбачають таке ранжування: перший рівень – інформація про вік пам'ятки відома або невідома, враховуючи специфіку експертного завдання; не має великого значення; другий – інформація є важливою, але не може вважатися повністю достовірною, підтверджується частково, опосередковано або має посилання на кілька альтернативних джерел; третій – інформація є потрібною, має визначальне значення, але є невідомою і впливає на зменшення споживчої цінності пам'ятки.

3. Тиражування пам'ятки – спеціальний критерій, який вказує на наявність інформації про існування певної кількості пам'яток, аналогічних до експортованої, і ранжується на три рівні значимості, незалежно від того, є предмет експертизи продуктом промисловості, пам'яткою природи чи авторським твором. Перший – пам'ятка є тиражованою, тобто типовою, предметом серійного виробництва. Другий – пам'ятка є рідкісною і тиражована в кількох примірниках. Третій – пам'ятка є унікальною.

Пам'ятки поділяють на типові, рідкісні та унікальні.

Контраверсійні поправки до цього критерію ранжуються на три рівні за значимістю. Перший рівень – інформація про тиражування є повністю відомою і достовірною або специфіка поставленого експертного завдання не передбачає використання цього критерію взагалі. Другий

полягає у врахуванні часткової недостатності корисної інформації про тиражування пам'ятки. Третій – інформація є потрібною, але невідомою і передбачає зменшення споживчої цінності пам'ятки.

Непоодинокими є випадки, коли художник пише один сюжет кілька разів, скульптор висікає однакові фігури або здійснюється авторське копіювання окремих пам'яток культури. У цих випадках слід розрізняти авторські копії, які в принципі не є тиражованими навіть тоді, коли майже однакові. Кожна з таких речей, залежно від мотивації створення, може бути визнаною самостійним авторським твором. Водночас знання про те, що сам автор ставив за мету тиражування, може бути аргументом на користь визнання пам'ятки тиражованою. Звісно, такі мотивації мають підтверджуватися документами та результатами проведених досліджень.

4. Рівень визнання пам'ятки – універсальний критерій, який віддзеркалює ступінь популяризації знань про пам'ятку серед населення нашої країни й усього світу. Вищезазначений критерій має три рівні ранжування і використовується однаково для всіх видів пам'яток. Перший – пам'ятка визнана в окремій місцевості серед обмеженого кола людей; відомості про неї не виявлені в національних енциклопедіях, підручниках та широковідомих літературних джерелах. Другий – пам'ятка є визнаною на національному рівні; відомості про неї є в національних підручниках, науковій літературі, словниках та енциклопедіях, літературних джерелах. Третій – пам'ятка визнана на світовому рівні; відомості про неї є у всесвітньо відомих виданнях і, зокрема, в енциклопедичних. Використання критерію потребує посилок на відповідні літературні джерела та інші види інформації, а також визначення рівня визнання пам'ятки в них.

5. Причетність пам'ятки до культурних традицій – універсальний критерій, який вказує на функціональне використання пам'ятки як символу при здійсненні релігійних та громадянських обрядів окремих народів, націй або общин і поділяється на три рівні значимості. Перший – пам'ятки, причетні до релігійних та громадянських обрядів місцевого та родового значення. Другий – пам'ятки, причетні до релігійних та громадянських обрядів національного рівня значимості. Третій – пам'ятки, причетні до обрядів, які здійснюються багатьма народами світу.

Критерій застосовується однаково для всіх видів пам'яток і потребує підтвердження в документах та інших засобах інформації.

6. Рівень визнання автора пам'ятки – спеціальний критерій, який застосовується для авторських робіт (образотворчого, декоративно-прикладного, музичного мистецтва, кіномистецтва, літератури, науки, техніки та ін.) та визначає місце і роль автора в історії розвитку національної або світової культури, значення його творчості для того чи іншого регіону, ступінь визнання його творів. На оцінку авторських творів впливає беззаперечне доведення авторства. По-різному оцінюються твори з підтвердженням авторством і з авторством під знаком запитання. Якщо авторство є непідтвердженим, експерт зазначає в Протоколі нижню межу оціночного критерію.

Критерій має три рівні ранжування значимості пам'яток. Перший – автор не набув визнання або автор набув визнання на місцевому рівні, про нього неодноразово згадують місцеві видання і засоби інформації, його твори експонувалися у громадських місцях та ін. Другий – автор набув визнання на національному рівні, його твори експонуються в національних галереях та інших громадських місцях загальнодержавного рівня значимості, про нього пишуть центральні газети, його творчість вивчають провідні фахівці у сфері вивчення національної культури, твори автора згадуються в національних словниках та енциклопедіях, особисте життя автора є символом національної культури та ін. Третій – автор набув визнання на світовому рівні, його твори описуються в національних і світових енциклопедичних виданнях. Під час атрибуції пам'яток за цим критерієм необхідні посилання на використані джерела інформації, документи, письмові свідчення.

7. Причетність пам'ятки до історичних подій – універсальний критерій, який однаково застосовується під час експертизи будь-яких пам'яток і фіксує факти їхньої причетності до тих чи інших історичних подій. Цей критерій має три рівні ранжування за показником ступеня значимості пам'яток. Перший – пам'ятка не має відношення до історичних подій або була причетною до історичних подій місцевого рівня значимості. Другий – пам'ятка була причетною до історичних подій національного рівня значимості. Третій – пам'ятка була причетною до історичних подій СВІТОВОГО рівня значимості. Для оцінки споживчої цінності пам'яток за цим критерієм необхідні документальні свідчення.

8. Причетність пам'ятки до інших пам'яток історії та культури – універсальний критерій, який має три рівні ранжування за значимістю причетності пам'ятки до інших окремих пам'яток або

колекцій, зібрань, комплексів (ансамблів). Перший – пам'ятка не-причетна до пам'яток історії та культури, або така інформація відсутня, або така інформація не береться до уваги у зв'язку зі специфікою експертного завдання. Пам'ятка причетна до пам'яток історії та культури місцевого значення. Другий – пам'ятка причетна до пам'яток історії та культури національного значення. Третій – пам'ятка причетна до пам'яток історії та культури світового значення. Для оцінки споживчої цінності пам'яток за цим критерієм необхідні документальні або речові свідчення.

9. Причетність пам'ятки до видатних особистостей – це універсальний критерій, що фіксує факти володіння пам'яткою людьми, визнаними суспільством і відомими широкому загалу. Критерій має три рівні ранжування за значимістю. Перший – пам'ятка не має причетності до життя та діяльності видатних особистостей, не належала їм і не була передана ними іншим особам або відомості щодо її причетності до життя таких людей відсутні. Пам'ятка була причетною до життя видатних особистостей місцевого рівня значимості. Другий – пам'ятка була причетною до життя видатних особистостей національного рівня значимості: видатних діячів культури, науки, військових, релігійних та інших діячів. Третій – пам'ятка була причетною до життя видатних особистостей світового рівня значимості. Для оцінки споживчої цінності пам'яток за цим критерієм необхідні документальні свідчення.

Конграверсійні поправки до цього критерію мають три рівні ранжування відповідно до їхнього значення у контексті вирішення конкретних експертних завдань. Перший – інформація про причетність пам'ятки до видатних особистостей є повністю достовірною, але немає сенсу брати її до уваги. Другий передбачає врахування часткової недостатності корисної інформації про причетність пам'ятки до видатних особистостей. Третій – інформація є потрібною, але невідомою і передбачає зменшення споживчої цінності пам'ятки.

10. Причетність пам'ятки до видатних мануфактур і шкіл – спеціальний критерій, який вказує на факти створення пам'яток тими чи іншими об'єднаннями. Критерій має три рівні ранжування за показником значимості. Перший – пам'ятка не має причетності до тих чи інших видатних об'єднань, мануфактур і шкіл або не має відповідних достовірних відомостей. Пам'ятка була причетною до видатних об'єднань, мануфактур і шкіл місцевого рівня значимості. Другий – пам'ятка була причетною до видатних об'єднань, мануфактур і шкіл

національного рівня значимості. Третій – пам'ятка була причетною до видатних об'єднань, мануфактур і шкіл світового рівня значимості.

11. Соціокультурна функція пам'ятки – спеціальний критерій, який вказує на спосіб функціонування пам'ятки в суспільстві. Названий критерій має три рівні ранжування: перший – пам'ятка виконує ужиткову або декоративну функцію, не несе в собі змісту обрядів, у яких вона використовується, а лише атрибутивно супроводжує їх. Другий – пам'ятка є творчим посланням автора, містить авторську ідею (ідеал) і сюжет, спрямований на виховання спостерігача або здійснення впливу на суспільство. Третій – пам'ятка, яка виражає загальні виховні ідеї устрою і культурних ідеалів суспільства, світогляд націй та релігійні переконання і має виконувати функцію виховання особистості в рамках загальнокультурних ідеалів. Критерій потребує глибоких знань історії мистецтв та життя видатних діячів культури. Підтвердженням правильності використання критерію є загальновизнані ідеї та факти, які підтверджуються в літературних джерелах. Суперечливі відомості, стосовно яких немає єдиної наукової думки, не підлягають висвітленню в Протоколі. Критерій не враховується, якщо автори твору-пам'ятки не досягли щонайменше загальнонаціонального визнання.

12. Масштабність творчої ідеї – спеціальний критерій, який використовується в тих випадках, коли сила естетичних вражень спостерігача від спостереження пам'ятки є високою. Критерій має три рівні ранжування за значимістю. Перший – пам'ятки, які відображують пересічні й популярні ідеї, легко сприймаються всіма спостерігачами, не пов'язані з напруженням сюжету, не порушують проблемних питань. Другий – пам'ятки, які представляють нові творчі ідеї, сюжетно напружені і викликають глибокі переживання, естетичні почуття та відкривають особливий погляд на речі, історичні події і природні явища. Третій – пам'ятки, які мають світоглядний зміст, розкривають високі моральні, духовні ідеали, являють собою яскраві та рубіжні для розвитку світової культури артефакти. Використання критерію потребує пояснень у Протоколі та урахування думки незалежних фахівців.

13. Наукова значимість пам'ятки – універсальний критерій, який вказує на значимість пам'ятки як джерела історичної, природничої та іншої інформації при вирішенні дослідницьких завдань із метою доведення наукових гіпотез, фактів історії та пояснення природних явищ і процесів. Критерій має три рівні ранжування. Перший – пам'ятки, які є типовими, широковідомими, пересічними і не є нау-

ковою новацією або науковим відкриттям. Другий – пам'ятки, які є рідкісними або новітніми і викликають цікавість широкого наукового загалу фахівців. Ці пам'ятки описані у спеціальній літературі. Третій – пам'ятки, які мають виключне значення для доведення вагомих наукових гіпотез, фактів історії та пояснення унікальних природних явищ і процесів.

14. Художня цінність пам'ятки – спеціальний критерій, який вказує на значимість пам'ятки як самостійного твору мистецтва, що встановлюється в процесі виявлення його художніх особливостей і естетичних характеристик. Критерій має три рівні ранжування. Перший – пам'ятка має посередню художню цінність. Другий – високу художню цінність. Третій – виключно високу художню цінність. Для правильного використання критерію слід враховувати висновки мистецтвознавців.

15. Рівень технічної досконалості – спеціальний критерій, який застосовується для історичних, образотворчих, писемних, кіно- (відео-), фото- та фонопам'яток і вказує на можливість збільшення оцінки споживчої цінності пам'ятки у зв'язку з виявом високого рівня досконалості та складності виконавської техніки її виготовлення. Критерій має три рівні ранжування. Перший – пам'ятка виконана на пересічному рівні технічної досконалості. Другий – пам'ятка виконана на високому рівні технічної досконалості. Третій – пам'ятка виконана на найвищому рівні технічної досконалості. Для правильного застосування критерію необхідні висновки фахівців і порівняння з іншими аналогічними пам'ятками. Як контраверсійну поправку до цього критерію застосовують один показник, який вказує на можливу технічну недосконалість, виявлений непрофесіоналізм у виготовленні предмета.

16. Особливі якості пам'ятки – універсальний критерій, який передбачає можливість збільшення споживчої цінності пам'ятки за рахунок наявності популярної інформації (широко поширеної та сповідуваної численними групами людей) про її незвичайні надприродні якості, пов'язані, приміром, із виліковуванням від хвороб, врятуванням від лиха, чудесами, причетністю до легенд та народних епосів, релігією та іншими культурними чинниками. Приміром, звичайна церковна ікона може бути виготовлена, за повір'ям, з деревини хреста, на якому розіп'яли Ісуса Христа, або з уламків Ноевого Ковчега.

Критерій має два рівні ранжування. Перший – інформація про пам'ятку не свідчить про наявність особливих якостей. Другий –

інформація про пам'ятку пов'язана з відомостями про її надзвичайні властивості. Приміром, численні благодіяння ікон описуються у спеціальних церковних книгах, а чудеса, які відбуваються в народних легендах, можуть бути пов'язані з цілком реальними місцями (джерелами, скелями і старовинними будівлями). Такі свідчення, що передаються з покоління в покоління, не потребують верифікації в документах і приймаються на віру.

Контраверсійні поправки до цього критерію мають два рівні ранжування, відповідно до їхнього значення у контексті вирішення конкретних експертних завдань. Перший – інформація про особливі якості пам'ятки є повністю достовірною або специфіка поставленого експертного завдання не передбачає використання цього критерію взагалі. Другий передбачає врахування факту часткової недостатності корисної інформації про особливі якості пам'ятки.

17. Цінність матеріалів – спеціальний критерій, який вказує на можливість збільшення споживчої цінності пам'яток у зв'язку з тим, що вони виготовлені з цінних матеріалів. Цінність цих матеріалів полягає в тому, що вони є рідкісними, пов'язаними з окремими вагомими історичними та культурними подіями та пам'ятками. Цінним може виявитися фрагмент полотна з картини видатного художника або окремі смальтові мозаїки з давно зниклих монументальних творів Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві. Критерій має три рівні ранжування. Перший – пам'ятка виготовлена зі звичайних матеріалів. Другий – пам'ятка виготовлена з рідкісних матеріалів. Третій – пам'ятка виготовлена з унікальних матеріалів. Для правильного врахування критерію необхідні додаткові відомості.

18. Розміри пам'ятки – універсальний критерій, що дозволяє експерту прогнозувати збільшення споживчої цінності пам'яток у тому випадку, якщо пам'ятка має рідкісні розміри (великі або малі) відносно своїх аналогів, і саме цей факт робить її більш цінною. Критерій має три рівні ранжування. Перший – розміри є типовими для даного виду пам'ятки. Другий – розміри є причиною для помірного збільшення споживчої цінності пам'ятки. Третій – розміри є визначальними для збільшення споживчої цінності пам'ятки.

19. Наявність знаків та позначок – спеціальний критерій, який вказує на необхідність збільшення споживчої цінності у зв'язку з наявністю на них авторських монограм, іменників, підписів, клейм, печаток та інших знаків, які мають велике значення для відтворення історії предмета, його побутування та інше. Критерій має один рівень

ранжування – пам'ятка має знаки та позначки. Цей критерій не застосовують у тих випадках, коли знаки та позначки зроблені сучасними авторами, сторонніми щодо історії пам'ятки особами та офіційними органами.

20. Комплектність – спеціальний критерій, який передбачає можливість зменшення споживчої цінності пам'ятки у зв'язку з тим, що вона є лише частиною предмета або окремим предметом із колекції споріднених предметів. Критерій має два рівні ранжування. Перший – пам'ятка є повністю комплектною. Другий – пам'ятка є некомплектною.

Контраверсія закладена у другому рівні ранжування критерію.

21. Стан збереження пам'ятки – універсальний критерій, який передбачає можливість зниження споживчої цінності пам'ятки у зв'язку з тим, що вона є пошкодженою. Критерій має п'ять рівнів ранжування. Перший – пам'ятка є повністю збереженою (без пошкоджень). Другий – стан збереження пам'ятки є задовільним, тобто без значних механічних, хімічних, біологічних та інших пошкоджень, є забруднення, запилення тощо. Третій – стан збереження пам'ятки є незадовільним, тобто предмет має значні механічні та інші пошкодження: осипи, тріщини, відколи, прориви, розуцільнення тощо. Четвертий – пам'ятка представлена окремими фрагментами, які не дозволяють її повністю відновити. П'ятий – пам'ятка представлена одиничними фрагментами, які не дозволяють її ідентифікувати.

Контраверсія закладена в самому ранжуванні критерію.

Слід зауважити, що експертна практика часто потребує від виконавця врахування додаткових непередбачених обставин або фактів, які досі не були відомими. Отже, немає нічого дивного в тому, що результати експертиз, проведених різними фахівцями і в різний час, можуть містити суттєві розбіжності. Споживач експертних послуг має бути повідомлений про суть експертизи і причини її можливої корекції в результатах. Повний звіт про експертну роботу є вкрай важливим.

Якщо дійсно виникає потреба корегувати вищепойменований перелік критеріїв, то експерт зобов'язаний укласти повний опис усіх додаткових критеріїв, які він використовує, та пояснити спосіб врахування їх при прогнозуванні споживчої цінності й вартості пам'ятки. Така поведінка є запорукою відтворюваності результатів експертиз. Зокрема, можуть бути використані такі додаткові корегуючі критерії: ліквідність, потенціал заміщення, привабливість розпорядництва.

Додаткові критерії також мають такі визначення

Ліквідність – це показник, який вказує на вірогідність продажу товару за певною прогнозованою ціною протягом короткого терміну ринкової експозиції і може бути визначеним на основі порівнянь результатів реалізації інших подібних товарів, а також може бути вираженим за допомогою різних за змістом і зручністю кількісних, напівкількісних або номінальних показників. У випадку формування прогнозованої вартості на пам'ятки культури є сенс брати до уваги ступінчасту п'ятиярусну шкалу для вираження показників ліквідності, а саме:

- ліквідність наближена до стану неможливості реалізації товару, яка виражається корегуючим коефіцієнтом 0,25;
- ліквідність низька, яка виражається за допомогою корегуючого коефіцієнта 0,5;
- ліквідність нормативна; корегуючий коефіцієнт – 1;
- ліквідність підвищена; корегуючий коефіцієнт – 2;
- ліквідність ажіотажна; корегуючий коефіцієнт – 4.

Потенціал заміщення – це критерій, який вказує на можливість придбати на ринку аналогічний предмет у зручний для споживача час і на більш вигідних умовах. Врахування цього показника також здійснюють за номінальною шкалою:

- заміщення неможливе. Корегуючий коефіцієнт – 4;
- заміщення обмежене. Корегуючий коефіцієнт – 2;
- заміщення необмежене. Корегуючий коефіцієнт – 1.

Розпорядництво – це сукупний критерій, який вказує на будь-які за природою особливі обставини, що виникають у зв'язку з розпорядництвом культурними цінностями. Наприклад, для зберігання особливо цінних картин і старовинних ікон необхідно підтримувати в приміщенні певний рівень вологості повітря, температурний режим, платити за охорону, реставрацію, сплачувати інші видатки. Виходить так, що після придбання твору розпорядництво потребуватиме додаткових витрат, і це, звісно, негативно впливає на привабливість розпорядництва. Може бути цікавим інший приклад. Приміром, закупівля творів окремого сучасного художника може вже через деякий час розглядатися як виключно вигідна справа, адже художник може здобути світове визнання і його твори стануть дуже цінними.

Для опису вищеназваного критерію доцільно застосовувати таку номінальну шкалу виміру:

- пам'ятка є вкрай непривабливою для розпорядництва; корегуючий коефіцієнт – 0,25;

– пам'ятка має ознаки непривабливості для розпорядництва; корегуючий коефіцієнт – 0,5;

– пам'ятка є в цілому привабливою для розпорядництва; корегуючий коефіцієнт – 1;

– пам'ятка є дуже привабливою для розпорядництва; корегуючий коефіцієнт – 2. Бачимо, що й основні критерії, представлені в Протоколі, і додаткові мають чисельне вираження за допомогою номінальних характеристик. Остаточна сукупна оцінка додаткових критеріїв вираховується як добуток від перемноження відповідних коефіцієнтів так само, як це виконується при роботі з основним списком критеріїв.

Додаткові критерії також мають систему контраверсійних поправок, але використовуються лише в операціях прогнозування вартості. Ці критерії не впливають на класифікаційне визначення пам'ятки [36, 67–77].

Для вирішення поставлених вище завдань прогнозу вартості культурних цінностей експерт заповнює графі (загальна кількість граф 12) у документі “Протокол експертизи пам'ятки культури” (табл. 3). Для цього спеціаліст проводить візуальне дослідження пам'ятки, з'ясовує назву, особливості, стан збереження та заповнює таблицю Протоколу, яка містить 22 позиції критерій оцінки, що розглядалися вище.

Після закінчення заповнення документа, експерт перемножує коефіцієнти, які він проставив у стовпчику 5 таблиці, а кінцевий результат фіксує у графі 9. У графі 7 можуть описуватися додаткові відомості, які значно впливають на вартість пам'ятки. Подальші дії експерта пов'язані з обчислюванням, яке здійснюється у так званих бітах, за такою формулою:

$$I = Lg^2 N,$$

де I – кількість позитивної інформації про пам'ятку (споживча цінність); N – розрахунковий коефіцієнт збільшення базової вартості пам'ятки. Результат цього розрахунку заносять до графі 9. З урахуванням показника I , експерт, користуючись *Додатком 1*, визначає соціокультурну значимість пам'ятки (1 – світового значення, 2 – національного значення, 3 – регіонального та місцевого значення), фіксує у графі 8.

Таблиця 3

**Загальна класифікація пам'яток
за соціокультурною значимістю**

<i>Рівень соціокультурної значимості пам'яток культури</i>	<i>Порядок споживчої якості пам'яток культури</i>	<i>Показник інформаційного забезпечення пам'ятки у бітах</i>
Перший (світового значення)	Перший порядок	Понад 32
	Другий порядок	17–2
	Третій порядок	11–16
Другий (національного значення)	Перший порядок	5–10
	Другий порядок	3–4
Третій (регіонального та місцевого значення)	Перший порядок	2

Для визначення прогнозної вартості експерт визначає базову вартість. Це може бути ринкова вартість (*графа 10*), а потім базову вартість помножує на коефіцієнт збільшення базової вартості (*графа 9*). Результат вноситься до графі 12 та виражається в одиницях виміру базової вартості (якщо розрахунки починались у національній валюті, то одиницею виміру буде національна валюта, якщо в умовних одиницях – одиницею виміру буде умовна одиниця).

У методиці подано приклади пам'яток з дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, керамічних пам'яток, монументального мозаїчного живопису, ікон. Далі в роботі ми використаємо цю методику для експертизи структурно-складових елементів (музичних інструментів) лялькового театру “Вертеп”.

Методика Державного гемологічного центру України дуже важлива для експертів-початківців, базується на специфічних знаннях, якими повинен володіти фахівець. Особливе значення цієї методики в показових прикладах, оцінці різних видів культурних цінностей, необхідних для опанування навичками для здійснення атрибуції пам'яток.

3.3. Технологічні методи дослідження

Звернення до технологічних процесів виготовлення творів мистецтва, експертизи і атрибуції посилюють увагу до проблем досягнень у науково-технічній думці, точніше – до фізичних, хімічних та фізико-хімічних методів дослідження. Технічні методи так наполегливо проникають у сферу мистецтва тому, що існує нерозривний зв'язок між матеріальною стороною вивчення творів мистецтва (лаків, ґрунтів, деревини тощо) та творчим процесом виконання. Опираючись на це, кожний мистецтвознавець та музикознавець повинен уявляти можливість використання нових методів дослідження та зберігання культурних надбань.

Технологічні дослідження творів мистецтва у сучасній світовій практиці пройшли кілька історичних етапів.

Перший етап почався в часи античної культури і тривав століттями, протягом яких проводилися випадкові дослідження. Суттєвою ознакою цього етапу є пізнавальні принципи, тобто використання надбань точних наук із метою виявлення різного роду підробок та фальсифікацій.

Приблизно в середині XVIII ст. почався *другий етап* науково-технічних досліджень. Він пов'язаний з емпіричним періодом у розвитку науки та з першими успіхами хімії. Починається вивчення традиційних матеріалів, лаків та фарб, які використовувалися старовинними майстрами для виготовлення музичних інструментів.

Третій етап перепадає на другу половину XIX ст. Він позначений, з одного боку, досконалістю хімічного аналізу, використанням мікроскопу та одного з найбільшого відкриття цього століття – фотографії, а з другого – вивченням матеріалів та виготовлення старовинної техніки майстрами за допомогою письмових джерел античності, середньовіччя, Відродження та Нового часу.

Четвертий етап. У першій третині XX ст. при музеях більшості країн відкриваються випробувальні лабораторії, деякі з часом перетворюються на відомі наукові центри технологічного дослідження культурних цінностей. Приміром, 1919 р. відкрилася лабораторія при Британському музеї, потім у Музеї древнього мистецтва в Каїрі, були створені лабораторії при музеях США. 1931 р. почав роботу Інститут наукового дослідження в Луврі, а 1934 р. відкрито лабораторію при Королівському музеї мистецтва й історії в Брюсселі, в Інституті Макса Дорнера в Мюнхені, Лондонської Національної галереї при інших музеях. У Києві 1938 р. було створено Державну науково-дослідницьку

реставраційну майстерню Міністерства культури УРСР, яку 1997 р. перейменовано на Національний науково-дослідний центр України.

Перший період цього етапу (з поч. ХХ ст. до Першої світової війни) позначений процесом розробки найбільш раціональних методів дослідження, предметів старовини та адаптацією до нових методик діагностики з боку музейних працівників та мистецтвознавців.

Від кінця 20-х рр. ХХ ст. технологічне дослідження творів мистецтва вийшло за рамки експериментів. У середині наступного десятиліття вже було накопичено матеріал, що свідчить про значні можливості зазначених досліджень. Кульмінацією цього періоду стало проведення Міжнародної конференції, присвяченої вивченню проблем наукових методів діагностики історико-культурних пам'яток, яка відбулася в Римі 1930 р.

Із закінченням Другої світової війни розпочалася друга стадія у подальших науково-дослідницьких роботах. Цього часу створюються центри та міжнародні організації, розробляються методи консервації, реставрації та технологічного дослідження культурних цінностей. У багатьох країнах відновлюється випуск довоєнних періодичних видань та створюються нові, присвячені цим проблемам. Водночас до сфери цієї діяльності залучаються музеї інших країн Європи, світу та континентів.

У наш час, як правило, застосовуються два основних методи: *неруйнівної* діагностики, який не потребує зняття проб, та *лабораторний* метод, пов'язаний із вилученням проб. Для ефективного дослідження унікальних пам'яток існує практика комплексного використання науково-технічних методів – як *лабораторного*, так і *неруйнівного*, яка пов'язана з необхідністю проведення обґрунтованої та кваліфікованої експертизи.

Основні неруйнівні методи діагностики музичних інструментів

1. *Попередній візуальний аналіз із використанням оптичних засобів* (луп, біноклярних систем, мікроскопів) – найбільш доступний та розповсюджений метод діагностики. Вперше почав застосовуватися в кінці XVIII ст., коли французький фізик Ж.Шарль за допомогою так званого *мегаскопа* збільшував зображення предметів.

2. *Оптико-фотографічні дослідження*. На сучасному етапі поширилася практика використання цифрових камер із комп'ютерною обробкою інформації. У разі потреби провадять фотозйомку важливих

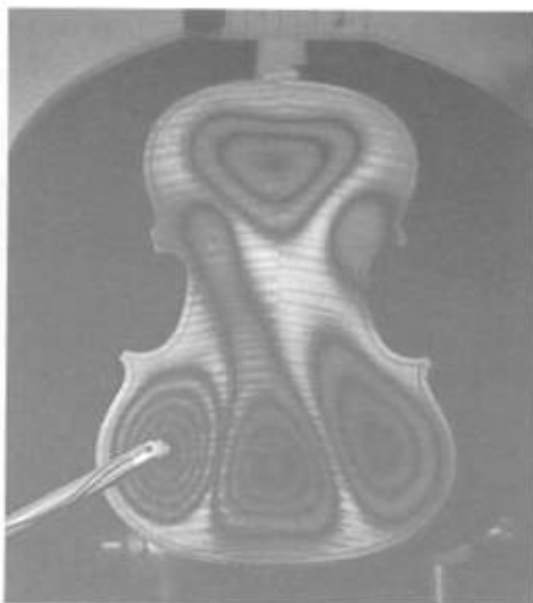
ділянок. Для цього використовують широкоформатні фотоапарати й виготовляють фотознімки збільшених розмірів (13x18 або 18x24).

3. Дослідження в невідомих галузях, до яких відносять: дослідження в ультрафіолетових випромінюваннях; радіаційних; інфрачервоних; рентгенівських променях, також ультразвукові методи (приклад 1.3).

Приклад 1.3

Resonance frequency at 1255Hz.

В основу методу дослідження в ультрафіолетових випромінюваннях покладено використання енергії світла, точніше – світіння матеріалів після впливу фільтрованих ультрафіолетових променів. Цей метод широко використовується в сучасній науці. Технічний

прилад, яким користуються під час дослідження – це спеціальна газорозрядна лампа (як правило, ртутна). Дослідження творів мистецтва в ультрафіолетових променях дозволяють проникнути під верхні шари ґрунтів, лаків, фарб та визначити ступінь їхнього збереження.

За допомогою *інфрачервоних променів* можна виявити підписи та надписи, які з часом зникли, особливості тонування творів, наявність реставраційних робіт, а також особливості фактури творів живопису.

Із 30-х рр. XX ст. використовуються широкі можливості *рентгєнівських променів*. На рентгєнівські знімки потрапляють тіньове зображення об'єкта, його скелет чи основа. Цей метод є джерелом інформації про технологічні особливості створення пам'яток, наявності підробок чи переробок.

Аналіз індивідуальної манери митця. Ця робота охоплює дослідження на макрорівні – з використанням оптичних приладів та вміщує в себе:

- виявлення індивідуальних прийомів роботи митця;
- вивчення фактурних особливостей використаних матеріалів.

Стилістичний аналіз, під час якого порівнюються дані аналогічних об'єктів, створених автором (митцем), пов'язаний з аналізом манери окремих майстрів, їхніх шкіл або цілих художніх епох. Поняття *стиль* означає сукупність художніх засобів і прийомів, що історично склалися. Стилістичний аналіз є головним для визначення творів образотворчого мистецтва. Це зайвий раз доводить, наскільки потрібен експерту високий мистецтвознавчий рівень знань творчості окремих художників і цілих художніх епох із характерними для них рисами, включаючи навіть дані про те, в яку епоху який формат і якої форми переважав: коли – квадрат, коли – горизонтальний або вертикальний прямокутник, коли – коло, коли – овал. Стилістичні особливості допомагають встановити час, місце, соціальне середовище побутування, авторство пам'ятки. Навіть коли твір не атрибутований, знаючи особливості, притаманні різним школам живопису, можна встановити регіон створення твору [48–64].

Іконографічний аналіз пов'язаний із зображенням у художньому творі історико-побутовими ознаками епохи – костюмами, інтер'єрами, знаряддями праці, архітектурою і т. ін., а також власно іконографічними прикметами – обличчями людей. Це коло доказів спирається на різноманітні дані таких наук, як історія архітектури, історія матеріальної культури і т. ін.

Особливо важливо застосовувати цей доказ при атрибуції портретів, зокрема, історичних. Кожна дрібниця на портреті поряд із портретованою особою – це носій інформації: чи то пернач, булава, скіпетр, які свідчать про належність особи до влади, чи то зображення нагород, що дає змогу встановити біографічні дані й особу, зображену на портреті, чи одяг, який допомагає встановити належність портретованого до певних соціальних верств населення – міщан, селян чи церковних діячів тощо.

Предмети, одяг та аксесуари, що зображені на полотнах, допомагають у встановленні їхнього датування, оригінальності, належності до певного регіону.

Герби, зображені на картинах, вказують на родову приналежність портретованого і його суспільний статус. З цього можна зробити висновок про вік особи, зображеної на картині, а також дату написання твору.

Одним із питань іконографічного дослідження пам'яток є їхнє датування. Датування включає аспекти, які визначають часову приналежність полотна: живописні особливості, одяг зображуваних осіб, аксесуари, тло полотна, написи. Встановивши роки життя портретованих осіб, іноді можна встановити час написання твору. Допомогою у визначенні датування картини можуть слугувати події, зображені на картині [48–64].

Документальні дослідження, тобто різнобічні свідoctва перевірених і підтверджених письмових джерел: архівних матеріалів, щоденників, листів, бібліографічних матеріалів, друкованих видань, репродукцій, каталогів тощо. З документальних джерел можна дізнатися про автора твору, його біографію, рік і місце створення твору, біографію зображених на полотнах осіб, подію, що зображена, і багато іншої корисної інформації. Документальні джерела можуть підтвердити або спростувати достовірність авторства або зображення, дату створення і т. ін.

Особливе місце займає тут підпис автора на самому творі та написи, зроблені автором, що пов'язані з сюжетом твору. З одного боку – це найбільш переконливий доказ, з іншого – доказ, який потребує детальної перевірки, тому що саме підписи часто бувають підробленими. Написи вказують на регіональну належність мистецького твору. Зроблені певною мовою, крім прізвища портретованого, вони можуть містити інформацію про його посаду, заслуги перед вітчизною або назву місцевості, що зображена, чи зміст усієї картини [48–64].

Епіграфічний аналіз, який полягає у вивченні написів на виробках за їхнім начертанням, орфографією і в зіставленні з характером писемності тієї епохи і того соціального середовища, до яких може бути віднесено пам'ятку.

Геральдичний аналіз, який передбачає розшифрування зображених на предметах гербів і девізів їхніх колишніх власників.

Дослідження за допомогою перерахованих методів дозволяє визначити технологічні особливості стародавніх пам'яток, якісні та кількісні характеристики матеріалів, визначити внутрішні дефекти, перетворення, покриття виробів.

Дослідження творів мистецтва починається з візуальної експертизи. Головними вимогами візуального огляду є фіксація основних особливостей та прикмет предметів, характерних ознак культурних цінностей. Для полегшення роботи експертам розроблені спеціальні форми опису культурних цінностей.

Експерт при можливості повинен чітко зафіксувати подані культурні пам'ятки. Приміром, музичні інструменти повинні мати такий опис:

- класифікація інструмента, визначення походження або ім'я майстра;
- матеріал, з якого виготовлений предмет;
- основні параметри (розмір);
- час та місце створення;
- вказуються клейма та інші маркування, які підтверджують авторство;
- стан збереженості;
- загальний опис (за можливості вказуються нетипові відмінності предметів).

Таким чином, ми зробили спробу накреслити коло проблем сучасної експертної діяльності й визначити сучасні методи дослідження творів мистецтва.

Запитання для самоперевірки

1. Назвати та охарактеризувати основні критерії експертної оцінки.
2. Перечислити сучасні методи оцінки творів мистецтва.
3. Назвати історичні етапи технологічних досліджень пам'яток культури.
4. Що таке “неруйнівна діагностика”?

4. МЕТОДИКА ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

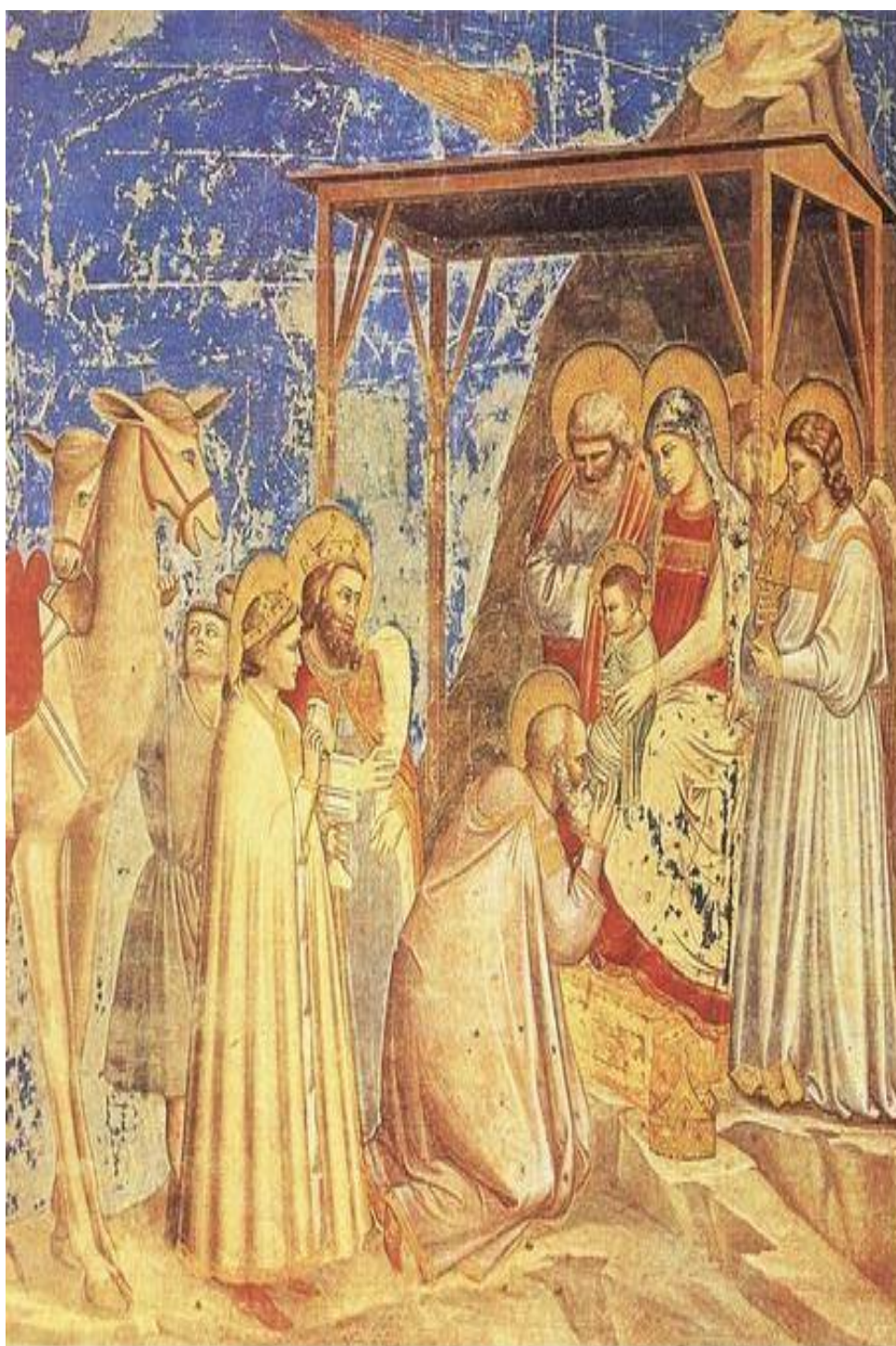
(на прикладі структурно-складових елементів
лялькового театру *вертеп*)

4.1. Визначення належності матеріальних носіїв художньої творчості до відповідної епохи і стилю

Твори мистецтва – безцінне джерело інформації про історію людської цивілізації та розвиток національної культури народів світу. Збережені в колекціях відомих музеїв, вони є носіями цінної інформації. Вивчення цих пам'яток розкривають перед дослідниками важливі особливості устрою держави, естетичні ідеали, релігійні та культові традиції, об'єктивно свідчать про рівень творчого розвитку населення. Однак експертні якості пам'яток є вкрай складною проблемою, вирішення якої може бути лише за умови наявності великої кількості специфічної і вичерпної інформації.

Вертеп – це узагальнена назва для численної групи предметів, пов'язаних з театральним дійством (*приклад 1.4*). Назву ляльковому театру “Вертеп” філологи виводять від старослов'янського слова *врътъпъ, врътъпъ* значення якого – сховище, притулок, печера, в якій, за біблійною легендою, народився Ісус Христос (таке тлумачення терміна характерне для посібників, підручників, енциклопедій, різноманітних словників). Досить часто слово *вертеп* використовується як позначення будиночка (скриньки), в якій відбувалася Різдвяна вистава. Окремі автори, вживаючи термін *вертеп*, говорять лише про драму. Загалом термін *вертеп* має кілька значень. Рідко він означає *театр і драму*, частіше – *театр і будиночок*, в якому відбувалися вистави (*приклад 1.5*).

Історія лялькового театру *вертеп* різнопланова та невичерпна, як і сама культура людства. Вертепне дійство несе в собі важливу інформацію про духовне життя минулого, де тісно переплелися утилітарні та естетичні потреби людей, обряди та ритуали, колективні уявлення про навколишній світ та індивідуальні творчі вподобання. Зараз лялькові вертепні вистави стали невід'ємною частиною національного мистецтва, артефактом світової культури, об'єктом глибокого наукового дослідження.

Назва театру походить від старослов'янського слова *вертеп*, одне зі значень якого – *печера*, де, за біблійною легендою, народився Ісус Христос.

Куп'янський вертеп із МТМКУ

Театральне дійство супроводжувало людство з найдавніших часів. Точна дата здатності людини передавати відчуття за допомогою рухів, слів, музики невідома, але вважається, що найдавнішим зразком були ігри. Як у всіх древніх народів, лялькова гра мала цілком розважальний характер і спочатку не була пов'язана з релігією. Бавитися ляльками і навіть робити за їхньою допомогою вистави люди почали дуже давно. Лялькова гра – це лише копія з живих людей, і виникла вона в Греції або Індії. Дослідник також припускає можливість впливу екстравертних сил у вигляді культури мусульманських держав, де заборонялося розважатися виставами акторів. Саме тому ці лялькові вистави досягли високого ступеня розвитку, як з боку мистецтва, так і з боку техніки виконання.

Нечисленні архівні джерела є вагомим свідченням про життя древніх слов'янських племен. Свідчення їхньої культури та обрядів можна знайти в літописах¹ та описах іноземних мандрівників². Багато цінного відкривають археологічні розкопки, але особлива роль належить фольклору, народній пам'яті. Під його впливом відбувався розвиток усієї слов'янської культури.

Благодатним підґрунтям, на якому почалося формування народних лялькових вистав, були дохристиянські обряди або ритуали. Можливе припущення, що коріння другої частини вертепної вистави належить саме до язичницької (слов'янської) пісенної культури. Вона становить значний пласт слов'янської культури, який упродовж століть займав важливе місце в свідомості людини. Існування такої парадигми підтверджує спіралеподібний процес розвитку всіх історичних процесів, пов'язаний із накопиченням досвіду. Шляхом вибору найбільш оптимальний, що відображає особливості певної суспільної групи, відбувається перетворення його в норму. Україну не безпідставно вважають одним із найбільших осередків зародження і розвитку лялькових традицій. Для вчених дуже велике значення мають археологічні знахідки, оскільки вони сприяють визначенню районів поширення культури окремих племен, територію їхнього розселення.

Основою для першої, релігійної частини музично-театральної вистави можна вважати церковні канони, походження яких наукова думка пов'язує з візантійською культурою, вплив якої є одним із ва-

¹ Нестор-літописець, "Повість временних лет".

² Прокопій Кесарійський, "Про війна Юстиніана", VI ст.

жливіших питань історії української музики. Візантійська культура була *трансплантована* на український ґрунт разом із християнством за візантійським обрядом. Завдяки цьому впливу, з кінця X ст. починається поступовий процес християнізації Київської Русі. Зміни, пов'язані з цим процесом, мали важливе значення для розвитку культури, зокрема в музиці. Зразки високих візантійських канонів послужили відправною точкою в розвитку професійного мистецтва: музичного, іконописного, архітектурного.

X–XI ст. – період розвитку Київської Русі як давньоруської держави, коли поширюються міждержавні зв'язки, змінюється музичний репертуар музикантів та акторів (скоморохів), застосовуються зразки знаменного (одноголосого) співу.

Після татаро-монгольської навали в XIV–XVI ст. відзначається бурхливий розвиток міст та міської культури на українських землях. Характерною ознакою цього періоду є створення музичних цехів. Творчість українських митців розвивається в тому самому напрямку, що й західноєвропейських. Формується багатоголосий спів, зароджується гомофонно-гармонічна система.

Початкові тексти вертепної драми, на думку багатьох вчених, мали суто релігійний зміст, запозичений у *західноєвропейських містеріях*. Вони розглядали витоки вертепу в символічному зображенні панорами різдвяної ночі за допомогою ляльок, відомий в Італії ще з IX ст. (звичай жіночого ордена францісканок та кларісок встановлювати в храмах так звані різдвяні ясла). З XIV ст. цей звичай відомий у Польщі, встановлюється в будинках. Макет вертепної печери був нерухомим, ґрати з ляльками не було прийнято, однак щодня поступово додавалися нові фігурки (воли, пастухи, волхви тощо). У Чехії та Словаччині різдвяні ясла мали назву *bethlem* (від *Bethhlehem* – *Віфлієм*), в Іспанії та Португалії – *belen*. Ключовим моментом, що визначив подальший шлях розвитку вистави на українському ґрунті, стала поява комічного елементу. Негативний вплив інтермедійних сцен на підсвідомість, підвищення емоційного рівня дисонує з християнськими традиціями. Завдяки цьому вертеп був вигнаним за “церковну огорожу”, де продовжує розвиватися як самодостатній вид музично-театрального мистецтва.

Наприкінці XVII–XVIII ст. в Україні з'являються нові стильові ознаки бароко. У цей період розвиваються всі напрямки культури (освіта, архітектура, література та ін.). Науковці вказують, що перетворення, які значно змінили вертепну драму, пов'язані з рішучим впливом шкі-

льних різдвяних містерій. Далі почався період нових умов існування, який значно розширив просторові рамки функціонування вертепних видовищ. Український вертепний театр – продукт мистецької творчості прогресивної частини студентів Києво-Могилянського колегіуму. Композитори-студенти для супроводження вертепної гри використовували народну музику. Було вдало підібрано народні пісні, написано тексти псалмів і ноти до них. Цю величезну роботу виконували колективно, в ній брали участь найталановитіші та найближчі до народу учні колегіуму. Завдяки цьому вертепний театр був пронизаний духом мас і ввійшов у їхнє середовище як глибоко народний вид мистецтва.

Зберігся цікавий документ про вертеп у матеріалах Львівського Ставропігійського братства від 1666 р. Але там йдеться не про вертепну виставу, а про витрати на спорудження дерев'яного вертепу-печери для церкви на Різдво Христове.

Архівні документи, мемуарні та літературно-історичні джерела Запорізької Січі XVIII–XIX ст. дають цінний матеріал про стан культури і, зокрема, народного сценічного мистецтва. На Січі дбали не лише про зміцнення війська. Його гетьмани пильно стежили та піклувалися про створення широко розгалуженої системи освіти. На території Запорізької Січі існували одночасно три школи: Казеннокоштна, Січова та школа вокальної музики і церковного співу. При школах силами учнів створювалися театри-вертепи, які давали вистави по дворах парафіян, на хуторах та зимівниках воїнів-запорожців. В одному з документів (26 грудня 1755 р.) судової справи, що зберігся в архіві Лубенського полку, позивач пише: “...когда сына моего убито, он, Свистун, и Журба учинили бой... також и вертеп школы Успенской побили [38]”. Цей документ підтверджує побутування вертепної драми на Україні в середині XVIII ст.

Учені розглядають другу (комічну) частину як більш цінну, характерну лише для українського народного вертепу. Саме вона надає вертепу яскравих, своєрідних, неповторних українських барв. Хоча основне смислове навантаження дослідники залишають за першою (релігійною) частиною вистави. Перенос смислового наголосу з релігійної дії до світської взагалі веде до розпаду дійства на окремі розділи. Не суперечать цьому науковці, які стверджують, що перші вистави відбувались у храмах і мали суто релігійний характер. Поява й активне використання у виставах інтермедійних елементів створювали певний емоційний настрій, іноді несумісний із призначенням церкви.

Композиція традиційної вертепної вистави складалася з двох бінарних розділів. У літературі вони називаються по-різному: *частина, дія, дійство, половина, акт, картина*.

Уже в самих назвах розділів драми, зафіксовані погляди дослідників на походження і характер цих складових. Щодо першої вживають вирази: *релігійна частина, духовна частина, духовна драма, різдвяна драма, релігійна драма, божественна дія, сцени на євангельські сюжети, біблійні легенди*. Це стосується і другої складової, яку називають: *комічні сценки з реального життя на зразок інтермедій, комічна частина, світська частина, народна частина, народно-побутова частина (дія), жартівливі сцени побутового характеру*.

Щодо зв'язку між складовими драми та кожної частини не існує єдиної думки. У двох частинах вертепу активно взаємодіють два, на перший погляд полярні, жанрові начала – релігійне і світське. Це досягається чіткою формою komponування матеріалу, дотриманням певних законів театрального дійства.

Текст вертепної драми містить як літературну, так і музичну частини, котрі чергуються протягом розгортання дії.

Центральною подією першої дії є сюжет про народження Ісуса Христа. Дія розгортається навколо трьох сюжетних ситуацій: перша – про пастухів, яким **янгол** сповістив про народження Христа, і вони вітають його у вертепі (печері); друга – про трьох волхвів (царів), посланців перського царя, які від його імені вітають новонародженого; третя – про іудейського царя Ірода та його злочин (*приклад 1.6*).

Музичну основу становлять: у першій дії – кант (як професійна традиція), у другій – народна пісня і танець. Вони цементують і логічно поєднують усі сцени. Якщо джерела кантів першої частини беруть початок в українському пісенно-танцювальному фольклорі, то друга частина – це безпосереднє звучання народних танців, котрі імпровізаційно розвиваються під час вистави.

Музика другої дії вертепної драми складалася з низки побутових інтермедій і була побудована виключно на народнопісенному й народно-танцювальному матеріалах.

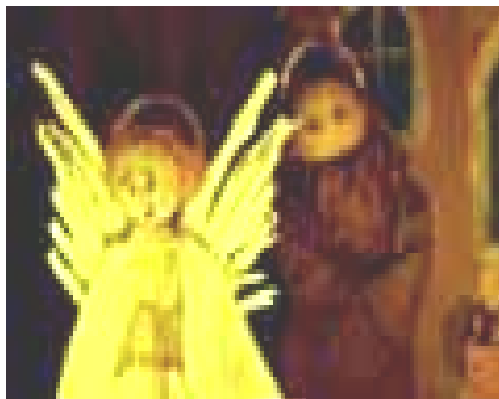
На інтермедіях, а також на другій дії вертепу позначився вплив українського ярмаркового театру, українського фольклору, а також різних західноєвропейських традицій. При створенні цих сценічних вистав українські автори спиралися на деякі особливості західноєвропейських фарсів. Фарс у Західній Європі сформувався як жанр у

містеріях і виконував функцію відпочинку від її серйозного змісту, а в XVI ст. буфонний фарс став одним із панівних жанрів.

Центральне місце в другій дії вертепу займав персонаж Запорожець – український національний герой. Персонаж втілював народне уявлення про запорожців як сильних і відважних захисників українського народу. Патріотичне спрямований монолог та пісні, які співає герой, впливали на національну свідомість народу й служили піднесенню національно-визвольних настроїв на прикладі героїчного минулого. Через це, в умовах поневолення України, вертеп відігравав не лише естетичну, але й важливу суспільно-політичну функцію. Це яскраво розкривається у сольній пісні Запорожця “Та не буде лучше”.

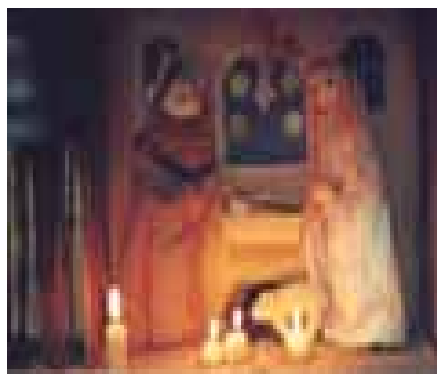
Автори вертепної драми в другій дії прагнули розвеселити, розсмішити глядача, і на це спрямовано цілу низку комічних сюжетних ситуацій, які є майже в кожній яві. Дуже швидко змінюються численні персонажі: Запорожець, Дід і Баба; Солдат і красуня Дарія Іванівна; Циган, Циганка і Циганочка; Поляк і Полька; Єврей із Єврейкою, та інші (*приклади 1.7, 1.8, 1.9, 1.10*).

Приклад 1.6

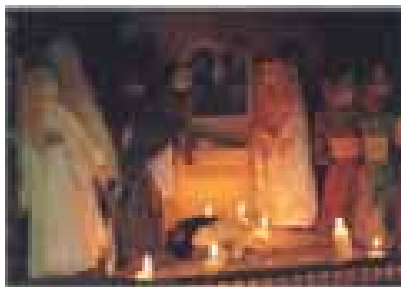
Янгол та чорт

Приклад 1.7

Побутова сцена

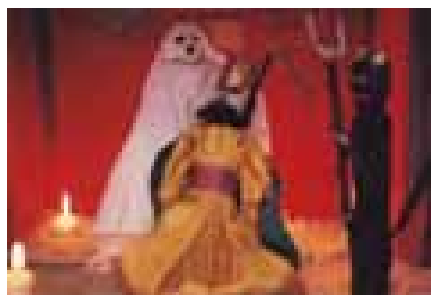
Приклад 1.8

Побутова сцена

Приклад 1.9

Воїни вбивають немовля

Приклад 1.10

Смерть забирає Ірода

У ХІХ ст. вертепні вистави набули такої популярності, що розігравалися вже незалежно від свята Різдва, їх показували в різну пору року на ярмарках, майданах, дворах. На жаль, наука не має в розпорядженні жодного з ранніх текстів вертепної драми, а лише пізні записи: Сокиринський вертеп або Галаганівський (у записі М. Маркевича – 1860 р., Г.П. Галагана – 1882 р, Є.Маяковського – 1929 р.), Славутинський вертеп (В. Мошкова – 1897 р. та В. Пруса – 1928 р.), Батури́нський вертеп (Чалого – 1889 р., Ю. Жалковського – 1899 р.), Хорольський вертеп (1928 р.), Куп'янський вертеп (Йосипенко), Тернопільський вертеп (О. Смоляка, О. Бачинської – 1980, 1984 рр.).

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. український вертеп занепадає.

4.2. Експертиза нот Галаганівського та Славутинського вертепів

Із вищенаведеного витікає, що вертепне дійство та структурно-складові елементи, пов'язані з ним, потребують урахування численних обставин і знання історії. Головною умовою правильного визначення складових властивостей досліджуваної групи предметів є вирішення проблеми віднесення того чи іншого предмета до конкретної групи споріднених між собою за конкретними ознаками. Враховуючи це, можна розділити елементи вертепних вистав на *чотири асортиментних групи*:

- 1) нотні тексти;
- 2) музичні інструменти;
- 3) вертепні скрині;
- 4) ляльки.

Послідовність практичної роботи:

- I. Історична довідка.
- II. Робота з архівними документами.
- III. Візуальна експертиза.
- IV. Експертний висновок.

Під час визначення культурної цінності нотних текстів вертепних вистав слід враховувати їхню наукову, історичну, художню й меморіальну цінність. Тому експертиза пам'ятки проводиться на основі принципів об'єктивності, історизму, всебічності та комплексності. Обов'язково враховуються походження, зміст, художня цінність і зовнішні особливості предмета.

Ідентифікація пам'ятки передбачає збір в єдиному документі всього комплексу наявної історико-культурної інформації про досліджуваний об'єкт.

Вивчення наукових джерел дає можливість висвітлити комплекс питань, пов'язаних з представниками родини Галаганів. За свідченням Г.П. Галагана, в 70-х рр. XVIII ст. вертепна вистава демонструвалася в с. Сокиринці (колись село Прилуцького повіту Полтавської губ., нині – Срібнянського р-ну, Черкаської обл.).

Галагани, козацько-шляхетський рід, власники земель на Полтавщині та Чернігівщині, військові, громадські і державні діячі (XVIII–XIX ст.), графи. Свій початок рід веде від Гната Івановича (невід. – 1748), полковника Запорізького війська, і його брата Семена Івановича.

Найвідоміші представники роду – Григорій Гнатович (1716–1777), прилуцький полковник, учасник походів на турків і в Пруссію, і особливо громадський діяч; Григорій Павлович (1819–1888), державний і громадський діяч, власник земель на Полтавщині та Чернігівщині, пов'язаний особистим знайомством і листуванням із М. Максимовичем, П. Кулішем, В. Антоновичем, багатьма членами Старої Громади в Києві. Як член підготовчих комісій перед реформою 1861 р. і член Державної Ради, обстоював інтереси українського селянства. З 1865 р. і до смерті – земський діяч, меценат. Завдяки ініціативі та матеріальній допомозі Г. Галагана відкрито гімназію в Прилуках (1874) і багато народних шкіл. Григорій Павлович плекав українську архітектуру, хорове мистецтво і вистави вертепної драми, матеріально підтримував журнал “Київська Старина”, у пам'ять померлого сина заснував Колегію Павла Галагана в Києві (1871).

Одна з вистав, як видно з Галаганівського щоденника, відбулася ще 28 грудня 1882 р. [15, 7]. “Саме в маєтку Івана Галагана, в с. Сокиринцях, II пол. XIX ст. було вперше записано музику українського лялькового театру “Вертеп” [32, 114]”. Про це свідчить рукописний документ, що зберігається в ІР НБУВ у фонді I № 2656 під назвою “Вертепная тетрадь” (жовтень, 1843).

Галаганівський (Сокиринський) вертеп (*приклад 1.11*) теж від перших своїх днів пов'язаний із Києвом. Саме київські бурсаки занесли цей вертеп у маєток Галаганів у с. Сокиринці на Полтавщині 1770 р. Сам Г.П. Галаган пише: “Не знаю, водилось ли представление в доме моих предков в первой половине прошедшего столетия: и тогда, вероятно, производилось оно заходящими артистами, но, по рассказам моего отца, некоторых родных и местных старожилов, в 1770 годах к моему прадеду зашли с вертепом киевские бурсаки [15, 4]”. Будова і тексти цього вертепу неодноразово привертала увагу як майстрів, так і аматорів сцени.

Систематичне дослідження фондів Музею театрального, музичного та кіномистецтва України дало можливість виявити комплекс документів, пов'язаних із придбанням Сокиринського вертепу. Серед них:

Р №9097 “Матеріали по реставрації Сокиринського вертепу”;

Р № 9098 “Куп'янський та Сокиринський вертепи. Ділова переписка”;

Р № 9699 “Перелік вертепних скриньок”;

Р № 9700 “Опис вертепів Державного театрального музею УРСР”;

Р № 9701 “Опис вертепної скрині з с. Сокиринець”;

Р № 10321 “Два документа про придбання Сокиринського вертепу”.

Сокиринський вертеп з МТМКУ

Архівні документи ІР НБУВ

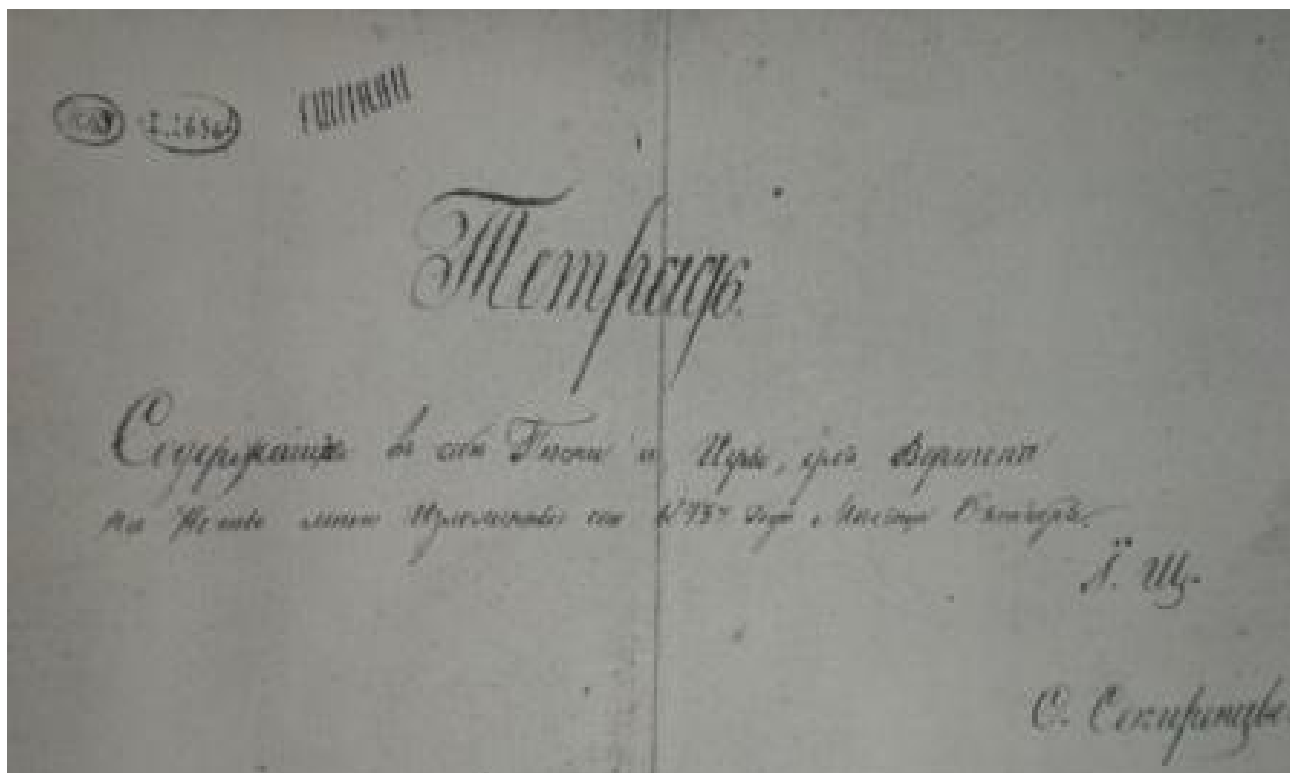
Вертепная тетрадь (рукопис), с. Сокиринцы, 1843. – С.31. – фонд I, опис № 2656 (приклад 1.12).

Проведення експертизи рукописних книг та стародруків має спиратися на зразок, затверджений Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (додаток).

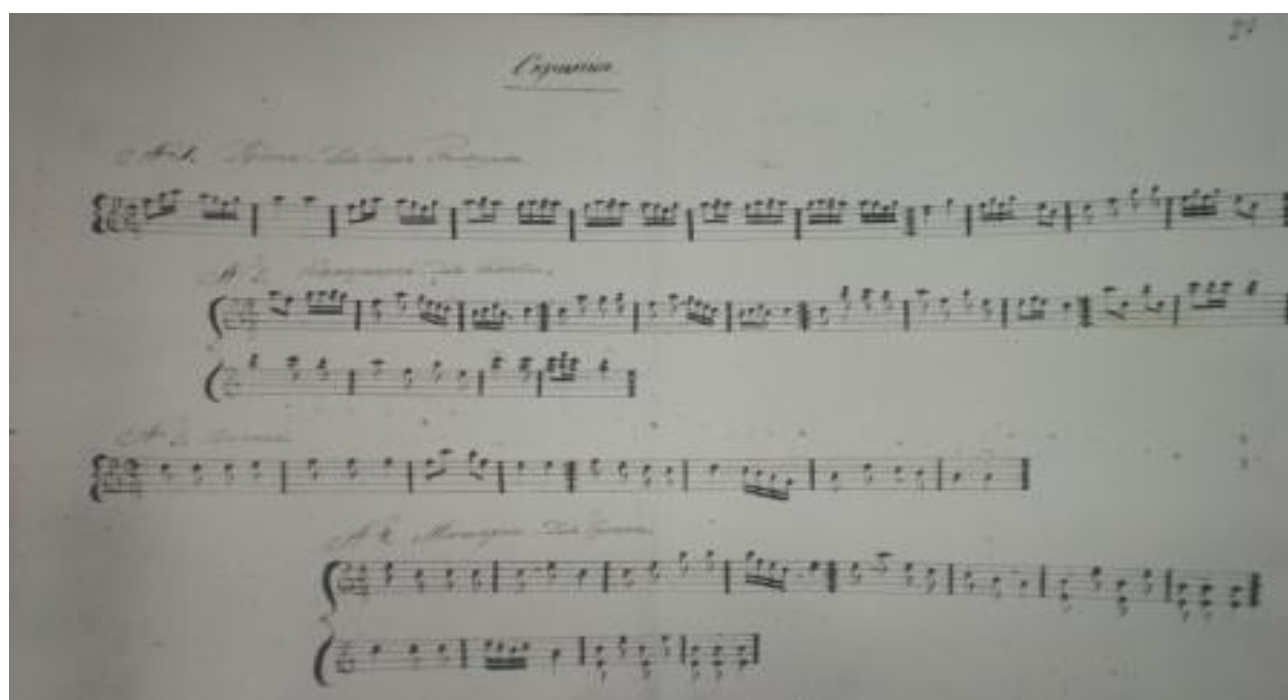
В ІР НБУВ зберігаються ноти Галаганівського вертепу під назвою “Вертепная тетрадь” (ф. I, оп. № 2656).

Візуальна експертиза:

1. Формат опису: 185мм x 220 мм x 80 мм (8°).
2. Кількість аркушів – 31, із них чистих – сторінки № 22, 30, 31. 6 сторінок нотних додатків.
3. Матеріал, на якому записаний сценарій вертепної вистави та нотні додатки, – папір.
4. Вид паперу – міцний, щільний, грубої поверховості, жовтувато-бежевого кольору, без яскраво вираженої фактури. Виготовлений машинним способом. Цим папером користувались у Російській імперії до початку ХХ ст.
5. На паперовій основі відсутні характерні зображення та філіграні.
6. Папір має відмінний стан збереження, без забруднень, плям, пошкоджень, втрат.
7. Титульний аркуш містить інформацію: “Вертепная тетрадь. Месяц Октябрь 1843 г. с. Сокиринцы. І.Щ.” Текст записаний чорнилами коричневого кольору.
8. Нотний додаток – 6 сторінок (приклад 1.13).
9. Вид нотації – сучасна. Чорнила – сіро-фіолетового кольору.
10. Рукопис не містить ілюстрацій, малюнків.
11. На сторінках 3, 5, 9, 15 є зноски: “В бытность мою в Каменец-Подольской Губернии, и...” (автограф І.Щ., Священик Іоан Щербина); сторінки 16, 19, 21: “Во многих Вертепах представляют и больше Штук; но они почти сходственны с симы”.
12. Рукопис, має картонну обкладинку коричнево-вишневого кольору, нагадує текстуру граніту.
13. Стан збереження: відмінний, рукопис зберігається в задовільних умовах, немає значних пошкоджень.

Вертепная тетрадь (рукопис), с. Сокиринцы, 1843.
З архівних документів ІР НБУВ

Вертепная тетрадь (рукопис), с. Сокиринцы, с. 27.
З архівних документів ІР НБУВ

Пам'ятки писемності належать до найважливіших джерел (*приклад 1.14*), які дають змогу дослідити ті чи інші соціально-культурні умови життя українського народу, його традиції, мову. На кожному історичному етапі писемні джерела змінювали свою форму, зміст і мали особливості, характерні лише для них. Рукопис, що зберігається ІР НБУВ (вертепний зошит ф. І, оп. № 2656), є унікальним документом. Розглянутий об'єкт причетний до подій ХІХ–ХХ ст. та пов'язаний із постаттю видатного діяча культури ХІХ ст. Г.П.Галагана, має меморіальне та історичне значення. Наукове значення полягає в тому, що в історії музикознавства ідентифікований об'єкт може розглядатися як один зі зразків традиційної народної української культури. Архівний документ знаходиться в стані повної збереженості. Зазначений рукопис зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, може бути рекомендований до занесення в Національний архівний фонд, але не може переміщуватися через державний кордон України.

Ноти Славутинського вертепу з Музею театрального, музичного та кіномистецтва України

Під час всебічного опрацювання комплексу джерельних матеріалів вдалося встановити, що носієм вертепної вистави в містечку Славуті був О.П.Августинович. Він народився 1852 р. в містечку Межиріччя-Корецьке. В тому містечку була школа для сиріт. Її вчитель Яків Ратковський (1854–1855 рр.) замовив для учнів вертеп і слова за нотами до нього. Цей вертеп і купив Августинович 1863–1864 рр., коли школу було закрито. Вертеп зносився (1896 р.), його господар зробив його копію (*приклад 1.15*).

Від О.П. Августиновича 1897 р. В. Мошков записав текст і ноти Славутинського вертепу. 1898 р. В. Мошков зробив фонографічний запис Славутинського вертепу (доля запису невідома).

Атрибути Славутинського вертепу перед революцією були передані в Городецький музей Ф.Р. Штейнгеля. Під час революції текст потрапив до професора Т. Сушицького. Згодом усі матеріали з Городецького музею Ф.Р. Штейнгеля були передані до Всеукраїнського історичного музею в Києві. Дату передачі вертепу в МТМКУ не встановлено.

У роботі використано *архівні документи МТМКУ* та нотні тексти Славутинського вертепу:

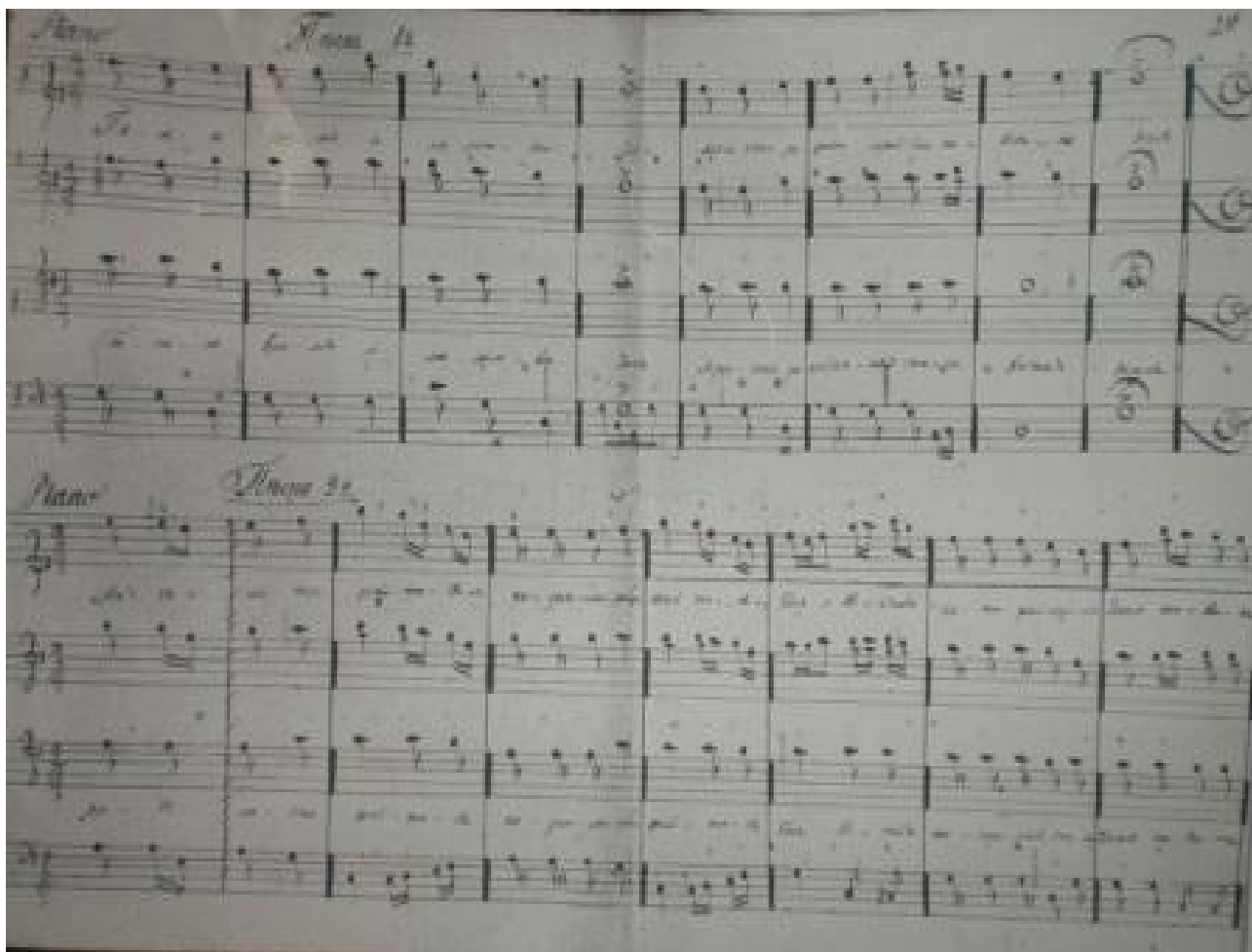
Р № 4897 “Опис вертепної скриньки та окремих персонажів Славутинського вертепу”;

Р № 9699 “Перелік вертепних скриньок”;

Р № 9700 “Опис вертепів Державного театрального музею УРСР”;

Р № 4900 “Ноти Славутинського вертепу” В. Мошкова.

Приклад 1.14

Вертепная тетрадь (рукопис), с. Сокиринцы, с. 28.

З архівних документів ІР НБУВ

Славутинський вертеп із МТМКУ

Візуальна експертиза.

Текст Славутинського вертепу записано В. Мошковим 1897 р.

1. Формат сторінок: 220х360 мм. Дата створення 1897 р.
2. Кількість сторінок – 8.
3. Матеріал, на якому записано музичний текст – папір.
4. Характер паперу: без яскраво вираженої фактури, має глянцеvu, гладку поверхню. Первісний колір паперу – білий, але з часом набув жовтуватого відтінку. Спосіб виготовлення – машинний.
5. На паперовій основі відсутні характерні зображення та філіграні.
6. Папір має відмінний стан збереження, без забруднень, плям, пошкоджень та втрат.
7. Титульна сторінка відсутня.
8. Вид нотації, використаний при записі, – сучасний. Нотний текст записаний від руки, чорнилами синього кольору, літературний – надрукований.
9. Рукопис не містить ілюстрацій, рисунків.
10. Рукопис не містить штампів, екслібрисів. У кінці документа є оригінальний автограф В. Мошкова (8 сторінка).
11. Рукопис не має обгортки та титульної сторінки.
12. Стан збереженості документа: задовільний. Рукопис зберігається у відмінних умовах, не має пошкоджень.

Ноти Славутинського вертепу, що зберігаються у фондах МТМКУ (ф. Р, оп. № 4900), є унікальним документом, причетним до подій кінця ХІХ ст., тому мають історичне значення. Документ пов'язаний із постаттю видатного діяча культури ХІХ ст. В. Мошкова, тому має меморіальне значення. Рукопис має задовільний стан збереження і може бути рекомендований для занесення до Державного реєстру України.

4.3. Експертиза музичних інструментів

Продовжуючи тему ідентифікації та атрибуції культурних цінностей, розпочату в попередніх розділах, а також спираючись на вже визначену модель класифікації, спробуємо з'ясувати порядок дій під час роботи з музичними інструментами.

Вертепне видовище, як правило, супроводжувалося грою на музичних інструментах. Приміром, для супроводу першої дії, де йшлося про народження Ісуса Христа, використовували колісну ліру, яка певною мірою імітувала орган, підкреслювала урочистий характер видовища. В другій дії, що відтворювала характер всенародного свята з приводу народження Ісуса Христа, традиційно звучала українська народна пісня “Ой під вишнею”, виконувалася різна танцювальна музика, для чого в різних регіонах України використовували характерний народний інструментарій. Це міг бути і сольний інструмент, і малий інструментальний ансамбль. Приміром, у списку М. Маркевича та “Вертепному зошиті” зазначено, що грає скрипка. Проте, фактура інструментальних епізодів гомофонна (мелодія і акордовий супровід).

В експозиції МТМКУ представлені музичні інструменти, які можливо, супроводжували дії вертепу, це: колісна ліра, аматорська та професійна скрипки, сопілка, бубон.

Проведемо візуальну експертизу музичного інструмента, що зберігається у МТМКУ.

Скрипка М.Л.Кропивницького з МТМКУ (інв. № 2822)

Візуальна експертиза.

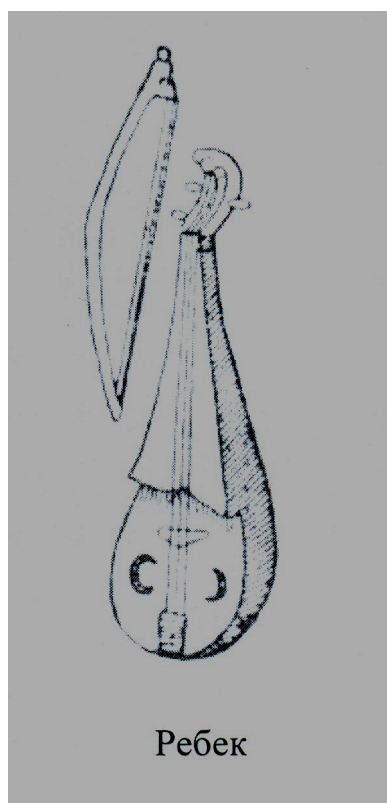
1. Представлений струнно-смичковий музичний інструмент.
2. Форма класичного струнно-смичкового музичного інструмента.
3. Скрипка зроблена з деревини середньої щільності. Матеріал – клен, ялина.
4. Розмір:
 - мензура – 330 мм;
 - загальна висота – 590 мм;
 - довжина корпусу – 355 мм;
 - ширина – 208 мм;
 - нижній овал – 220 мм;
 - верхній овал – 165 мм.
5. Стан збереження задовільний, подряпини на верхній деці, забруднень немає, лакове покриття темно-горіхового кольору.

6. Етикет, клейми, надписи, підписи відсутні.
7. Особливі декоративні прикмети відсутні.
8. Зберігає сліди склеювання на обох деках. 1971 р. була проведена реставрація інструмента.
9. Орієнтований час створення інструмента – кінець XIX ст. (німецька мануфактура). Виготовлено за класичними зразками.

Особливості формування конструкції професійних струнно-смичкових інструментів

Прототипами та першоджерелами струнних інструментів у далекому минулому були інструменти Азії, зокрема Індії та Китаю. Дослідники дотримуються різних точок зору, вважаючи прабатьком скрипки, а також споріднених з нею інструментів арабський *ребаб* чи *ребеб*, який у італійців перетворився на *рибеку*, французів – *рьобек* (приклад 1.16). Прототипом скрипки в західноєвропейському регіоні вважають *ліру*, східнослов'янському – *гудок* (в Україні) (приклад 1.17), польському *генсле і мазанку*, болгарському *цидулку*, чеському та словацькому *гуслі*. З бурхливим розвитком музичної культури ці інструменти вже не могли задовольнити слухача. Тому й розпочалася робота музичних майстрів зі створення досконалих, із широкими технічними можливостями, струнних смычкових інструментів.

Приклад 1.16

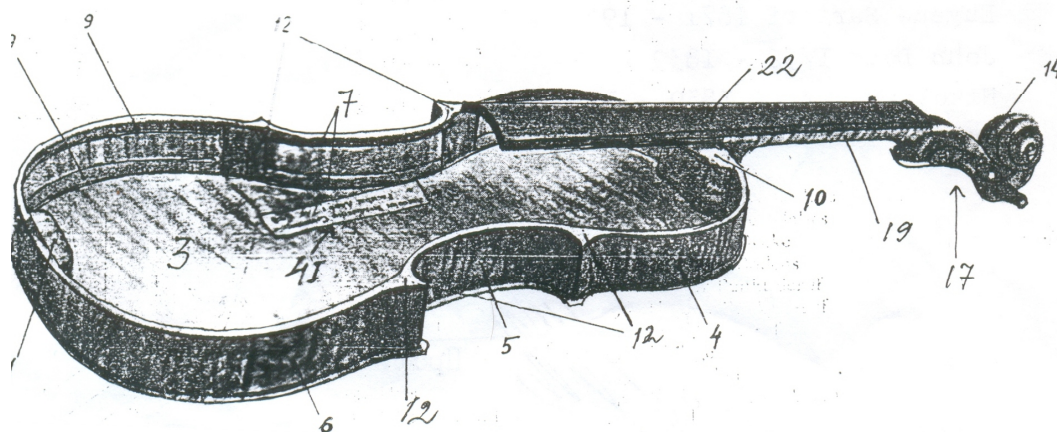
Гудок-смик

Над їхнім створенням успішно працювали в Польщі, Франції Італії, Німеччині та інших країнах. Історія удосконалення скрипки перелічується століттями. Вже в XVI ст. виготовлялися скрипки сучасного зразка (*приклад 1.18*). Подальші творчі пошуки майстрів ішли в напрямку поліпшення якості звуку та його посилення.

Існує багато припущень стосовно походження, але лише в одному вчені єдині – класичний зразок скрипки склався на початку XVI ст. в Італії. Період 1570–1670 рр. вважається “Золотим віком” італійських скрипкових майстрів. Цього часу сформувалися провідні школи: брешійська, кремонська, неапольська, флорентійська, венеціанська.

Засновником брешійської школи називають Гаспара Дуффопругара – винахідника першої скрипки класичного строю. Створення сучасного типу скрипки пов’язують із Гаспаром Бертолотті (прозваний де Сало – від назви міста Сало, де він народився). Його також вважають засновником скрипкової школи в Бреції. Назва школи походить від міста, де працювали майстри. В другій половині XVI ст. справу Гаспаро де Сало продовжив усесвітньо відомий Джованні Маджіні. Інструменти Дж. Маджіні більш великі за розміром, для них властивий звук альтового відтінку (*приклад 1.19*).

1. Корпус
2. Верхня дека
3. Нижня дека (дно)
4. Верхня обичайка
5. Середня обичайка
6. Нижня обичайка
- 7, 9. Обручки
8. Місце підставки на деці
10. Верхній клоц
11. Нижній клоц
12. Кутові клоци
13. Конструкція струнотримача
14. Завиток головки
15. Кілкова коробка
16. Кілок
17. Головка
18. Кілковий отвір
19. Шийка
20. Верхній поріжок
21. Нижній поріжок
22. Гриф
23. Басбалка
24. Душка
25. Гудзичок
26. Отвір ефів
27. Підставка
28. Струнотримач
29. Струни
30. Підв'язка струнотримача
31. Язичок дна
32. Пятка шийки
33. Рант деки
34. Рант дна
35. Верхнє очко ефи
36. Нижнє очко ефи
37. Лопаточка ефи
38. Вус
39. Підборідник
40. Сурдинка
41. Етикетка

Будова сучасної скрипки

Скрипка Дж. Маджині. 1610 р.

Поруч зі школою в Брешиї організовується інша школа поблизу міста Кремони. Видатними представниками кремонської школи були майстри сімейства Амати (Андре Амати – вважається засновником цієї школи), Гварнері та Страдіварі. Дуже обдарованим майстром був Дж. Гварнері. У наш час збереглося близько п'ятдесяти інструментів його роботи (*приклад 1.20*).

Приклад 1.20

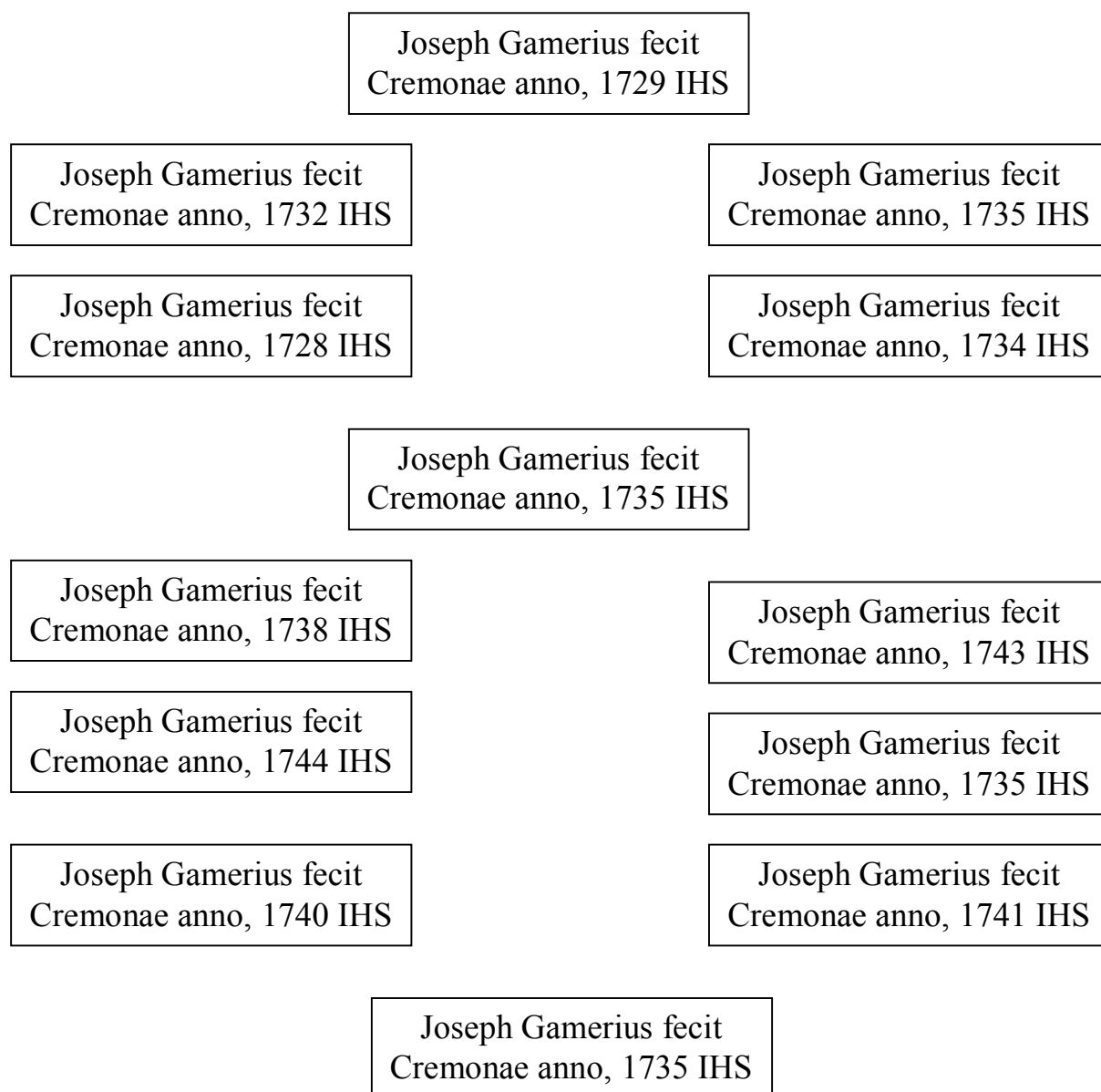

Скрипка Дж. Гварнері

Крім експериментальних форм, вони відрізняються від інших інструментів ретельністю роботи, тембром та особливими концертними

якостями. На інструментах А. Гварнері є етикет із шифром майстра – IHS (*приклад 1.21*). Найкращих результатів в удосконаленні скрипки домогся геніальний Антоніо Страдіварі. Інструменти цього майстра відзначаються художньою витонченістю форми, чарівною співучістю і повнотою звука (*приклад 1.22, 1.23*). На жаль, італійські майстри не залишили своїм нащадкам ні креслень, ні описів технології виготовлення інструментів.

Приклад 1.21

Етикети Дж. Гварнері

У XVII – наприкінці XVIII ст. особливого розвитку досягає Міланська школа, найбільш відомими представниками якої були родини Гранчіно, Тесторе, Ландольфі та ін.

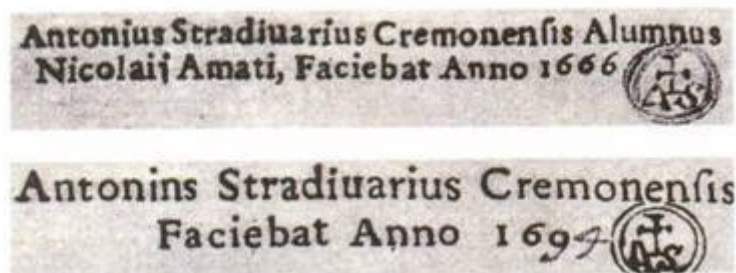
Після Великої французької буржуазної революції музика виходить із замкнутого кола слухачів і набуває широкодоступного, масового характеру. Концерти відбуваються у великих приміщеннях, наповнених великою кількістю слухачів.

Приклад 1.22

Скрипка А.Страдіварі. 1667 р.

Приклад 1.22

Етикетки А. Страдіварі 1666р., 1697 р.

Нова естетика потребує збагачення засобів інструментальної музики. Виникає попит на новий музичний інструмент з більш сильним, яскравим звуком, здатний заповнити нові концертні зали.

Еволюція звука відбувалася за двома напрямками. Перший – напрямок брешіанських майстрів Гаспаро де Сало та Дж. Маджіні. Звук цих скрипок відрізнявся тембральною насиченістю, але водночас недостатньою напруженістю. Другий напрямок пов'язаний із геніальним Андре Амати, який заклав основи настроювання дек скрипки: різні комбінації розподілу товщини приводить до зміни звукових характеристик. Звукові якості інструментів істотно залежать від властивостей деревини.

Учень Антоніо Страдіварі – Алесандро Гальяно, заснував скрипкову школу в Неаполі, яка проіснувала з кінця XVII до початку XIX ст.

Видатними представниками західноєвропейських шкіл були: Якоб Штайне, родини Альбані та Клотц (Тірольська школа – Німеччина), Жан Батист Вільом, Нікола Люпо, Франсуа та Жорж Шано, Густав Бернандель (французькі майстри).

Східноєвропейські скрипкові майстри: родина Гобліч, Балтазар Данкварт (Польща), Ян Кулик, Я. Дворжак, А. Зитт. родина Піларж (чеські майстри).

Російські та українські майстри: Іван Батов, А. Леман, Ф. Пасєрбський, Л. Добрянський (Одеса), Т. Подгорний (Харків), Є. Вітачек.

Визначаючи автора інструмента, експерти, звісно, передусім звертають увагу на етикет. На жаль, з часом з'являються все більше засобів, що дають можливість підробки етикетів. Часто підробку вдається знайти завдяки різним помилкам у тексті, невідповідному характеру шрифту, дописані цифри років яскраво-чорними чорнилами, у той час як ці цифри вицвітають і набувають характерного жовтуватого відтінку. Дуже часто виконавці користуються літографічним засобом друку. Стародавні ж етикетки друкувалися за допомогою кліше. Зоровий ефект цих двох способів різний: у старих літери злегка поглиблені, а в літографованих – мають рівну поверхню. Але навіть етикет далеко не завжди підтверджує дійсність авторства. Робити висновок можна на підставі встановлення характерних ознак майстра чи приналежності до певної школи.

У наш час розрізняють скрипки майстрів та виготовлені на музичних фабриках, так звані у народі *фабрички*. Всі вони створюються на основі класичної форми.

Сьогодні в Україні діє Спілка скрипкових майстрів, яка об'єднує понад 70 майстрів, серед яких: М. Бондаренко, І. Гейман, В. Гуцуляк, І. Любченко, В. Сазикін, В. Солоджук, Ф. Юр'єв та ін.

Додаткові відомості з архівних документів

В архіві музею, картотеці рукописів музейного фонду, був знайдений документ “Про придбання скрипки у Доленко П.Ф.”, у папці оп. № 9098 “Куп’янський та Сокиринський вертепи. Ділова переписка”.

У документі зазначається: “Ця скрипка придбана 21.04.1940 р. у гр. Доленка Петра Федоровича...”. Далі розповідається історія скрипки: Доленко на поч. ХХ ст. працював сторожем на станції Старовіровці і часто допомагав Марку Лукичу Кропивницькому підносити речі та інструмент до потяга. Помітивши зацікавленість сторожа інструментом, Кропивницький з’ясував, що П. Доленко непогано грає на скрипці. Тому і подарував свій інструмент сторожу. На цій скрипці П.Доленко супроводжував вистави Куп’янського вертепу, які розігрував ляльковод Г.Панасенко.

Документ був підписаний науковим робітником В.І. Резіним.

Скрипка, що зберігається у фондах МТМКУ (інв. № 2822), є унікальним інструментом. Предмет дотичний до видатної особи кін. ХІХ – поч. ХХ ст. М.Л.Кропивницького. Тому, може класифікуватись як *пам’ятка національного значення*, яка включає поняття *пам’ятка історичного та меморіального значення*, а також може бути рекомендований для занесення до Державного реєстру України.

Колісна ліра з МТМКУ (інв. № 2538)

Практичне використання критеріїв проведення експертизи за методом Державного гемологічного центру на прикладі музичних інструментів, в даному випадку колісної ліри.

Порядок є обов’язковим для використання органами, які уповноважені чинним законодавством України виконувати експертні операції, і покликаний регламентувати дії експертів під час виконання ними обов’язків, пов’язаних із проведенням незалежної експертизи – ідентифікації, атестації й визначення власної назви, а також характерних ознак і прогностичної вартості зразків музичного мистецтва. Експерт має право на проведення експертизи лише у випадку спеціального дозволу, підтвердженого документально відповідною установою або спеціальними організаціями, на які чинним законодавством України покладені обов’язки підготовки відповідних фахівців.

Перед початком роботи експерт повинен визначити мету проведення експертизи.

Порядок передбачає виконання таких видів робіт:

I. Візуальна експертиза

1. Представлений струнно-смичковий музичний інструмент колісна ліра з МТМКУ (інв. № 2538).

2. Корпус ліри скрипкоподібний.

3. Інструмент зроблений з деревини середньої щільності. Матеріал – клен.

4. Розмір:

– довжина корпусу – 570 мм;

– загальна довжина – 640 мм;

– ширина нижнього овалу – 230 мм.

Колісна ліра складається з двох плоских паралельних дек, скріплених обичайкою. Замість грифа до корпусу кріпиться невелика коробка для кілків, на які натягуються струни. До протилежного кінця кріпиться корба, що, повертаючись, приводить в дію колесо, закріплене у корпусі ліри. Колесо під час обертів третєся об струни і спричиняє їхнє звучання. Саме через це колесо ліру часом називають “інструментом з вічним смичком”.

Трьохструнна ліра – 12 клавіш, однострунна – мелодична (співаниця), та дві – бурдонні.

5. Стан збереження задовільний, корпус має численні тріщини. Робота примітивна.

6. Етикет, клейми, надписи, підписи відсутні.

7. Особливі декоративні прикмети відсутні.

8. Ознаки реставрації інструмента не виявлені.

9. Орієнтований час створення інструмента XIX ст. Представлена в експозиції колісна ліра № 2538, автор невідомий.

Після виконання операцій з атрибуцією, пам’ятки за необхідності можуть продовжити висвітлення історичного побутування предмета, використовуючи архівні документи. У разі виявлення додаткових і підтверджених відомостей, які можуть впливати на експертний висновок, їх обов’язково фіксують.

II. При всебічному опрацюванні комплексу джерельних матеріалів вдалося встановити, що інструмент одержано з ІМФЕ АН України ім. М.Т.Рильського від 5.08.1974 р. Старий №2509, 9.

Ліра, реля, органісрум – під такими назвами цей інструмент звучав у середні віки в замках феодалів, королівських палацах, у перед-

містях і на сільських вулицях. На ньому акомпанують пісенну і танцювальну музику, він використовується як сольний, так і ансамблевий інструмент [43, 176–181].

Точних відомостей про те, коли колісна ліра потрапила в Україну, немає. Ймовірно, що це відбулося в XVII ст. В Україні ліра стала супутницею кобзи, бандури. На ній супроводжували сумні пісні, канти, псалми, думи, хоча відомо, що в репертуарі лірників були й веселі пісні й танці.

Згідно з міжнародною класифікацією музичних інструментів, колісна ліра належить до смичкових. Звук на ній видобувається тертям, але це тертя здійснюється не смичком, а еластичним, натертим каніфоллю колесом. Словом *ліра* в давнину називали інструменти різної конструкції (давньогрецька ліра, сім'я лір епохи Відродження, однострунна смичкова ліра VIII–IX ст.) [43, 176–181].

Якщо метою експертизи передбачено встановлення прогностичної вартості пам'ятки, експерт, використовуючи наявну інформацію про предмет, фіксує в поданій таблиці (табл. 4). Водночас кожна відповідь на запитання фіксується за допомогою відповідного показника у стовпчику 5.

III. Орієнтована вартість вище описаної колісної ліри була визначена за допомогою методу Державного гемологічного центру України (див. табл. 4).

Таблиця 4

Метод визначення орієнтовної вартості колісної ліри

<i>№ з/п</i>	<i>Назва оціночного критерію</i>	<i>Ранжування оціночного критерію і коефіцієнт N*</i>	<i>Документи і факти, що підтверджують доречність застосування критерію</i>	<i>Визначене N</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1	Наявність історії побутування	Невідома (1)		1
		Частково відома (2)		
		Повністю відома (3)		
2	Час створення пам'ятки	Невідомий (1)		4
		До 50 років (1)		
		До 100 років (2)		
		До 300 років (4)		
		До 1000 років (8)		
		До 2000 років (16)		
		Понад 2000 років (32)		

1	2	3	4	5
3	Тиражування пам'ятки	Тиражований (типовий) (1)		2
		Рідкісний (2)		
		Унікальний (4)		
4	Рівень популярності пам'ятки	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
5	Причетність до культурних традицій	Місцеві й родові традиції (1)		2
		Національні традиції (2)		
		Світові традиції (4)		
6	Рівень визначення автора	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
7	Причетність пам'ятки до історичних подій	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
8	Відношення пам'ятки до інших пам'яток історії	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
9	Дотичність пам'ятки до видатних особистостей	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
10	Дотичність до видатних мануфактур і шкіл	Інформація відсутня (1)		1
		Місцевого значення (2)		
		Національного значення (4)		
		Світового значення (8)		
11	Соціокультурна функція пам'ятки	Ужиткова або декоративна (1)		1
		Авторське послання (2)		
		Загальновиховна (4)		

1	2	3	4	5
12	Масштабність творчої ідеї	Пересічна (1)		1
		Висока (2)		
		Світоглядна (4)		
13	Наукова значимість	Пересічна (1)		1
		Висока (2)		
		Найвища (4)		
14	Художня цінність	Пересічна (1)		1
		Висока (2)		
		Найвища (4)		
15	Виконавська техніка	Пересічний (1)		1
		Високий (2)		
		Найвищий (4)		
16	Особливі якості	Інформація відсутня (1)		1
		Відомості є (2)		
17	Цінність матеріалів	Пересічні матеріали (1)		1
		Рідкісні матеріали (2)		
		Унікальні матеріали (4)		
18	Розміри пам'ятки	Є звичайні (1)		1
		Є причиною помірного збільшення споживчої цінності (2)		
		Є визначальними для збільшення споживчої цінності (4)		
19	Наявність знаків і позначок	Знаки і позначки відсутні (1)		1
		Знаки та позначки є (2)		
20	Комплектність	Комплектний (1)		1
		Некомплектний (0,5)		
21	Стан збереження пам'ятки	Без пошкоджень (1)		0,5
		Задовільний (0,5)		
		Незадовільний (0,25)		
22	Права розпорядництва	Власність особистості (1)		4
		Власність общини (2)		
		Державна власність (4)		
	Усього			29,5

У стовпчику 4 даної таблиці викладено інформацію, на яку посилається експерт у своїй роботі, або посилання на супровідні документи.

Після заповнення п'ятої колонки (*Визначене N*), підсумуємо всі знаки: $1+4+2+1+2+1+1+2+1+1+1+1+1+1+1+1+1+1+1+1+0,5+4=29,5$

Базова вартість визначається – 150 у.о. (приблизна ринкова вартість аналогічної речі).

Прогнозна вартість встановлюється шляхом множення визначеного коефіцієнта $N(29,5)$ на базову вартість (150 у.о.): $29,5 \times 150 = 4\,425$ у.о.

IV. Висновок

Музичний інструмент колісна ліра, що зберігається у фондах МТМКУ (інв. №2538), роботи невідомого майстра, може вважатися *пам'яткою національного рівня значимості*. Вище вказаний інструмент є державною власністю та музейним експонатом, тому може бути рекомендований для занесення до Державного реєстру України.

Застосування методу Державного гемологічного центру дозволило з'ясувати загальне класифікаційне визначення досліджуваної пам'ятки, а також встановити прогнозу вартість.

Запитання самоперевірки

1. Для чого необхідна додаткова (архівна) інформація?
2. Чи можуть бути твори мистецтва самі джерелом інформації?
3. Яка послідовність дій у практичній роботі експерта?
4. Охарактеризувати кожний етап роботи експерта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України від 16.12.2006 р. № 2245-IV “Про охорону культурної спадщини”.
2. Закон України від 27.11.2003 р. № 1344-IV “Про музеї та музейну справу”.
3. Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2003 р. № 1343 “Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення”.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 984 “Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України”.
6. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466).
7. Про утворення Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 07.02.2000 р. № 221).
8. Положення про Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. п. № 983).
9. Про утворення Міжвідомчої заради з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2001 р. № 15).
10. Порядок вивезення за межі митної території України громадянами дорогоцінних металів (за винятком банківських металів, пам’ятних та ювілейних монет України із дорогоцінних металів), дорогоцінного каміння та виробів з них, а також культурних цінностей з метою їхнього відчуження (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 15.05.2003 р. № 700).
11. Порядок створення і ведення Державного реєстру культурних цінностей, операцій з імпорту яких звільняються від обкладення податком на додану вартість (Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 22.01.2006 р. № 177).
12. Про затвердження зразків паспортів на смичкові музичні інструменти і смички та переліку державних установ, яким надається право проведення державної експертизи смичкових музичних інстру-

ментів і смичків (Затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 24.09.2003 р. № 595).

13. Форми ведення Державного реєстру культурних цінностей та зразку свідоцтва про включення культурної цінності до Державного реєстру культурних цінностей (Затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 18.05.2006 р. № 302).

14. Перелік товарів, на які видається свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України (Затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 20.09.2006 р. № 789/0/16-06).

15. Про затвердження типових бланків висновків державної експертизи культурних цінностей та рекомендації до їхнього заповнення (Затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 10.05.2006 р. № 4).

16. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 22.04.2002 р. № 258 “Про затвердження Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їхнім переміщенням через державний кордон України”.

17. Наказ Міністерства культури і мистецтв України від 15.11.2002 р. № 647 “Перелік державних установ, закладів культури, інших організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей”.

18. Наказ “Про затвердження Інструкції про порядок визначення оціночної та страхової вартості пам’яток Музейного фонду України” від 13.07.1998 р. № 325.

19. Наказ “Про затвердження Порядку занесення унікальних пам’яток до музейного фонду України” від 25.10.2001р. № 653.

20. Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України “Про затвердження Правил торгівлі антикварними речами” від 29.12.01 р. № 322 /795.

21. Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (Проект Закону України).

22. Архівні документи МТМКУ:

Р № 4897 “Опис вертепної скриньки та окремих персонажів Славутинського вертепу”.

Р № 9097 “Матеріали по реставрації Сокиринського вертепу”.

Р № 9098 “Куп’янський та Сокиринський вертепи. Ділова переписка”.

Р № 9699 “Перелік вертепних скриньок”.

Р № 9700 “Опис вертепів Державного театального музею УРСР”.

Р № 9701 “Опис вертепної скрині з с. Сокиринець”.

Р № 10321 “Два документа про придбання Сокиринського вертепу”.

Р № 10825 “Лист Г.С.Панасенка про умови продажу”.

Р № 10831 “Текст Куп’янського вертепу”.

Р № 10834 “Історія Куп’янського вертепу”.

Р № 10838 “Сценарій Куп’янського вертепу”.

Р № 4900 “Ноти Славутинського вертепу” В.Мошков.

23. Архівні документи ІР НБУВ:

Вертепная тетрадь (рукопис), с. Сокиринцы, 1843. – С. 31. – фонд І, опис № 2656.

24. Архипов В.В. Методика визначення вартості рухомих речей, що становлять культурну цінність : посібник для слухачів навчальних закладів / В.В. Архипов. – К. : АФО, 2005. – 33 с.

25. Вакуленко Ю.Е. О структуре и принципах экспертизы станковой живописи в “ВМК” – Эксперт / Ю.Е. Вакуленко, В.И. Цитович // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: Материалы III научной конференции (25–27 ноября 1997 г.). – М. : Объединение Магnum APC, 1998. – С. 192–193.

26. Вернер Я. Клейма срібла. Англія. Франція / Я. Вернер. – М., 2003. – 251 с.

27. Вяземская Л.П. Копия и имитация // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы II научной конференции (27–31 мая 1996 г.) / Л.П. Вяземская, Е.В. Федоров. – М. : Объединение Магnum APC, 1998. – С. 43–46.

28. Горин И.П. О роли и значении конференции по экспертизе произведений искусства и памятников культуры / И.П. Горин // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы III научной конференции (25–27 ноября 1997 г.). – М. : Объединение Магnum APC, 1998. – С. 186–187.

29. Экспертиза народних музичних інструментів : програма курсу / уклад. : Л.М. Черкаський, Н.Д. Белявіна. – К. : ДАКККиМ, 2003. – 20 с.

30. Експертиза творів мистецтва : програма курсу / уклад. Н.Д. Белявіна. – К. : ДАКККиМ, 2002. – 22 с.
31. Заглада Л. Осінь – благодатний час для чорних археологів / Л. Заглада // Факти. – 16 березня, 2003.
32. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість : посібник для вищих та середніх навчальних закладів / А.І. Іваницький. – К. : Муз. Україна, 1009. – 334 с.
33. Іваницький А.І. Українська музична фольклористика. Методологія і методика : навч. посіб. / А.І. Іваницький. – К. : Заповіт, 1997. – 297 с.
34. Іванов В. Співоча мова і знаменне мистецтво / В. Іванов // Українська культура. – 2006. – № 8. – С. 40–41.
35. Ісаєвич Я. Братства і українська музична культура XVI–XVIII ст. / Я. Ісаєвич // Укр. музика : посіб. – К., 1971. – В. 6. – С. 48–57.
36. Казуров Б.К. Сертификация драгоценных металлов : учебное пособие по экспертизе драг. металлов, драг. камней и ювелирных изделий / Б.К. Казуров. – М. : Б.и., 1996. – 95 с.
37. Каталог виставки Tamoikins Museum (Canada) у Тракайському історичному музеї. – Вільнюс : ARX-Baltica, 2007. – 84 с.
38. Кларк Р. Рекламная стратегия Де Бирс в России / Р. Кларк // Ювелир. – 1997. – № 8 (41). – С. 16–18.
39. Коломієць Т.М. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з курсу “Товарознавча експертиза непродовольчих товарів вітчизняного та закордонного виробництва” для студентів товарознавчого факультету денної та заочної форми навчання / Т.М. Коломієць, Л.В. Черняк, Т.Ю. Росоха. – К. : КДТЕУ, 1998. – 68 с.
40. Калашникова О.Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : підручник / О.Л. Калашникова. – К. : Знання, 2006. – 479 с., іл.
41. Лукьянов Б.Б. Выявления подделок произведений живописи с помощью методов неразрушающего контроля / Б.Б. Лукьянов // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы III научной конференции (25–27 ноября 1997 г.). – М. : Издание Объединение Магnum APC, 1998. – С. 107–113.
42. Ломизе И.Е. Об отношении к подделкам / И.Е. Ломизе // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы II научной конференции (27–31 мая 1996 г.). – М. : Объединение Магnum APC, 1998. – С. 40–42.

43. Максимов М.М. Очерк о золоте / М.М. Максимов. – М. : Недра, 1977. – 128 с.
44. Малышев В.М. Золото / В.М. Малышев. – М. : Metallurgia, 1979. – 287 с.
45. Малышев В.М. Серебро / В.М. Малышев, Д.В. Румянцев. – М. : Metallurgia, 1987. – 319 с.
46. Маркус Я.И. Философия и практика оценки / Я.И. Маркус // Практика оценки – № 1. – К. : Экономика. – 65 с.
47. Марченков В.И. Ювелирное дело / В.И. Марченков. – М. : Высшая школа, 1992. – 365 с.
48. Мацуй В.М. Янтарь Украины (состояние проблемы) / В.М. Мацуй, В.А. Нестеровский. – К. : Терра, 1995. – 54 с.
49. Методика класифікації і визначення прогностної вартості культурних цінностей / В.В. Індутним, С.М. Шкляр, Е.В. Чернявська та ін. – К. : Друкарня Державного гемологічного центру України, 2003. – 50 с.
50. Михалев В.П. Многообразие прекрасного / В.П. Михалев. – М. : Научная думка, 1984. – 99 с.
51. Ноулз Э. В мире антиквариата. Путеводитель любителей антиквариата и коллекций // Ноулз Э. – М. : Радуга, 1998. – 224 с.
52. Овчинников А.Н. З досвіду реконструкції древніх ікон / А.Н. Овчинников // Реставрація ікон. – Гродно : ЛІТО-Пресс, 1998. – С. 93–110.
53. Оценка произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства культурного назначения : методические рекомендации. – М., 1983. – 13 с.
54. Оцінка культурний цінностей / В.В. Індутний, Е.В. Чернявська, С.М. Шкляр, С.М. Платонов та ін. – Друге видання. – К. : ТОВ “АЯКС ПРІНТ”, 2006. – 608 с. : іл.
55. Платонов О.М. Загадка дорогоцінного каміння / О.М.Платонов, К.О. Платонова // Коштовне та декоративне каміння. – 2000. – № 2. – С. 34–38.
56. Потапов С. Рожденный в огне (тингизит) / С. Потапов // Ювелирный мир. – 1997. – № 5. – С. 86.
57. Попов В.А. Русский фарфор. Частные заводы / В.А. Попов. – М. : Художник РСФСР, 1980. – 316 с.
58. Петров В.А. Необычный “жанр” экспертизы / В.А. Петров // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства :

материалы II научной конференции (27–31 мая 1996 г.). – М. : Объединение Магнум АРС, 1998. – С. 117–119.

59. Пригородова О.А. Короткий опис матеріалів, які використовували при створенні давньоруської ікони / О.А. Пригородова, Л.Ф. Безбородова та ін. // Реставрація ікон. – Гродно : ЛИТО-Пресс, 1998. – С. 5–9.

60. Рид П. Дж. Гемологический словарь / П.Дж. Рид. – Л. : Недра, 1986. – 387 с.

61. Руднева Л.Ю. О некоторых проблемах экспертизы. Взгляд из Государственного исторического музея / Л.Ю. Руднева // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы III научной конференции (25–27 ноября 1997 г.). – М. : Объединение Магнум АРС, 1998. – С. 184–185.

62. Солодова Ю.П. Определитель ювелирных и поделочных камней / Ю.П. Солодова, Е.П. Андреев, Б.Г. Гранадчиков. – М. : Недра, 1985. – 223 с.

63. Соловйов В.Д. Визначник вартості живопису / В.Д. Соловйов. – Дніпропетровськ : Пороги, 1996. – 608 с.

64. Татаринцева К.В. Особливості визначення споживних властивостей різьблених виробів з природного каміння / К.В. Татаринцева, В.В. Індутний, Т.М. Артюх // Коштовне та декоративне каміння. – 2000. – № 2. – С. 11–16.

65. Українська культура: історія і сучасність. – Львів, 1994. – С. 277.

66. Фарн А. Жемчуг: натуральный, культивированный и имитации / А. Фарн ; перев. с англ. В.Б. Александрова, Д.Н. Хитарова. – М. : Мир, 1991. – 191 с.

67. Фракэй Э. Янтар / Э. Фракэй. – М. : Мир, 1995. – 198 с.

68. Хогарт У. Про красу / У. Хогарт. – К. : Мистецтво, 1978. – 224 с.

69. Цитович В.И. Специфика и проблемы экспертной работы в условиях национального научно-реставрационного центра Украины / В.И. Цитович, Л.Н. Лугина, Т.Р. Тимченко // Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства : материалы II научной конференции (27–31 мая 1996 г.). – М. : Объединение Магнум АРС, 1998. – С. 134–138.

70. Цитович В.И. Экспресс метод исследования произведений станковой живописи в инфракрасной области спектра с применением видеосистемы VHS / В.И. Цитович // Экспертиза и атрибуция произ-

ведений изобразительного искусства : материалы III научной конференции (25–27 ноября 1997 г.). – М. : Объединение Магnum APC, 1998. – С. 194–198.

71. Черкаський Л.М. Українські народні музичні інструменти / Л.М. Черкаський. – К. : Техніка, 2003. – 249 с.

72. Шреєр-Ткаченко О.Я. Розвиток української музичної культури в XVI–XVIII сторіччях / О.Я. Шреєр-Ткаченко // Українське музикознавство. – К. : Муз. Україна, 1971. – В. 6. – С. 5–14.

73. Шуман В. Мир камня / В. Шуман. – М. : Мир, 1986. – Т. 1, 2. – 477 с.

74. Экспертиза // Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А.М. Прохоров. – Изд. 4-е. – М. : Сов. Энциклопедия, 1987. – С. 1545.

75. Houpt S. Museum of the missing / S.Houpt. – Toronto : Madison Press Book, 2006. – 197 p.

76. Sakharov I.P. Studies of Russian Icon Painting / I.P.Sakharov. – St.Petrbourg : Y.Trey's Publishing House, 1849.

77. www.tamotkinsmmuseum.com.

Додатки

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей**
(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, №48, ст. 405)

Цей Закон регулює відносини, пов'язані з вивезенням, ввезенням та поверненням культурних цінностей, і спрямований на охорону національної культурної спадщини та розвиток міжнародного співробітництва України у сфері культури.

Дія цього Закону не поширюється на сучасні сувенірні вироби, предмети культурного призначення серійного та масового виробництва.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**Стаття 1.****Визначення термінів**

У цьому Законі терміни вживаються у такому значенні: культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:

оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптур, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;

предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;

предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;

складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;

манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фотодокументи, окремо чи в колекції;

унікальні та рідкісні музичні інструменти;

різноманітні види зброї, що має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;

рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;

рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;

зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;

рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;

родинні цінності – культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів;

колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність;

вивезення культурних цінностей – фактичне переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою метою через митний кордон України культурних цінностей з території України без зобов'язання їхнього зворотного ввезення в Україну;

ввезення культурних цінностей – фактичне переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою метою через митний кордон України культурних цінностей з території іноземної держави в Україну без зобов'язання їхнього зворотного вивезення з України;

тимчасове вивезення культурних цінностей – обумовлене угодою переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою законною метою через митний кордон України культурних цінностей з території України із зобов'язанням їхнього зворотного ввезення в Україну в обумовлений угодою термін;

тимчасове ввезення культурних цінностей – обумовлене угодою переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою законною метою через митний кордон України культурних цінностей з території іноземної держави в Україну із зобов'язанням їхнього зворотного вивезення з території України в обумовлений угодою термін;

транзит культурних цінностей через територію України – переміщення будь-якими законними способами з будь-якою метою культурних цінностей з території однієї іноземної держави на територію іншої іноземної держави через територію України без використання цих культурних цінностей на території України;

незаконно вивезені культурні цінності – культурні цінності, вивезені з території України з порушенням законодавства України та міжнародно-правових норм, не повернуті після закінчення обумовленого угодою терміну тимчасового вивезення або за наявності будь-яких розбіжностей з умовами, які регулюють таке тимчасове вивезення;

незаконно ввезені культурні цінності – культурні цінності, ввезені на територію України з порушенням законодавства України та міжнародно-правових норм, які регулюють порядок ввезення культурних цінностей;

повернення культурних цінностей – сукупність дій, пов'язаних із ввезенням на територію України чи вивезенням із території України на території інших держав культурних цінностей відповідно до позовів і звернень України, інших держав, їхніх уповноважених органів, рішень судів України або іноземних держав.

Стаття 2.

Законодавство України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей

Законодавство України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей складається з Конституції України (254к/96-ВР), основ законодавства України про культуру (2117–12), цього Закону, міжнародних договорів України та інших нормативно-правових актів.

Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, то застосовуються правила міжнародного договору.

Установлений цим Законом порядок вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей застосовується до всіх культурних цінностей незалежно від форми власності та є обов'язковим до виконання для всіх фізичних та юридичних осіб, які перебувають чи ведуть свою діяльність на території! України.

Стаття 3.

Культурні цінності України

Відповідно до законодавства України, культурними цінностями України є:
культурні цінності, створені на території України громадянами України;
культурні цінності, створені на території України іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території! України;
культурні цінності, виявлені на території України;

ввезені на територію України культурні цінності, придбані археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;

ввезені на територію України культурні цінності, придбані в результаті добровільного обміну; ввезені на територію України культурні цінності, отримані в дарунок або законно придбані за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей;

незаконно вивезені культурні цінності України, що перебувають за межами її території;

культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;

культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну;

культурні цінності, переміщені на територію України внаслідок Другої світової війни як часткова компенсація за заподіяні окупантами збитки.

Стаття 4.**Культурні цінності, що підлягають поверненню в Україну**

Поверненню в Україну підлягають:

культурні цінності, незаконно вивезені з території України;

культурні цінності, евакуйовані з території України під час війн та збройних конфліктів і не повернуті назад;

культурні цінності, тимчасово вивезені з території України і не повернуті в Україну.

Культурні цінності, що перебувають за межами України на законних підставах, можуть бути повернуті шляхом укладення договору купівлі-продажу з власником культурних цінностей, обміну їх на взаємовигідних засадах або отримання в дарунок.

Стаття 5.**Повернення культурних цінностей з території України**

Культурні цінності, що на законних підставах перебувають у власності фізичних чи юридичних осіб України, але походження яких пов'язане з історією та культурою інших держав, можуть бути повернуті до цих держав шляхом укладення договору купівлі-продажу з власником культурних цінностей, обміну на взаємовигідних засадах або отримання в дарунок.

Стаття 6.**Ввезення в Україну, пересилання та вивезення за її межі зоологічних колекцій**

Ввезення в Україну, пересилання та вивезення за її межі зоологічних колекцій здійснюються за правилами, що встановлюються Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України.

Стаття 7.**Заохочення осіб, які сприяють поверненню культурних цінностей в Україну**

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які сприяють поверненню культурних цінностей в Україну, можуть бути заохочені відповідно до законодавства України.

За згодою особи, яка подарувала Україні культурні цінності, при їхній атрибуції та експонуванні зазначається ім'я дарувальника.

Розділ II. УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЗА ВИВЕЗЕННЯМ, ВВЕЗЕННЯМ І ПОВЕРНЕННЯМ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття 8.

Державний орган контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей

Спеціально уповноваженим державним органом контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей є Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України при Міністерстві культури і мистецтв України (далі – Державна служба контролю).

Державна служба контролю виконує покладені на неї завдання у взаємодії з Головним архівним управлінням України, Національною комісією з питань повернення в Україну культурних цінностей, Державною митною службою України, правоохоронними органами.

Стаття 9.

Міжвідомча рада з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей

Для координації роботи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади щодо управління та здійснення контролю за вивезенням, ввезенням і поверненням культурних цінностей створюється Міжвідомча рада з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей. Склад Міжвідомчої ради з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей і положення про неї затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Стаття 10.

Компетенція Державної служби контролю

Державна служба контролю в межах своєї компетенції:

забезпечує проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення (тимчасового вивезення), та при поверненні після тимчасового вивезення;

розглядає клопотання власників культурних цінностей або уповноважених ними осіб;

приймає рішення про можливість вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей;

видає свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей;

здійснює реєстрацію ввезених (тимчасово ввезених) культурних цінностей;

складає переліки культурних цінностей, що вивозяться (тимчасово вивозяться), і встановлює режим її межами про факти втрати або крадіжки культурних цінностей;

здійснює необхідні заходи для повернення викрадених, незаконно вивезених та евакуйованих і не повернутих культурних цінностей;

розробляє та здійснює заходи, спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань України з питань запобігання незаконним вивезенню, ввезенню та поверненню культурних цінностей.

Стаття 11.

Державна експертиза культурних цінностей

Заявлені до вивезення (тимчасового вивезення) та повернуті після тимчасового вивезення культурні цінності підлягають обов'язковій державній експертизі. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Відмова фізичної чи юридичної особи, яка порушила клопотання про вивезення (тимчасове вивезення) культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова заявника від їхнього вивезення.

У разі, якщо результат державної експертизи дає підстави для занесення заявленої до вивезення культурної цінності до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи передаються відповідному центральному органу виконавчої влади незалежно від згоди особи, яка порушила клопотання.

Стаття 12.

Рішення про можливість вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей

Державна служба контролю за клопотанням власника культурних цінностей чи уповноваженої ним особи приймає на підставі висновку державної експертизи рішення про можливість або неможливість вивезення культурних цінностей. Про прийняте рішення власник культурних цінностей чи уповноважена ним особа письмово повідомляється в місячний термін від дня офіційного надходження клопотання.

Стаття 13.

Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей

У разі прийняття Державною службою контролю рішення про можливість вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей власнику культурних цінностей чи уповноваженій ним особі видається свідоцтво встановленого зразка на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей. Зразок свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей затверджується Кабінетом Міністрів України.

Свідоцтво на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей є підставою для пропуску зазначених у ньому культурних цінностей за межі митної території України. Вивезення культурних цінностей без цього свідоцтва забороняється.

Розділ III. ВИВЕЗЕННЯ ТА ВВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ**Стаття 14.****Культурні цінності, що не підлягають вивезенню з України**

Вивезенню з України не підлягають:
культурні цінності, занесені до Державного реєстру національного культурного надбання;
культурні цінності, включені до Національного архівного фонду;
культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

Стаття 15.**Порядок оформлення права на вивезення культурних цінностей**

Клопотання про право на вивезення культурних цінностей подається не пізніше ніж за місяць до дати їхнього вивезення власником чи уповноваженою ним особою до Державної служби контролю.

До клопотання додаються:

документ, що підтверджує право власності на культурні цінності;
висновок державної експертизи.

Стаття 16.**Вивезення родинних цінностей**

Родинні цінності, які не перебувають на постійному зберіганні в державних музеях, установах, бібліотеках та інших державних сховищах культурних цінностей, вивозяться відповідно до законодавства України.

Стаття 17.**Вивезення особистих нагород**

У разі переїзду громадян на постійне місце проживання до інших держав їм дозволяється вивозити особисті нагороди, на які є орденські книжки або нагородні посвідчення.

Вивезення громадянами, які переїжджають на постійне місце проживання до іншої держави, нагород, що залишилися їм від померлих батьків, можливе за умови подання документів, що підтверджують переїзд громадян на постійне місце проживання до іншої держави, свідоцтва про смерть, орденських книжок або нагородних посвідчень та документів, що підтверджують родинні зв'язки.

Стаття 18.**Вивезення культурних цінностей особам, які користуються дипломатичним імунітетом**

Порядок вивезення культурних цінностей, встановлений цим Законом, поширюється на осіб, які користуються дипломатичним імунітетом. Особистий багаж зазначених осіб може бути підданий митному огляду відповідно до митного законодавства України та міжнародних договорів України.

Стаття 19.**Вивезення культурних цінностей шляхом пересилання
в міжнародних поштових відправленнях**

Вивезення культурних цінностей шляхом пересилання в міжнародних поштових відправленнях здійснюється у порядку, встановленому цим Законом, митним законодавством України та Законом України “Про зв’язок” (160/95-ВР).

Стаття 20.**Придбання у державну власність культурних цінностей,
заявлених до вивезення**

На підставі висновку державної експертизи Міністерством культури і мистецтв України, Головним архівним управлінням України, Міжвідомчою радою з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей може бути прийнято рішення про необхідність придбання для державної частини музейного, бібліотечного та архівного фондів культурної цінності, заявленої до вивезення, за ціною, зазначеною власником культурної цінності у клопотанні про видачу свідоцтва на право її вивезення та підтвердженою експертним висновком. При цьому може надаватися відстрочка для платежів на період до трьох місяців, протягом якого державний орган повинен вишукати кошти для придбання цієї культурної цінності.

Стаття 21.**Ввезення культурних цінностей в Україну**

Культурні цінності, що ввозяться в Україну, підлягають реєстрації в порядку, встановленому Міністерством культури і мистецтв України, Головним архівним управлінням України разом з Державною митною службою України. Під час ввезення культурних цінностей на територію України митному органу подається свідоцтво на право їхнього вивезення, якщо це передбачено законодавством держави, звідки ввозяться культурні цінності. За відсутності такого свідоцтва ввезені цінності підлягають затриманню митними органами України до встановлення їхнього власника та одержання його доручення щодо подальшого переміщення або використання цих цінностей. Таке доручення має бути підтверджене дипломатичним представництвом або консульською установою країни, громадянином якої є власник культурних цінностей.

Стаття 22.**Культурні цінності, ввезення яких забороняється**

Ввезення культурних цінностей, щодо яких оголошено розшук, забороняється. Такі культурні цінності підлягають вилученню митними органами України з метою повернення їх у встановленому порядку власнику.

Розділ IV. ТИМЧАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ ТА ТИМЧАСОВЕ ВВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Стаття 23.

Тимчасове вивезення культурних цінностей

Тимчасове вивезення культурних цінностей може здійснюватися фізичними та юридичними особами:

для організації виставок;

для проведення реставраційних робіт і наукових досліджень;

у зв'язку з театральною, концертною та іншою артистичною діяльністю;

в інших випадках, передбачених законодавством України.

Культурні цінності, тимчасово вивезені з України і не повернуті в обумовлений угодою термін, вважаються незаконно вивезеними.

Стаття 24.

Порядок тимчасового вивезення культурних цінностей

Клопотання про дозвіл на тимчасове вивезення культурних цінностей подається власником чи уповноваженою ним особою до Державної служби контролю.

До клопотання додаються:

нотаріально завірена копія угоди з приймаючою стороною про мету, гарантії надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою термін;

документ про страхування культурних цінностей, що тимчасово вивозяться, із забезпеченням усіх випадків страхового ризику або документ про державні гарантії фінансового покриття будь-якого ризику, виданий країною, яка приймає культурні цінності;

документ, що підтверджує право власності на культурні цінності;

висновок державної експертизи.

Стаття 25.

Відмова у видачі свідоцтва на право тимчасового вивезення культурних цінностей

Свідоцтво на право тимчасового вивезення культурних цінностей не може бути видано, якщо:

відсутні гарантії щодо забезпечення надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою термін;

заявлені для тимчасового вивезення культурні цінності в такому стані, що не можна змінювати умови їхнього зберігання;

культурні цінності є предметом спору щодо права власності на них;

страхова вартість культурних цінностей, заявлених для тимчасового вивезення, не відповідає їхній реальній вартості;

культурні цінності, заявлені для тимчасового вивезення, перебувають в розшуку;

у державі, до якої передбачено здійснити тимчасове вивезення культурних цінностей, сталося стихійне лихо, виникли збройні конфлікти, введено надзвичайний стан або існують інші обставини, що перешкоджають забезпеченню надійного зберігання і поверненню культурних цінностей, які тимчасово вивозяться в цю державу.

Стаття 26.

Умови угоди щодо тимчасового вивезення культурних цінностей

Умови угоди щодо тимчасового вивезення культурних цінностей не можуть бути змінені після видачі свідоцтва на право тимчасового вивезення культурних цінностей.

Стаття 27.

Порядок тимчасового ввезення культурних цінностей

Культурні цінності, що тимчасово ввозяться в Україну, підлягають реєстрації у порядку, встановленому Державною службою контролю разом з Державною митною службою України.

Розділ V. ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ

Стаття 28.

Порядок використання вилучених або конфіскованих культурних цінностей

Культурні цінності, вилучені митними або правоохоронними органами, а також конфісковані за рішенням суду, передаються безоплатно Міністерству культури і мистецтв України, Головному архівному управлінню України, які забезпечують їхнє зберігання, експертизу та інформацію про них з метою уточнення права власності на них.

Після встановлення права власності на зазначені культурні цінності вони передаються в установленому порядку їхньому законному власнику чи уповноваженій ним особі.

Витрати на зберігання та експертизу культурних цінностей відшкодовує власник, якщо інше не передбачено законодавством України або рішенням суду.

Якщо вилучені або конфісковані культурні цінності обернені відповідно до закону в доход держави, Міжвідомча рада з питань вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей вирішує питання про безоплатну передачу цих культурних цінностей для постійного зберігання в державну частину музейного, бібліотечного та архівного фондів або релігійним організаціям.

Стаття 29.**Запобігання придбанню незаконно вивезених з інших держав, викрадених або недобросовісно набутих культурних цінностей**

Для запобігання придбанню незаконно вивезених з інших держав, викрадених або недобросовісно набутих культурних цінностей фізичні та юридичні особи незалежно від форми власності, які бажають набути права власності на культурні цінності, зобов'язані вживати необхідних заходів для одержання інформації про походження цих культурних цінностей.

Юридичні та фізичні особи, які здійснюють торговельну діяльність культурними цінностями, зобов'язані вести реєстр, в якому повинна міститися інформація про походження кожної культурної цінності, прізвище, ім'я і по батькові та адреса постачальника, опис культурної цінності та її вартість.

Стаття 30.**Витребування культурних цінностей з незаконного володіння**

Національна комісія з питань повернення в Україні культурних цінностей сприяє власникам або уповноваженим ними особам у поданні позовів і звернень про витребування культурних цінностей з незаконного володіння.

Стаття 31.**Повернення незаконно ввезених в Україну культурних цінностей**

Повернення не законно ввезених в Україну культурних цінностей здійснюється відповідно до законодавства України або за рішенням суду.

Не законно ввезені в Україну культурні цінності, що повертаються, звільняються від сплати мита, митних та інших зборів. Усі витрати, пов'язані з поверненням культурних цінностей, несе сторона, що вимагає їхнього повернення.

Стаття 32.**Права добросовісного набувача культурних цінностей**

Фізичні або юридичні особи, які володіють культурними цінностями та не знали і не повинні були знати, що ці цінності раніше були викрадені або незаконно вивезені, визнаються добросовісними набувачами культурних цінностей.

У разі придбання викрадених або не законно вивезених з інших держав культурних цінностей зазначені цінності підлягають поверненню законному власнику. Добросовісний набувач культурної цінності має право у разі їхнього повернення одержати компенсацію.

Держава або власник, які подають запит на повернення не законно вивезених культурних цінностей, у разі їхнього повернення компенсують витрати на їхнє зберігання, реставрацію, експертизу тощо.

Стаття 33.**Договори щодо культурних цінностей**

Для запобігання незаконному вивезенню культурних цінностей та передачі права власності на них усі договори щодо культурних цінностей, які підпадають під дію цього Закону, укладаються в письмовій формі.

Договори, укладені з порушенням цього Закону, визнаються недійсними.

Стаття 34.**Транзит культурних цінностей**

Транзит культурних цінностей через територію України регулюється митним законодавством і міжнародними договорами України.

Стаття 35.**Сплата мита за культурні цінності**

У разі вивезення або ввезення культурних цінностей мито справляється згідно із законами України.

Розділ VI. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО**Стаття 36.****Міжнародне співробітництво України у галузі запобігання незаконним вивезенню, ввезенню культурних цінностей і передачі права власності на них**

Україна бере участь у міжнародному співробітництві у галузі запобігання незаконним вивезенню, ввезенню культурних цінностей, передачі права власності на них, а також у поверненні законним власникам не законно вивезених і ввезених культурних цінностей відповідно до Конституції та законодавства України.

Розділ VII. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВИВЕЗЕННЯ, ВВЕЗЕННЯ ТА ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ**Стаття 37.****Відповідальність за порушення законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей**

Особи, винні у порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, несуть відповідальність, передбачену законами України.

Розділ VIII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. До приведення нормативно-правових актів у відповідність з цим Законом вони діють у частині, що не суперечить цьому Закону.

3. Кабінету Міністрів України протягом трьох місяців після набрання чинності Законом України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”:

подати Верховній Раді України пропозиції щодо внесення змін до законів України, що впливають з цього Закону;

розробити та привести у відповідність із цим Законом свої нормативно-правові акти;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їхніх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України Л КУЧМА

м. Київ, 21 вересня 1999 року

№ 1068-XIV

ПОСТАНОВА
від 26 серпня 2093 р. № 1343
Київ

Про затвердження Порядку проведення
державної експертизи культурних цінностей та
розмірів плати за її проведення

Відповідно до статті 11 Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (1068–14) Кабінет Міністрів України **постановляє:**

Затвердити и такі, що додаються:

порядок проведення державної експертизи культурних цінностей; розміри плати (тарифи) за проведення державної експертизи культурних цінностей.

ПОРЯДОК
проведення державної експертизи культурних
цінностей

1. Цей Порядок регулює питання проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави.

(Пункт 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006)

2. У цьому Порядку терміни вживаються у такому значенні:

культурні цінності – визначені у статті 1 Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” (1068–14) об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства;

державна експертиза культурних цінностей (далі – експертиза) всебічний аналіз і вивчення культурної цінності об’єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення та повернутих в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, за результатами;

яких складається експертний висновок; Абзац третій пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006;

об’єкти експертизи (далі – об’єкти) – культурні цінності, заявлені до вивезення, тимчасового вивезення та повернуті в Україну після тимчасового вивезення, а також вилучені митними або правоохоронними органами, конфісковані за рішенням суду та обернені відповідно до закону в дохід держави; (Абзац четвертий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006);

суб'єкти експертизи – заявники, організатори експертизи, а також експерти та мистецтвознавці;

заявник – фізична або юридична особа, яка подала уповноваженому органу заяву на проведення експертизи об'єкта;

експерт – працівник державного сховища культурних цінностей, музею, бібліотеки, реставраційної або науково-дослідної організації, архівної установи, інший фахівець, який має високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо проводить мистецтвознавчу експертизу та несе персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій;

мистецтвознавець – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) держадміністрації за погодженням з Державною службою контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (далі – Державна служба контролю) для проведення попередньої експертизи та оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей або для здійснення контролю за вивезенням, тимчасовим вивезенням культурних цінностей та їхнім поверненням в Україну в пункті пропуску через митний кордон України.

3. За видами експертиза поділяється на попередню, первинну, повторну, додаткову, контрольну наукову і науково-технічну.

Попередня експертиза проводиться мистецтвознавцями для визнання об'єкта культурною цінністю або предметом культурного призначення серійного чи масовою виробництва на підставі норм атрибуції та критеріїв його художньої, історичної, етнографічної та наукової значущості.

Первинна експертиза проводиться для підготовки обґрунтованого експертного висновку на об'єкт експертизи.

Повторна експертиза проводиться у разі виявлення порушення вимог цього Порядку під час проведення первинної експертизи або за наявності обґрунтованих претензій заявника до експертного висновку первинної експертизи.

Додаткова експертиза проводиться у разі, коли виникли нові наукові підстави для характеристики об'єкта.

Контроль на наукова і науково-технічна експертиза проводиться для перевірки висновків первинної експертизи за ініціативою суб'єктів експертизи, заінтересованих у спростуванні окремих положень, частин або в цілому висновків раніше проведених експертиз.

4. За ступенем складності експертиза поділяється на просту і складну.

Проста експертиза не потребує вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали), поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальної технології.

Складна експертиза передбачає вивчення додаткової спеціалізованої літератури (аукціонні каталоги, монографії, енциклопедії, довідники, архівні матеріали) та/або поглибленого фізично-хімічного аналізу з використанням спеціальної технології.

5. Право на проведення експертизи надається установам, державним закладам культури, іншим організаціям (далі – уповноважена організація) наказом Мінікультури.

6. Для проведення експертизи заявник подає Державній службі контролю або уповноваженій організації письмову заяву із зазначенням мети вивезення, тимчасового вивезення з території України культурних цінностей і пред'являє документ, що посвідчує особу (для фізичної особи – паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення особи громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, для юридичної особи – довідка про присвоєння коду згідно з ЄДРПОУ).

До заяви додаються:

об'єкти (об'єкт) у разі можливості їхнього транспортування;

два примірники переліку об'єктів, заявлених до вивезення, тимчасового вивезення з території України культурних цінностей; два примірники кольорових фотокарток об'єктів розміром 13x18 сантиметрів (крім предметів філателії, письмових та документальних пам'яток, архівних документів, фотокартки яких не подаються). Для предметів нумізматики і фалеристики допускається фотографування кількох предметів разом, але не більше трьох одиниць на одній фотокартці з обов'язковим використанням масштабної лінійки. При тимчасовому вивезенні смичкових музичних інструментів та смичків замість фотокарток подаються паспорти на них. (Абзац п'ятий пункту 6 в редакції Постанови КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006).

7. Посадова особа Державної служби контролю або мистецтвознавець проводить попередню експертизу об'єкта, у разі потреби рекомендує інші види експертизи та визначає експерта.

8. В експертному висновку зазначається достовірність об'єкта, автор, назва та подається його атрибутивний опис, який складається за такими критеріями: час створення; причетність до історичних подій, культурних традицій народів і пам'яток історії, видатних особистостей, виробників, мануфактур і шкіл; рівень визнання автора; стан збереженості, знаки та позначки, комплектність, лінійні розміри, соціокультурна функція, рівень суспільного визнання, унікальність, рівень виконавської техніки та популярності, наукова значущість, оцінна вартість.

9. Експертний висновок повинен містити аргументовану рекомендацію щодо доцільності включення об'єкта до Державного реєстру національного культурного надбання та можливості вивезення його з території України.

10. У разі коли за результатами експертизи об'єкт повинен бути включений до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали експертизи незалежно від згоди заявника передаються Мінікультури або Держкомархіву відповідно до їхньої компетенції.

11. Експертний висновок на об'єкти, які були тимчасово вивезені з території України і повернуті в Україну, крім відомостей, зазначених у пункті 8, повинен містити оцінку стану збереженості об'єкта.

12. Експертиза культурних цінностей, вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, проводиться мистецтвознавцями або експертами уповноважених організацій. (Пункт 12 в редакції Постанови КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006).

13. Експертний висновок друкується на бланках уповноважено організації, завіряється підписами експерта та керівника цієї організації, скріпленими печаткою. Експертний висновок складається у двох примірниках, один з яких залишається у експерта, другий передається Державній службі контролю або мистецтвознавцю на зберігання.

Переліки та фотокартки об'єктів завіряються підписом експерта, що провів експертизу, який скріплюється печаткою.

У разі коли попередню експертизу об'єкта провів мистецтвознавець і її результати не дають підстави для проведення інших експертиз, експертний висновок, переліки та фотокартки об'єктів завіряються підписом особи, яка проводила експертизу, із зазначенням дати та проставляється штамп "Дозволено до вивезення з України".

14. Строк проведення експертизи залежить від ступеня її складності і становить до 30 календарних днів від дати прийняття заяви та об'єктів на експертизу.

Якщо експертиза проводиться за місцем знаходження культурних цінностей, транспортні витрати здійснюються за рахунок заявника.

Огляд предметів і підготовка експертного висновку може проводитися за відсутності заявника.

За згодою заявника культурні цінності можуть бути направлені на додаткове технологічне дослідження до музейних і реставраційних закладів Мінкультури, архівних установ або Держкомархіву. В такому разі строк проведення експертизи за рішенням Державної служби контролю може бути продовжений, не більше ніж на 30 днів.

15. Усі матеріали, пов'язані з проведенням експертизи, зберігаються п'ять років за місцем підготовки і видачі експертного висновку, а потім передаються на зберігання до відповідної державної архівної установи.

16. Експертиза проводиться після здійснення попередньої оплати.

Експертиза культурних цінностей, вилучених митними або правоохоронними органами, конфіскованих за рішенням суду та обернених відповідно до закону в дохід держави, проводиться мистецтвознавцями на безоплатній основі. (Абзац другий пункту 16 в редакції Постанови КМ № 296 (296-2006-п) від 15.03.2006).

17. Кошти, що надходять від проведення державної експертизи, підлягають зарахуванню до державного бюджету і використовуються на потреби бюджетних установ і організацій, які проводили експертизу, відповідно до законодавства.

18. Кошти, сплачені за проведення експертизи, незалежно від її результатів не підлягають поверненню.

РОЗМІРИ
плати (тарифи) за проведення державної
експертизи культурних цінностей

№ з/п	Об'єкт державної експертизи	Розмір плати без податку на додану вартість, грн.	
		проста	складна
1	Твори живопису, за одиницю	12,38	24,76
2	графіка, за 10 аркушів	9,09	18,18
3	Скульптура, за одиницю	10,74	21,48
4	Предмети археології, за одиницю	13,21	26,42
5	Друковані видання (стародруки, книги, картографічні, нотні видання), за одиницю	7,03	14,06
6	Архівні документи, включаючи фото-, кіно- (відео), фонопам'ятки, за одиницю	7,03	14,06
7	Музичні інструменти, за одиницю	13,21	26,42
8	Предмети нумізматики, філателії, боністики, фалеристики, за одиницю	7,03	14,06
	за колекцію	13,21	26,42
9	Предмети декоративно-ужиткового мистецтва, за одиницю	9,09	18,18
10	Історико-художні пам'ятки, за одиницю	10,74	21,48
11	Сувенірна продукція, за одиницю	7,03	

Примітки:

1. Розміри плати (тарифи) за проведення окремих видів державної експертизи можуть встановлюватися та затверджуватися керівниками державних сховищ культурних цінностей за разовими калькуляціями, погодженими із замовником, виходячи із собівартості робіт (послуг), визначеної відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” (334/94-ВР), згідно з переліками платних послуг, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України від 5 червня 1997 р. № 534 (534-97-п) “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній та комунальній формі власності” (Офіційний вісник України, 1997 р., число 23, с. 95) і від 7 травня 1998 р. № 639 (639-98-п) “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними архівними установами” (Офіційний вісник України, 1998 р., № 19, ст. 684).

2. У разі проведення термінової державної експертизи до встановлених розмірів плати (тарифів) застосовується підвищений коефіцієнт, який становить 25 відсотків, експертизи за місцем знаходження – 50 відсотків.

**НАКАЗ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ**

№ 258 від 22.04.2002

**Про затвердження Інструкції про порядок
оформлення права на вивезення, тимчасове
вивезення культурних цінностей та контролю
за їхнім переміщенням через державний кордон
України**

*Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
9 липня 2002 р. за № 57/6859*

Відповідно до Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” та з метою врегулювання питання переміщення культурних цінностей через державний кордон України **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Інструкцію про порядок права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їхнім переміщенням через державний кордон України, що додається.

2. Вважати такою, що не застосовується на території України, “Інструкцію о порядке контроля за вывозом из СССР культурных ценностей”, затверджену наказом Міністерства культури СРСР від 23 березня 1987 р. № 120, із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства культури СРСР від 2 грудня 1989 р. № 439 та листом Міністерства культури СРСР від 15 лютого 1991 р. № 04-094/4.

3. Управлінню зовнішніх зв’язків з питань європейської інтеграції та протоколу Міністерства культури і мистецтв України та Державній службі контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України:

1) забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію в Міністерство юстиції України;

2) у десятиденний термін після державної реєстрації довести цей наказ до відома Міністерства культури Автономної Республіки Крим; Головного управління культури Київської та управління культури Севастопольської міських державних адміністрацій, заінтересованих міністерств і відомств, Уповноважених Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Державного секретаря Міністерства культури і мистецтв України Новохатька Л.М., Голову Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України Федорука О.К.

Міністр Ю.Богуцький

ЗАТВЕРДЖЕНО

*Наказ Міністерства культури**і мистецтв України*

22.04.2002 № 258

**ІНСТРУКЦІЯ
ПРО ПОРЯДОК ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА НА ВИВЕЗЕННЯ,
ТИМЧАСОВЕ ВИВЕЗЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА
КОНТРОЛЮ ЗА ЇХНІМ ПЕРЕМІЩЕННЯМ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ
КОРДОН УКРАЇНИ**

1. Загальні положення

1.1. Ця Інструкція розроблена відповідно до Законів України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей”, “Про власність”, “Про музеї та музейну справу”, “Про авторське право і суміжні права”, Положення про Міністерство культури і мистецтв України, затвердженого Указом Президента України від 31.08.2000 р. № 1038/2000, та Положення про Державну службу контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 983.

1.2. Інструкція визначає порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їхнім переміщенням через державний кордон України фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства) та юридичними особами (суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності будь-якої форми власності, державними та громадськими установами, представництвами іноземних компаній, дипломатичними представництвами, міжнародними організаціями тощо).

1.3. У цій Інструкції терміни вживаються у такому значенні:

культурні цінності – визначені у статті 1 Закону України “Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України;

колекція культурних цінностей – однорідні або підібрані за певними ознаками різнорідні предмети, які, незалежно від культурної цінності кожного з них, зібрані разом становлять художню, історичну, етнографічну чи наукову цінність; експертиза – вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного предмета, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності і результати яких оформляються у вигляді експертного висновку;

власник – фізична або юридична особа (або за її дорученням – інша фізична чи юридична особа), якій належить право володіння, користування і розпорядження культурною цінністю;

клопотання про право на вивезення культурних цінностей – письмова заява власника із зазначенням мети вивезення, а при тимчасовому вивезенні – і терміну вивезення культурних цінностей, що подається до Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (далі – Державна служба контролю) або уповноваженому Державно служби контролю;

уповноважений Державної служби контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України (далі – уповноважений Державної служби контролю) – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) державної адміністрації для виконання завдань з оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей з території України;

мистецтвознавець – посадова особа, призначена Міністерством культури Автономної Республіки Крим, управлінням культури обласної (міської) державної адміністрації для здійснення функцій контролю за вивезенням, тимчасовим вивезенням культурних цінностей з території України та їхнім ввезенням в Україну;

декларування – заявлення за встановленою формою (письмовою, усною) мети переміщення через державний кордон України предметів і точних даних про кількісні, якісні та вартісні характеристики таких предметів, а також будь-яких відомостей, необхідних для митного контролю та митного оформлення;

переміщення культурних цінностей через державний кордон України – ввезення (тимчасове ввезення), вивезення (тимчасове вивезення), в т. ч. шляхом пересилання в міжнародних поштових відправленнях, юридичними чи фізичними особами через митний кордон України культурних цінностей або їхній транзит через територію України;

тимчасове вивезення культурних цінностей – обумовлене угодою переміщення юридичними чи фізичними особами з будь-якою законною метою через митний кордон України культурних цінностей з території України із зобов'язанням їхнього зворотного ввезення в Україну в обумовлений угодою термін;

міжнародні поштові відправлення – упаковані та оформлені відповідно до вимог Актів Всесвітнього поштового союзу та Правил надання послуг поштового зв'язку листи, поштові картки, відправлення з оголошеною цінністю, бандеролі та спеціальні мішки з позначкою “М”, дрібні пакети, поштові посилки, відправлення міжнародної прискореної пошти з позначкою “EMS”, які приймаються для пересилання за межі України, надходять до України або переміщуються територією України транзитом підприємствами поштового зв'язку.

1.4. Не підлягають вивезенню з України:

культурні цінності, що занесені до Державного реєстру національного культурного надбання;

культурні цінності, включені до Національного архівного фонду;

культурні цінності, включені до Музейного фонду України.

1.5. Інструкція не поширюється на:

зоологічні колекції, ввезення яких в Україну, пересилання та вивезення за її межі здійснюється за правилами, що встановлюються Міністерством екології та природних ресурсів;

сувенірні вироби, предмети культурного та ужиткового призначення серійного і масового виробництва за переліком згідно з додатком 1.

1.6. Вивезення, тимчасове вивезення, у тому числі шляхом пересилання, культурних цінностей за межі митної території України дозволяється за наявності свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України (далі – свідоцтво), зразок якого затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 2000 р. № 984 “Про затвердження зразка свідоцтва на право вивезення (тимчасового вивезення) культурних цінностей з території України”.

1.7. Видачу свідоцтв здійснює Державна служба контролю або уповноважений Державної служби контролю з певною територією обслуговування в таких містах:

Місцезнаходження уповноваженого служби	Територія обслуговування Державного контролю
м. Київ	Житомирська, Київська, Луганська, Сумська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області, м. Київ
м. Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Полтавська області
м. Львів	Волинська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області
м. Одеса	Вінницька, Запорізька, Одеська області
м. Сімферополь	Автономна Республіка Крим, м. Севастополь
м. Чернівці	Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька області
м. Херсон	Закарпатська область Херсонська, Миколаївська області

1.8. Матеріали, пов’язані з оформленням права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей, зберігаються 5 років за місцем їхньої видачі і передаються на збереження до відповідної державної архівної установи.

2. Оформлення права на вивезення культурних цінностей з території України

2.1. Клопотання про право на вивезення культурних цінностей подається власником до Державної служби контролю або до уповноваженого Державної служби контролю не пізніше ніж за місяць до їхнього вивезення.

До клопотання додаються:

документ, що посвічує заявника:

для фізичної особи – паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення особи громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон;

для юридичної особи – копія довідки про присвоєння коду за ЄДРПОУ;

документ, що підтверджує право власності заявника на культурні цінності;

у разі вивезення смичкових інструментів та смичків – паспорти на них установленого зразка, які видаються Міністерством культури і мистецтв України;

два примірники переліку культурних цінностей, які вивозяться, тимчасово вивозяться, встановленого зразка згідно з додатком 2 (у разі потреби);

під час вивезення музичних інструментів подаються два примірники списків згідно з додатком 3; друкованих видань – згідно з додатком 4; предметів філателії – згідно з додатком 5;

по два примірники кольорових фотографій кожної культурної цінності, розміром 13 x 18 см (крім предметів філателії, нумізматики, боністики та фалеристики, надання фотографій на які не потрібно);

висновок державної експертизи.

2.2. Порядок проведення державної експертизи культурних цінностей та розміри плати за неї визначаються та затверджуються Кабінетом Міністрів України.

2.3. Рішення про можливість або неможливість вивезення культурних цінностей за межі України і видачу свідоцтва приймає Державна служба контролю або уповноважений Державної служби контролю на підставі висновку державної експертизи і поданих документів.

На свідоцтві, кожному аркуші переліку дозволених до вивезення культурних цінностей та їхніх фотографіях посадова особа Державної служби контролю або уповноважений Державної служби контролю проставляє відтиск штампа “Дозволено до вивезення з України”, а на переліку та фотографіях – номер свідоцтва та дату його видачі, у відтиску штампа – підпис.

У випадках, коли державну експертизу за дорученням Державної служби контролю або уповноваженого Державної служби контролю проводив експерт, фотографії завіряються підписом цього експерта із зазначенням дати та відбитком відповідної печатки установи, що проводила державну експертизу.

Один комплект переліку та фотографій культурних цінностей разом із свідоцтвом видається власнику.

2.4. Свідоцтво діє ще упродовж 6 місяців від дати його видачі.

2.5. Культурні цінності та свідоцтво (а на вимогу мистецтвознавця та/або посадової особи митного органу – їхні переліки і фотографії) власник подає:

при виїзді з України – мистецтвознавцям (у разі їхньої наявності) та посадовим особам митних органів;

при пересиланні – суб’єктам підприємницької діяльності, які надають послуги з пересилання міжнародних відправлень (у т.ч. поштових). Свідоцтво (а в разі необхідності – перелік культурних цінностей та їхніх фотографій) долучаються до супровідних документів на ці відправлення.

2.6. Відмова власника, який порушив клопотання про вивезення культурних цінностей, подати на державну експертизу заявлені до вивезення культурні цінності розглядається як відмова власника від їхнього вивезення.

2.7. Якщо за результатами державної експертизи культурна цінність дає підстави для занесення її до Державного реєстру національного культурного надбання, матеріали державної експертизи передаються відповідному центральному органу виконавчої влади незалежно від згоди власника, який порушив клопотання.

2.8. Якщо власник культурних цінностей, заявлених до вивезення, не згоден з висновком державної експертизи або з рішенням Державної служби контролю або уповноваженого Державної служби контролю про відмову у видачі свідоцтва, у випадках зазначених у пунктах 1.4, 2.7 Інструкції, він має право оскаржити ці рішення у вищій інстанції – Державній службі контролю або в судовому порядку відповідно до чинного законодавства України.

3. Оформлення права на тимчасове вивезення культурних цінностей з території України

3.1. Тимчасове вивезення культурних цінностей з України може здійснюватися фізичними та юридичними особами незалежно від форми власності з метою організації виставок, проведення реставраційних робіт і наукових досліджень, а також у зв'язку з театральною, концертною чи іншою артистичною діяльністю, в інших випадках, передбачених законодавством України.

3.2. Культурні цінності, тимчасово вивезені з України і не повернуті в обумовлений угодою термін, вважаються незаконно вивезеними.

3.3. Для отримання свідоцтва музеї всіх форм власності, державні бібліотеки, інші державні сховища культурних цінностей завчасно, але не пізніше, ніж за місяць, подають до Державної служби контролю або уповноваженому Державної служби контролю клопотання про оформлення права на тимчасове вивезення культурних цінностей із зазначенням мети і термінів їхнього перебування за межами України, в якому надають зобов'язання про проведення державної експертизи культурних цінностей після їхнього повернення в Україну та письмово повідомити в десятиденний термін орган, що видав свідоцтво, про повернення цих культурних цінностей в Україну.

3.4. До клопотання додаються:

оригінал та дві нотаріально завірени копії угоди між стороною, яка здійснює тимчасове вивезення культурних цінностей, та стороною, яка приймає, про мету, гарантії надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою термін. В угоді обов'язково зазначається, яка із сторін несе відповідальність за митне оформлення, доставку, збереження, страхування культурних цінностей як на території України, так і на території сторони, яка приймає;

документ та його копія, завірена нотаріально, про страхування культурних цінностей, що тимчасово вивозяться, із забезпеченням усіх випадків страхового ризику, або документ і його нотаріально завірена копія про державні

гарантії фінансового покриття будь-якого ризику, виданий країною, яка приймає культурні цінності;

документ і дві його копії, завірені нотаріально, що підтверджує право власності на культурні цінності;

у разі вивезення смичкових інструментів та смичків – паспорти на них; висновки державної експертизи (із зазначенням можливості транспортування культурних цінностей);

три примірники переліку предметів:

у разі вивезення друкованих видань згідно з додатком 4, для письмових і речових пам'яток, а також тих, що містять дорогоцінні метали – згідно з додатком 6, для творів мистецтва згідно з додатком 7, для музичних інструментів згідно з додатком 8;

три примірники кольорових фотографій кожного предмета розміром 13 x 18 см.

3.5. Інші юридичні особи та фізичні особи, крім документів, зазначених у пункті 3.4 Інструкції, до клопотання додають:

копію документа, що посвічує заявника:

для *фізичної особи* – паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення особи громадянина України, паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт, службовий паспорт, посвідчення особи моряка, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон;

для *юридичної особи* – копію довідки про присвоєння коду за ЄДРПОУ;

три примірники переліку предметів згідно з додатком 2 (або додатком 3, або додатком 4, або додатком 5);

три примірники кольорових фотографій кожного предмета, розміром 13 x 18 см (крім предметів філателії, нумізматики, боністики та фалеристики, подання фотографій на які не потрібно).

3.6. Рішення щодо можливості тимчасового вивезення культурних цінностей і видачі свідоцтва із зазначенням термінів їхнього перебування за межами України приймається Державною службою контролю або уповноваженим Державної служби контролю на підставі висновку державної експертизи та перевірки наданих документів. На свідоцтві, на кожному аркуші переліку культурних цінностей та їхніх фотографіях посадова особа Державної служби контролю або уповноважений Державної служби контролю проставляє відтиск штампа “Дозволено до вивезення з України”, а на переліку та фотографіях – номер свідоцтва і дату його видачі, у відтиску штампа – підпис.

3.7. При тимчасовому вивезенні з України культурних цінностей з метою реставрації у свідоцтві та переліку культурних цінностей, що до нього додається, посадова особа Державної служби контролю або уповноважений Державної служби контролю робить запис “Вивозиться з метою реставрації”. При зворотному ввезенні предмета на митну територію України мистецтвознавцю (у разі його наявності) та посадовій особі митного органу подаються фотографії предмета до і після реставрації, завірені установою або фахівцем, який проводив реставрацію.

3.8. У видачі свідоцтва на право тимчасового вивезення культурних цінностей може бути відмовлено якщо:

відсутні гарантії про забезпечення надійного зберігання та повернення культурних цінностей в обумовлений угодою термін;

заявлені до тимчасового вивезення культурні цінності є в такому стані, що не можна змінювати умови їхнього зберігання;

культурні цінності є предметом спору стосовно права власності на них;

страхова вартість культурних цінностей, заявлених до тимчасового вивезення, не відповідає їхній реальній вартості;

культурні цінності, заявлені до тимчасового вивезення, перебувають у розшуку;

у державі, до якої передбачено здійснити тимчасове вивезення культурних цінностей, сталося стихійне лихо, виникли збройні конфлікти, введено надзвичайний стан або існують інші обставини, що перешкоджають забезпеченню надійного збереження й повернення культурних цінностей, які тимчасово вивозяться в цю державу.

3.9. Якщо власник культурних цінностей, заявлених до тимчасового вивезення, не згоден з висновком державної експертизи або з рішенням Державної служби контролю або уповноваженого Державної служби контролю про відмову у видачі свідоцтва, він має право оскаржити ці рішення у вищій інстанції – Державній службі контролю або в судовому порядку відповідно до чинного законодавства України.

4. Контроль за вивезенням, тимчасовим вивезенням культурних цінностей з території України

4.1. У пунктах пропуску через державний кордон України контроль за дотриманням фізичними та юридичними особами порядку переміщення культурних цінностей здійснює мистецтвознавець, а у разі його відсутності – посадова особа митного органу.

4.2. Культурні цінності, що вивозяться з України, декларуються в установленому законодавством порядку митному органу України, який здійснює контроль за їхнім переміщенням та митне оформлення.

Під час здійснення контролю мистецтвознавець (у разі його наявності) та посадова особа митного органу звіряють подані культурні цінності з інформацією, що міститься у свідоцтві та доданих до нього переліку і фотографіях, оформлених відповідно до вимог, визначених у пунктах 2.1, 3.4, 3.5 Інструкції. Свідоцтво залишається в митному органі, який здійснив їхнє митне оформлення.

4.3. У разі, коли подані власником під час здійснення митного контролю культурні цінності не відповідають інформації, що міститься у свідоцтві та/або доданих до нього переліку і фотографіях, мистецтвознавець на зворотному боці свідоцтва робить запис “Заявлені до вивезення культурні цінності не відповідають тим, що подані для контролю”, проставляє відтиск особистої номерної печатки, дату, у відтиску печатки – підпис і вилучає це свідоцтво. При вилученні свідоцтва мистецтвознавець складає акт про вилучення свідоцтва (у двох примірниках), який підписує власник культурних цінностей, мистецтвознавець та посадова особа митного органу. Вилучене свідоцтво та акт передаються до

Державної служби контролю, яка вносить до Реєстру порушень порядку переміщення культурних цінностей через державний кордон України дані про власника цієї культурної цінності з подальшим наданням такої інформації правоохоронним органам. Другий примірник акта залишається у власника культурних цінностей.

4.4. За відсутності в і пропуску через митний кордон України мистецтвознавця та у разі виникнення у посадової особи митного органу сумніву щодо відповідності культурних цінностей, пред'явлених при митному контролі, культурним цінностям, на які видано свідоцтво, та/або доданих до нього переліку і фотографій, посадова особа митного органу повинна залучити до процедури митного контролю представника Державної служби контролю або уповноваженого Державної служби контролю у термін, що не перевищує трьох діб.

4.5. При тимчасовому вивезенні культурних цінностей свідоцтво, переліки та фотографії з відтиском особистої номерної печатки, датою та підписом мистецтвознавця (у разі його наявності) та з відтиском особистої номерної печатки посадової особи митного органу про їхній пропуск через митну територію України залишаються в митному органі, який здійснив їхнє митне оформлення.

Копія свідоцтва та другий примірник переліку і фотографій з аналогічними реквізитами залишаються у власника і є підставою для повернення ним культурних цінностей в Україну.

4.6. Культурні цінності, повернуті в Україну після їхнього тимчасового вивезення, підлягають обов'язковій державній експертизі у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України.

Для державних сховищ культурних цінностей обов'язковим є надання у десятиденний термін спеціалістами цього сховища висновку державної експертизи із зазначенням у ньому факту повернення тимчасово вивезених культурних цінностей у повному обсязі, а також стану їхнього збереження.

4.7. Юридичні та фізичні особи, які здійснювали тимчасове вивезення культурних цінностей, в десятиденний термін після їхнього ввезення в Україну письмово повідомляють Державну службу контролю або уповноваженого Державної служби контролю, який видав свідоцтво, про повернення культурних цінностей та додають висновок державної експертизи.

4.8. У разі відсутності повідомлення від фізичної або юридичної особи Державна служба контролю протягом трьох днів інформує правоохоронні органи про факт порушення встановленого порядку переміщення культурних цінностей для вжиття заходів відповідно до чинного законодавства України.

5. Відповідальність за порушення законодавства України про переміщення культурних цінностей

5.1. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, винні у порушенні законодавства України про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

5.2. Уповноважені, інші особи, яким надано право приймати рішення щодо вивезення, тимчасового вивезення, пересилання у міжнародних відправленнях, у т.ч. поштових, культурних цінностей та здійснювати контроль за переміщенням

культурних цінностей через державний кордон України, у разі надання свідомо неправдивого експертного висновку, незаконної видачі свідоцтва або перевищення своїх службових повноважень, несуть відповідальність відповідно до чинного законодавства України.

*Начальник управління зовнішніх
зв'язків з питань європейської
інтеграції та протоколу
Т.Г. Кохан*

Додаток 1

*до пункту 1.5 Інструкції про порядок оформлення
права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю
за їхнім переміщенням через державний кордон України*

ПЕРЕЛІК

**сувенірних виробів, предметів культурного і ужиткового призначення
серійного і масового виробництва, на вивезення (тимчасове вивезення)
яких дозвіл Державної служби контролю не потрібен**

1. Культурні цінності, що тимчасово ввезені в Україну, за наявності митної декларації, оформленої в установленому порядку під час ввезення (пересилання) в Україну цих цінностей.

2. Твори сучасного мистецтва, предмети народних художніх промислів, сувеніри, придбані в торговельній мережі.

3. Живопис, пластика малих форм, авторська графіка, гобелени, вироби декоративно-ужиткового мистецтва з кераміки, фарфору, фаянсу, скла, дерева, металу, текстилю та інших матеріалів, створені після 1950 року.

4. Вітчизняні та зарубіжні предмети побуту масового і серійного виробництва, створені після 1950 року, у т.ч.:

меблі (окремі предмети та гарнітури);

килими фабричного та ручного виготовлення, килимові та текстильні вироби різних видів;

предмети костюма і деталі, які його доповнюють;

посуд та інші ужиткові предмети із скла, кришталю, фарфору, фаянсу, кераміки, майоліки, дерева, пап'є-маше тощо;

ювелірні вироби серійного та масового виробництва із недорогоцінних металів і напівдорогоцінних каменів;

іграшки з каміння, соломки, металу, пластмаси.

5. Сучасні предмети релігійного призначення різної конфесійної належності, виготовлені друкованим способом ікони, а також хрести, лампади, підсвічники й інші предмети релігійного призначення тиражного виробництва.

6. Предмети техніки:

автомобілі, мотоцикли, велосипеди та інші транспортні засоби, що не мають значної історичної цінності¹;

¹ Під значинністю транспортних засобів розуміють належність їхнім видатним особам, політичним діячам, участь у видатних подіях, ексклюзивні моделі, які не були в серійному

годинники (наручні, підлогові, настінні і т.п.), виготовлені після 1950 року; сучасні моделі літаків, автомобілів, кораблів та інших предметів техніки; патефони та платівки (починаючи з № 285 для платівок “МОНО” і з №739 для платівок “СТЕРЕО”), виготовлені після 1960 року.

7. Твори друку, видані пі 1945 року, у т.ч.:

окремо видані твори, зібрання творів, збірки творів різних авторів, науково-популярна література, література для дітей;

періодичні, нотні, картографічні, образотворчі видання, брошури, рекламні видання;

видання, що вивозяться їхніми авторами;

довідники для вступників до вищих навчальних закладів та однотомні мовні словники;

сучасні репринтні та факсимільні видання;

усі видання та інформація на будь-яких носіях, що відправляються державними бібліотеками, бібліотеками наукових товариств і громадських організацій, музеями відповідно до міжнародного книгообміну та міждержавного міжбібліотечного обміну;

тиражована друкована графіка (репродукції, літографії, естампи, плакати, постери, афіші, календарі, листівки, конверти і т.п.), фотоальбоми і фотопродукція сувенірного призначення і т.п.

8. Музичні інструменти за наявності одного з документів: фабричний паспорт, торгова квитанція, чек, ярлик на інструменті тощо, виготовлені після 1950 року, у т.ч.:

фабричні серійні вітчизняного та зарубіжного виробництва;

механічні та електромузичні інструменти фабричного виробництва.

9. Знаки поштової оплати раїни: поштові марки й блоки, марковані поштові конверти й марковані поштові картки (художні й стандартні), видані після 1991 року.

10. Особисті нагороди у разі переїзду громадян на постійне місце проживання до інших держав при наявності орденських книжок або нагородних посвідчень¹.

11. Державні нагороди України з дорогоцінних металів та/або дорогоцінного каміння, порядок вивезення яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2001 р. № 677

12. Значки, пам’ятні знаки, настільні медалі, ювілейні та пам’ятні монети, банкноти, які не є засобом платежу (крім вітчизняних та зарубіжних монет із дорогоцінних і недорогоцінних металів, паперових грошових знаків до 1960 р. включно).

виробництві або випущені у малій кількості, або ювілейні, або випущені до 1950 року і їхня кількість в Україні не більше як два екземпляри.

¹ Вивезення, які перевозять до іншої держави, нагород, що залишилися від померлих бабтьків, можливе за умови подання документів, що підтверджують переїзд громадян на постійне місце проживання до іншої держави, свідоцтва про смерть, орденських книжок або нагородних посвідчень та документів, що підтверджують родинні зв’язки.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Архівні матеріали	18
Асимптотичний підхід	31
Атрибуція	17–20, 25
Атрибуція копій	19
Базова вартість	86
Буфонний фарс	61
Вартість культурних цінностей	28, 120
Вертеп	47, 54-71, 81, 88
Висновок державної експертизи	101, 103, 117, 121
Візуальне дослідження	15, 16, 46
Вік пам'ятки	37
Генсле	73
Геральдичний аналіз	53
Гудок	73, 74
Державна служба контролю	9, 99, 100, 109, 115-117, 121
Джерело надходження	20, 23
Документальні джерела	22, 52
Документація про пам'ятку	17
Евристичний підхід	31
Експертиза	6, 9, 10, 29, 63, 66, 71, 72 82
Експертна діяльність	12
Епіграфічний аналіз	53
Етикет	21, 22, 73, 78–80, 82
Ефи	23, 25
Ідентифікація	63
Іконографічний аналіз	51
Інформаційне супроводження	30
Історія побутування пам'ятки	36
Історія побутування твору	19
Кант	60, 83
Класифікація об'єктів мистецтва	12
Комплектність	20, 44, 85
Конструктивні особливості	20
Контраверсійні обмеження	36
Копія	19, 57, 117, 118, 121

Критерії оцінки	12, 29, 32
Культурні стандарти	29
Культурні цінності	6–11, 96, 111, 114, 115–122
Лабораторні дослідження	16
Ліквідність	44, 45
Ліра	72, 83, 86
Методи консервації, реставрації та технологічного дослідження культурних цінностей	49
Мікроскопічні дослідження	21
Музейні предмети	8
НАКККіМ (Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв)	2, 5, 13, 14
Наукова значимість пам'ятки	41
Науково-уніфікований паспорт	17
Наявність знаків та позначок	43
Неруйнівні методи	21, 49
Об'єкти матеріальної та духовної культури	114
Оптико-фотографічні дослідження	49
Оригінал	18, 19, 118
Оригінальність пам'ятки	21
Пам'ятка	37–46, 81
Порівняння предметів	28
Предметно-структурний аспект	27
Причетність пам'ятки до культурних традицій	38
Прогнозна вартість	86
Прогнозна якість	28
Процедура вивезення	9
Рентгенографічні	21
Рівень визнання автора пам'ятки	39
Рівень визнання пам'ятки	38
Рівень технічної досконалості	42
Розміри пам'ятки	43, 85
Розпорядництво	45
Свідоцтво на право вивозу	11
Системний підхід	26
Соціокультурна функція пам'ятки	41, 84

Спеціальний атестат	17
Споживча цінність	28, 37, 46
Стан збереження	17, 20, 22, 29, 32, 44, 46, 66, 71, 72, 82
Стилістичний аналіз	15, 16, 51
Структура експертного дослідження	3, 16, 25
Твори мистецтва	6, 11, 28, 29, 54, 86
Технологічний аналіз	15, 16
Тираж	28
Тотожність	28
Унікальність	28, 32
Уповноважений державної служби контролю	9, 10, 115-117, 119
Фізико-хімічні методи	21
Форма дослідження	16
Фотографічні	21, 49
Функціональний аспект	27
Художня цінність пам'ятки	42
Художньо-естетичні ознаки	28
Цінність матеріалів	29, 43
Якісні параметри об'єкта	16
Якість культурних цінностей	26, 27, 28

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Альбані М.	80
Аматі Н.	23, 77
Афанасьєв Ю.Л.	14
Бондаренко М.	81
Вільом Ж.-Б.	80
Вітачек Є.	80
Галаган Г.П.	62–66, 68
Гальяно Ал.	80
Гваданіні Дж.Б.	23
Гейман І.	81
Гранчіно П.	78
Гуцуляк В.	81
Дворжак Я.	80
Добрянський Л.	80
Зитт А.	80
Індутний В.В.	91, 92
Кулик Ян	80
Ландольфі К. Ф.	78
Леман А.	80
Любченко І.	81
Люпо Н.	80
Маджіні Дж. П.	74, 80
Маркевич М.	62, 72
Мошков В.	62, 68, 69, 71, 89
Подгорний Т.	80
Прус В.	62
Рудчук Ю.А.	14
Свириденко Н.С.	14
Смоляк О.	62
Солоджук В.	81
Страдиварі А.	79
Тесторе К.	78
Черкаський Л.М.	14, 89, 93
Чернець В.Г.	13
Чернявська Е.В.	91
Шано Франсуа та Жорж (брати)	80
Шкляр С.М.	36, 91
Штайнер Я.	25
Шульгіна В.Д.	2, 14
Юр'єв Ф.	81

Навчальне видання

В.А. Бітаєв, В.Д. Шульгіна, С.Ю.Шман

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Навчально-методичний посібник

Відповідальний за випуск	Г.В. Дячук
Редагування	Л.П. Будаш
Комп'ютерне верстання	О.О. Недашковська
Дизайн та художній колаж	В.О. Тузов

Підп. до друку 5.03.2010 Формат 60×84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.- друк. арк. 6. Зам___. Наклад 300.

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Івана Мазепи, 21
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 2544 від 27.06.2006.